

ALV

GALV

Niv. 1

Bloavez kenta

Meurz 1941

TAOLENN

Galv (R. Kadig)	2
Kentel daou vloavez (Kadwallon)	4
Dirak an Dismantrou (Abeozen)	8
Arvar Bemdez (Kerverziou)	17
Meulgan d'an noz (Novalis, tr. gant Roparz Hemon) ..	20
An daolenn nevez (Nietzsche)	22
Keltia — De Valera, gant Seán O'Faoláin (F.R.A.)	23
Digant hol lennerien	25
Notennoù	27

GALV

Houmañ ne vo ket eun dastumadenn evit an holl. Savet eo bet a-ratoz kaer evit an dibab. Evit ar re a oar e tleont hag e rankont lakaat da dalvezout en o buhez ar wirionez o deus merzet dre o emskiant ha dre o daoulagad. Gouzout a reomp ne c'hall dihuni eur bobl nemet pa vez peurzihunet an dibab anezi. Kalz a chom da ober c'hoaz e Breiz evit di-fraosta an dachenn-mañ.

Rak uhel meurbet eo kefridi ar re wella. Ne dalv da netra eun den pa n'eo ket gouest da zerc'hel e pep darvoud hag e pep lec'h, pa ne oar ket tenna e vad diwar pep arnod ha pep tro-wenn, pa n'eo ket evit sellout dalc'hmat, e pep amzer hag e pep lec'h, gant aked hag evez, war du e bal, pa n'eo ket prest da ober gant pep hent evit e dizout. Soñjomp ervat er pezh a skriva Joseph de Maistre : « Petra eo, Aotrou Jeneral, eun emgann kollet ? » — « Eun emgann eo a greder ez eo kollet. »

Bezomp dizaon. Ne vo ket kollet hon emgann. Gounezet eo dija zoken, gant ma 'z eo sanket doun en hor c'hreiz ar youl ma vez harpet drezi divrec'h ar soudarded, ma vez gounezet drezi, ha drezi nemetken, an emgannou. Evit gwir, diblegus eo eun den youlek, hag an trec'h a yelo gantañ deiz pe zeiz, e doare pe zoare.

N'omp ket amañ evit liva ar wirionez. Bez' e tleomp beza gouest da glevout traou diaes. Sellout a reomp ouz ar Bed gant daoulagad digor-frank ; gwelout a reomp e anken koulz hag e zudi, e c'houlou koulz hag e fank. N'omp ket evit gouestla d'eoc'h an eürusted nag ar binvidigez. Hor c'hoant eo awat, ho lakaat da veiza gwelloc'h emac'h o tougen en ho kreiz amzer da zont hor gouenn. Hor c'hoant eo lakaat ennoc'h lore'h ha balc'hder, ho lakaat da gerzout sonn ha seder, evel ma oar kerzout soudarded.

Soudarded omp, kileed, zoken pa ne zougomp ket armou, dre ma ouzomp senti ouz eur Ret a-zioc'h d'imp hag emañ dalc'hmat o c'hourc'hemenni. Soudarded omp dre ma ne glaskomp ket ar madou, nemet ar galloud, dre ma rankomp atao seveni hor c'hefridi — binviou ma 'z omp etre daouarn ar Youl dianav-se ma vez renet ar Bed ganti, a laka ar bleuniou da zigeri ha da c'hweñvi, koulz hag an impalaeriezou da sevel ha da goueza en o foull. Ra vezimp lor-c'hus eta evit beza bet dibabet da seveni youl Doue e-touez ar Vrezoned — « gesta Dei per Britonnes ».

Ho kervel a reomp, Breiziz a ouenn vad. Marteze e vo ret, eun deiz bennak, dilezel ar bluenn ha kregi er c'hleze. Ret e vo ivez aberza muioc'h evit beza dellezek da gaout hor frankiz. « Beilhit ha pedit », a garfen lavarout. Uheloc'h e tleomp sevel, kalz uheloc'h c'hoaz. Nemet pa vimp pignet war gern ar menezioù e c'hellimp spurmanti en e bez douar ar Vrezoned.

Salo ma c'hallfemp ni ivez lavarout eun deiz, echu ganimp hon devez : « Dare eo va marc'h evit deiz an emgann ; an dieubidigez awat, a zeu eus an Aotrou. »

Emañ eur marevez o vont da gloza, ha war e lerc'h eun amzer nevez o tont. Amzer ar wirionded hag ar strujusted. Spletus e vo evidomp.

Dao eo d'imp mont da addeski en hon amzer dremenet kentelioù ha kevrinoù koz-koz aet da goll pell a zo hag ankounac'haet gant diskennidi ar Gelled Veur. Evelse e tostaimp tostoc'h-tosta ouz hor gwad, ouz hon douar, ouz ene hon hendadoù, ha kement a ra hor padelez. Evelse e teuimp da veza a-untou gant mentad an natur koulz ha gant lamm hor gwad ha dibun hon istor.

Kredi a reomp e c'hellomp adkavout dindan ar gerioù hag al lidou goullou ster doun hor buhez a Vreiziz. Hon doare d'imp-ni da sellout ouz ar Bed, da gorolli warnañ. Bez' e vennomp adsevel an unanelez vrezon. Evit ma vo galloudus hor gouenn. Evit Breiz. Breiz dreist pep tra. Breiz hep he far.

R. KADIG
Genver 1941

KENTEL DAOU VLOAVEZ

E penn-kenta ar bloavez 1939 an emzao politikel e Breiz a oa anezañ eun dournadig-tud, dister meurbet e-keñver o niver, a ouie ober trouz a vare da vare, dre ma klaskent en aner lakaat da zihuni eur bobl a oa morgousket abaoe kantvedou.

Tarzet ar brezel e voe kaset ar Vretoned da harzou Bro-C'hall. En eur sellout ouz o maeziou ginidik o pellaat, ne sonjent ket e kerzent etrezek dieubidigez Breiz. Gourc'hemennet e oa bet d'ezo mont, hag ez aent. An trouz graet gant ar c'helaouerez a-bez ne oa ket deut a-benn da lakaat en o c'hreiz ar flamm brogar hirvidik-se ma vez entanet gantañ kalon ar vroadelerien e pep bro yac'h eus ar bed.

Bez' o dije gellec'h chom aze, sentus evel ma 'z int, betek fin ar bed. A-daol-trumm avat e weljont, en eun devez klouar miz Mae, ar c'hirri-arsailh german o tifoupa dirazo. Ma vijent bet renet mat, o dijent enebet taer, hep mar ebet, ouz an argaderien. Hogen frammadur Bro-C'hall a oa frailhet. Ne zeue mui an urzjou, an ofiserien a droe kein. Pobl Vro-C'hall en he fez a zichale war an hentou etrezek ar C'hreizeiz. Ar Vretoned ganto. Aet int gant ar froud evel ma oant boaziet da ober.

An darnvuia eus ar vroadelerien a oa aet d'ar brezel digalonekaet ha strafuilhet bras. Ne oant bet gouest da lakaat da dalvezout evit ar vro o c'hadarned. Diouer a urziadur, diouer a dud. Ne oa ket deut ar mare. A drugarez Doue, ne voe ket lazet re anezo. Darn a zeuas a benn da dec'hout diouz krabanou an alouberien, darn a voe prizoniel.

Edo ar Varbared er vro. Pennou bras Bro-C'hall war dec'h. Galloud ar stad gall a oa aet da goll. Hizio an deiz, pa welomp ar C'hallaoued o fougeal adarre, hor bezo soñj

eus an deveziou mezus-se. Hag ankounac'haet int dija gant an drec'hidi koulz ha gant an trec'hour ?

D'ar mare se pep tra a oa gallus. Setu deut an ampoent, a lavare ar vroadelerien, ma vo roet da Vreiz he frankiz. Ha pobl an deñved, kollet ganti he mesaerien, a asante. E-touez ar brizonidi ez en em lede eur spi dreistmuzul. Dre o huñvreo e welent an Hini Goz oc'h adsevel yaouank-flamm eus toull he bez.

E Breiz, e-pad eun nebeut sizunvezioù, e voe sellet ouz an dud a oa e penn an emzao broadel evel ouz gwir renerien ar vro. Ar gargidi a zeue dija d'ober d'ezo o lez. Siouaz, kement se ne badas ket kalz. Araok fin ar bloaz, e oa ar gall mestr er vro adarre. Eur jeneral gall aet kuit da Vro-Saoz da vare an dec'hadeg a oa deut da veza den-meur an darnvuia eus ar Vretoned.

Neuze e voe klevet ar vroadelerien o klemm, « A ! m'o dije ar C'hermaned harpet ac'hanomp ! M'o dije embannet dioustu, pa 'z int deut er vro e vije bet dieub Breiz hivi-zikien, ma, ma... » Sorc'hennou netra ken. Ar C'hermaned n'int ket da veza tamallet. Bezomp sur o dije bet muioc'h a evez evidomp ma vijemp bet kreñvoc'h.

Bez' ez eus eur sturienn a rankfemp kaout atao dirak hon daoulagad pa brederiomp war an emzao breizek. Daoust d'ez i beza bet implijet ar wech kenta evit traou an naturouriez, e talvez kemend-all e-keñver traou ar politikerezh. « Natura non fecit saltus ». Natur ne ra ket lamm. Da lavarout eo ez eus atao dereziou a gas eus ar sujedigez d'ar frankiz. Nemet pa 'z eo peure'hraet ar c'heuneud e teu an elfenn a lakaio an tan da gregi.

Anat eo ne oamp ket prest e miz Gouere 1940 da c'hounit hor frankiz. Pa vije bet savet d'ar mare-se eur Stad Vrezon e vije bet brein an diabarz anezi. Kement a zo c'hoarvezet en deus diskouezet d'imp splann meurbet e rankomp konta warnomp nemetken. Ennomp emañ hon nerz. Roet e vo d'imp hervez hon oberou.

Bras meurbet eo hon nerz koulskoude, evitañ beza kuzet c'hoaz. Pep unan hag en deus pleustret war an danevellouriez en deus meizet ez eus en istor ar poblou, lezennou bras damheñvel ouz al lezennou a vez renet ganto traou an natur. Al lezenn da skouer a ra pep tra war ar bed kreski ha digreski. An hevelep lezenn hag a ra ar mor gweñvi ha diweñvi. Lezenn al lano hag an tre. Pa 'z eo kroget al lano, netra na den n'eo evit herzel outañ. Bremañ e Breiz en deus kroget al lano ; gant al lano emamp. Daoust ma 'z eo diaes evidomp displega fraez ha sklaer ar penaos hag ar perag eus kement-se a vez graet anezañ meur a wech ar Ragevez, e vezomp gant hon holl vound ez omp tonket da vont pelloc'h, da vont war laez. Forz petra a c'hoarvezo e vezimp trec'h ha Breiz, eun deiz, a vleunio.

Bezomp eeun. Ar brezel hag an aloubidigez o deus noazet e meur a geñver d'an emzao. Dre ma oa aesoc'h pep tra evidomp, dre ma n' oamp ket heskinet ken, ez eo deut meur a hini da soñjal e oamp tost da c'hounit an trec'h. Meur a dra dic'hlan en deus en em silet en hon touez. Ret holl eo bremañ mont dounoc'h er vuhez. Ret holl eo en em adkalletaat. Ha diaesoc'h eo e-pad ar peoc'h eget e-pad ar brezel.

N'omp ket evit beza nec'het tamm ebet gant an diaestriou o sevel dirazomp. « Kement tra ha na ra ket mervel a ra eun den kreñvoc'h. » An heskinerez a ro nerz d'an iliz, ha gwad ar verzerien a zo bet atao gwella teil da lakaat da sevel eur medi founnus.

Sellomp en dro d'imp. Nag a draou kemmet en Europa abaoe daou vloavez, nag a draou a vo kemmet c'hoaz. Nag a draou o kellida ! Karout a rafemp lavarout evel Ulrich von Hutten da vare an Azginivelez : « A amzer, a gantved ! Na pebez dudi eo beva ! »

Hogen ez eo aet e-biou an amzer ganet gant Azginivelez. Distrei a reer bremañ davet menoz ar c'hengred, menoz ar

gristeniez ha menoz ar Reich. Digoromp eta hor prenester war ar Bed bras, hogen chomomp war eun dro e-barz hon ti, hep kantreal re war an douarou estren. Nemet dre ma kempennimp mat da genta hon tachennig-douar e vezimp gouest da c'houde da sevel hor mouez e-touez poblou dieub Europa.

Diwallomp ivez da sevel re abret damheñvelderiou etre Breiz hag ar broiou kar d'imp. Kudennou Breiz n'int ket heñvel ouz kudennou Iwerzon pe C'hermania — daoust ma 'z eo Iwerzon ha Germania e meur a zoare an heol a lugern dirazomp. Bez' e rankomp sevel eun doare d'imp-ni da ziluzia kudennou Breiz. Boulc'het eo bet al labour. N'eo ket peurachuet c'hoaz hag a-bell.

Ne vo ket gouest Breiz er c'hantved mañ, anat eo, da sevel eun impalaeriez vras na da rena eur politikerez meur. Hogen gant ma teuiio a-benn da savetei ha da leda he yez hag he gouenn e vo gounezet an diazez reta evit an amzer da zont. Spi hon eus e vezimp dellezek hep dale da veza degemeret e-barz impalaeriez Hanternoz Europa, e-barz ar Reich Meur emañ Germania o sevel — gwella goudor a vefe evit hor bro o lasorc'hi.

Hag evit an « happy few », ar pep gwella eus hor broadelez, ra chomo glan o c'halon, ra vezo atao leuniet gant ar berder a zo bet lakaet enno gant Doue hor gouenn. Ra chomo lemm o dioukouarn ha o daoulagad evit anavezout pep froudenn er bed en dro d'ezo. O fal ra vezo govelia skeul Jakob a gas eus hon tremened pella betek ar heurbadelez.

KADWALLON,
C'houevrer 1941.

DIRAK AN DISMANTROU

I

Eun deiz lonet a viz gwengolo a skede peoc'hus war ar gourlenn. A-dreñv an dorgenn, war dro an hent a ziskenn eus hourk Cesson e sav moueziou kreñv o kana a-un-vouez eur ganenn vrezel. Trouz ar botou pounner a zasson en hent doun ha setu Germaned yaouank, kanolierien gwisket e glas-moug an nijerez o tont war wel e toull-ode an tornaod hag o sevel da c'houde gant an diribin war-du tour hanter-ziskaret Cesson a-us da aber al Lege. Ma vefe d'an dismantrou-se, a chom sounn war ar run abaoe brezelioù ar Re-Unanet, eun tamm spered, e kav d'in e komprenfent gwell an darvoudou diruilhet dirak hon daoulagad abaoe bloaz, eget ne ra an darnvuia eus ar re a boagn tro war dro, war ar maezioù pe war ar mor, eget ne ra kennebeut an dud, speredek d'o meno, a zeu da aveli o fenn hag o c'hroc'hen dre amañ e-pad an hañv.

Ankeniusa tra a zo e gwirionez eo gwelout eur vro kouezet e bugaleaj o chom hep kompren emañ dirak eur bed nevez. Deut eo ar C'hermaned betek Mor ar C'hornog hag emañ an dud kaez o kredi n'emaint emañ nemet evel tremenidi a steuzio warc'hoaz, den n'oar dare penaos, pa vo moarvat deut ar Saozon da veza brezelourien, er-maez eus o bro, estreget gant kroc'hen ar boblou mevelaet ganto. Setu stad spered an dud keiz : drouziwez divent armeou ar Frañs a zo disoñjet ganto ken aes hag eur gwall-huñvre. Hag en o c'halonou avius, a chom dizebtant dirak nerz yaouank Germania, godeliet gant Adolf Hitler, ne vagont ken keuz nemet d'an amann ha d'ar viou a vez debrel gant gwazed yac'h gounezet ganto o brezel warnomp. « Soñjit 'ta, ar rins a reont er stalioù. Mont a ra ganto, evit o gwragez hag o merc'hed, al loerou seiz uhelbriz hag ar c'horfennou kaera. » Pa soñjan n'eus ket daou war gant eus ar glemmerien-se a ve bet paper

gall a-walc'h en o godell da brena morse seurt traou d'o zud o-unan ! Petra vern d'ezo ez afent bremañ gant paotred etre o daouarn paper alaman ?

An holl a c'hell fazia. N'omp ket ganet holl da veza pabed, neketa ! Kasoni am eus maget ouz Germania Hitler diwar destenioù ma c'hellan bremañ lavarout diwar o fenn n'oa ket enno ar wirionez penn da benn pegwir ne zistagent nemet droug, hag an droug-se zoken ne dalvez ket evit bremañ. Dirak Germania nevez, ma n'eo bet Germania betek hen en he c'hichen nemet eun taol-esa hanter kaset da vat, em eus anzavet ouzin va unan dioustu oa ret gwelout ha lezel da vont da get ar menozioù diwirion. Ar pezh a zo a rank trec'hi war ar pezh a greded. Neb ne asant ket d'ar wirionez-se, n'eo ket eun den.

Setu ar C'hermaned e Breiz. Daou rumm dalc'hidi hon eus bremañ war hon tro. Gallaoued gouarnamant Vichy hag o mevelien, ha war an tu all Germaned ar Reich Meur. Gant piou sevel ? Gant ar re a zo ar gwella troet ouz Breiz a dlefe lavarout Furnez ar Geiz. Siouaz ! ar Geiz a zo bet e skol Bro-C'hall, ar Geiz o deus desket lenn kazetennou gallek ha ne vagont bremañ an darnvuia anezo nemet karantez ar c'hi ouz e stag. Gwaz a se evit ar Geiz ! Mar chomomp da selaou outo e chomomp ivez ganto ouz ar stag.

Breiz a zo eur vro n'eus morse anavezet hec'h istor. Kelennerien he fobl, a bep liou hag a bep kredenn o deus poaniet start da dizout ar pal-se. Panevet se daoust hag eun den bennak er vro-mañ a vagfe estreget disfizians ouz Bro-Saoz kenkoulz hag ouz Bro-C'hall ? Abaoe eur pennad mat o deus disoñjet tud hor bro eo ar Saozon hon enebourien a-viskoaz. Eun ugent vloaz zo e veze kavet c'hoaz unan bennak da anzav e gasoni ouz Yann Saoz. Brezel 1914-1918 en deus kaset da get ar gasoni-se, en eur bobl dall pa n'eo ket mevelaet. Eus ar garantez ki a drid en hon tud eo e teu e gwirionez hor gwander hizio. Tud ar vro-mañ n'emaint ket ken e servij o bro. Emaint e servij diou vro estren, an daou vahomer, Paris ha London, a voustr war o spered gant o asant peurvuia hag o gwella gourc'hemennou a drugarez. Met evurus int evelse. Lorc'h a zo enno zoken. Eur wech an amzer e ra ar vistri allazig d'ezo. Karantez ar c'hi ouz e stag !

Ret e vo deski d'ar c'hi mont distag. Ret e vo tenna diouz

penn eur boblañs a dorr he c'horf o labourat an dreuz-kredenn skignet gant he mistri, n'hell beva nemet diwar aluzennou Paris. « Breiz a zo eur vro baour » a lare en deiz all e Radio-London eun aotrou Stephan a gav kalz gwell moarvat « bacon and eggs » Yann Saoz eget kig-moc'h mogedet e vro en eur chotourounad patatez euz an aod. Ne weler ket eta emañ hizio ar vro-mañ o veva gant he chatal, hec'h amann, he viou hag he gwiniz eun niver a dud dilabour e Bro-C'hall ha ne vez r'oret d'ezi evit an danvez beva-se nemet paper didalvez da lakaat er yalc'h. Marc'hadourez evit marc'hadourez, eoul evit amann, glaou evit kig hag all a rank dont da Vreiz eus ar vro amezek pe ez omp laeret.

Emaint gant o c'hredennou berr ha striz plantet enno gant mevelien o mistri o vaga kasoni ouz eur ouenn genedus na ro d'ezo kouls lavarout nemet skouer vat. Evito ne deo ket c'hoaz skubet gant avel an darvoudou ar gevier berniet gant pilpoused bed al Leue Aour. Mont a reont gant ar straedou hag an hentou o c'hrigoñsat malloziou etre o dent, dinerz ha faezet da vat evel m'emaint. Damwelet o deus ar wirionez keit ha m'eus bet eur reoriad aon en o bragou. Seven eur bet outo ha setu int deut da veza ken trenk hag araok.

Mat ! gwaz a se evito. Gwell eo ganin starda dourn nerzuz ar re a dremen en eur gana kan o zrec'h ha sellout eeun en o daoulagad hep an distera kasoni. Rak abegou start em eus da gredi ne viro trec'hourien ar c'hornog tamm ebet ouzomp da gas da benn hol labour : sevel Breiz Nevez war dismantrou ar Bed koz.

II

Aet eo an amzer e-biou. Siouaz ! gant an amzer-se ne deo ket deut d'ar Vretoned ar furnez. Eus an drouziwez kouezet warno en hañv tremenet n'o deus tennet kentel ebet. A-vec'h m'o deus soñj ken, ez int bet kannet warlene, ha kannet a-zoare, dindan renadurez o mistri gall pe c'hallekaet. Iskisat tra ! kavout a reer tud en o zouez da vont droug enno, gwech pe wech, en eur welout emaint c'hoaz aze. « Petra c'hortozont a-benn ar fin da vont en dro d'ar gêr da zibri yod ? » Diaes eo beza bugeloc'h. Ar gudenn da zirouestla a zo, nann gouzout pe blijout pe zisplijout a ra d'eomp gwelout an Alamaned diazezet start en hor bro, hogen klask e pelec'h emañ mad

Breiz, pe en enebiez dall outo, pe en eun emgleo eeun ganto.

Evit eur guchennig tud nemetken, ez eo bet dioustu sklaer an dra. Pegwir int deut betek amañ dre nerz, arabat gorfoz anezo da vont kuit evel eur gwiskad deliou sec'h, skubet gant eur barravel. Ne deo ket emichañs ar re a rede ken skañv en o raok e mezeven a vo barrek er bloaz-mañ d'o c'has d'ar gêr. Mat, neuze n'eus nemet eun dra d'ober, ober eun emgleo ganto ha, pegwir e larer ez int douget a-walc'h da Vreiz, tenna mad hor bro eus eun darvoud n'hellomp mui e doare ebet mirout outañ da veza ar wirionez, daoust pegen c'houero e c'hell beza evit hor c'henvroiz, gallekaet a spered muioc'h c'hoaz eget a yez.

Evel just ar guchennig tud, prest da sevel emgleo ouz ar C'hermaned, a oa, kalz pe nebeut, emrenerien. Setu m'eo kouezet warno an eskumunugenn, koulz eus kador brezek an eskibien hag eus chapelioù an « tribikou ». Ar peurrest, da lavarout eo, nao war zek eus poblans ar vro, a c'hortoz, en eur huanadi pe en eur c'hrozmolat, nann distro Arzur evel o zadou er Grenn-Amzer, hogen hini ar jeneral De Gaulle, nijet da Vro Saoz warlene, pa ziruilhe war Gornog Europa armeou ar Reich Meur.

Rak hor reuzeudiged o deus kavet eur Salver hag emaint, sizun goude sizun, o c'hortoz anezañ da ziskenn eus an neñv d'o dasprena. War gement moger a zo er vro e welit ar groaz Loren, arouez ar feiz nevez. Ha pa zeu ar Saozon da leuskel bombezennou da goueza e lec'h mañ lec'h, e trid kalonou hor brogarourien gant ar spi, hag e lavarer d'ezo bennoz Doue !

N'em eus tamm ezomm ebet da larout petra soñjan eus eur seurt doare spered. Klask a ran kompren nemetken ha diskleria peragou an dra.

Laret e vez gant lod, enno an damazeulerez direson a vez re alies evit sotonioù an dud a garer : « Ar Vretoned a zo anezo eur bobl feal ». Pell ac'hanoun ar soñj ober fae ouz ar fealded pe en eun den pe en eur bobl e vije kavet. Hogen feal ouz piou hag ouz petra eo ar Vretoned ? ouz ar Frañs netra ken hag ouz an doare beva a zo evito stag ouz ano ar stad-se. Sed aze eur fealded a zo prezeget d'ezo abaoe kantvedou er

gador brezek evel er skol, dre ar paper pe dre c'henou. Dibaot an dud a zo enno eur spered dizalc'h a-walc'h d'en em c'houlenn, eun deiz, war be wirionez ez eo diazezel ar garanteziou kelennet d'ezo. War an dachenn-mañ da nebeuta e welan ne dalv fealded, ken meulet ar Vretoned, nemet da vont a-eneb mad bremañ o bro, da lavarout eo en eneb da Vreiz.

Laret e vez ivez ne blij ket an estrenien d'ar Vretoned. Setu moarvat perak e karont kement ar Saozon, bet gwechall kriza ha penneka enebourien o zadou koz ! Nann, an estren a vez degemeret en eur vro, hervez ma vez bet prezeget pe evitañ pe a-eneb d'ezañ gant eur beleg, pe eur mestr skol pe eur politiker m'o deus ar selaouerien fiziañs ennañ. An enebiez a van startoc'h start en hor c'henvroiz ouz an Alamaned a zo dreist holl frouez dek vloaz ha triugent a brezegennou hag a genteliou-istor. Ne vez ket skubet en eun nebeut miziou ar gevier gwriennet e kalonou an dud e-pad bloaveziou ha bloaveziou. Arabat tamall amañ d'an Alamaned beza graet ar fazi-mañ-fazi. Ober dereatoc'h egeto n'eo bet morse tamallet d'eun arme a drec'hourien. Ne deo ket ar re a zo bet e kêriou traonienn ar Roen etre 1918 ha 1925 a c'hello larout ar c'hontrol, nemet pilpoused pe droaderien gevier a ve anezo. Hag ouspenn, ar Saozon, mignonned ken tost da c'halon an dud hizio, n'o deus ket lezet enñvoriou ken plijus se er c'horniou bro m'int bet o veva enno e-pad goañv 1939. Nemet ez eo an dra-mañ ankounac'haet abaoe m'int distroet, herr warno, da Vro-Saoz.

Evit laret gwir ne gredan ket o defe ar Vretoned kement a gas evel ma larer ouz an dud a vro estren. Re a Barizianed beg teo, hag a Greisteiziz teodet flour, am eus gwelet lakaet e penn aferiou hor bro gant genaoueienn ma n'eus netra evito a-us d'eun teod distagellet mat ha d'eun doare dinet da gas an dud en hent a-bouez o fri, evel ma ra ken brao eur paotr diabaf eus Panam pe eus Tolosa.

Bremañ p'hon eus skarzeta diwar hon hent an diskleriadurieu se re aes, deomp pelloc'h betek re all a vo moarvat

tostoc'h ouz eur wirionez noaz, da larout eo displijus d'an darnvuia.

Ar pezh a anver fealded a c'hell ivez beza renket dindan eun ano all kalz izeloc'h : ar briz-voazamant. Ar Vretoned, brudet da veza paotred risklus, a zo an darnvuia anezo enebourien touet d'an nevezintiou. Hag aon bras am eus na ve ar si fall, ar briz-voazamant, ha nann ar perz-mat, ar fealded, a zo kiriek da zoare spered bremañ hor c'henvroiz.

Holl pe dost, koulz ar re goz, reterejou a bep seurt, tud e karg a bep liou, politikerien a bep kredenn, hag ar grennarded diboeil, paotred o c'hroaziou Loren, ne fell, da nikun anezeo, kimiada hep distro ouz an doare beva a oa hini Stad Bro C'hall araok 1939.

Eur fazi bras hon eus graet, lod ac'hanomp, — ha, pa lvaran lod ac'hanomp, eo evit anzav ez oan unan anezo, — hag ar fazi se a zo bet kredi, en abeg da votadegou 1936, ez oa prest tud vunut Bro-Frañs da gas ar bed koz d'an traoñ, evit diazeza, war al leur skarzeta a-zoare, eur bed nevez reisoc'h. Ne felle, e gwirionez, d'an dud nemet ren eur vuhez disoursi, evel tud en o leve, hep en em c'houlenn zoken outo o-unan ha gallout a rafe menel en e-sav an ti nevez, savet re vuan, hep teurel ple ebet ouz an diazezoù rôet d'ezañ. Aet eo da get kement tra embreget en amzer-se. Nemet e van e spered an dud berr-boellik eun enñvor padus, daoust d'ezañ da veza hanter-c'haou : « ne dae ket fall-fall an traoù evidomp en amzer-se, elec'h bremañ peseurt dazont hon eus dirak hon daoulagad, gant soudarded ar Reich Meur oc'h ober o mistri war ar C'hornog ? » — Aon o deus da rankout kemma o doare beva. Eur bed nevez a zo dirazo, o klask dont d'ar vuhez. An dispac'h ret, n'o deus ket bet an nerz-kalon da c'henel o-unan, a zo bet degaset er vro gant an Alamaned, en deiz m'o deus freuzet al linenn Majinot, evel ma ra eur reverzi gwengolo d'eun tamm chaoser brein. Hag emaint, holl koulz laret, o vaga keuz d'an amzer dremenet. N'eus nemet De Gaulle hag ar Saozon a c'hall, e soñj hon tud keiz, degas en dro an amzer araok 1939 : ar baradoz kollet, d'o meno.

Ret mat eo d'eomp digeri hon daoulagad da welout emañ

a du gant De Gaulle hag e vistri, kement hini ha ne ra fors ebet eus dazont Kornog Europa, kement hini a fell d'ezañ e padfe beli e gevrenn bolitikel pe, gevredigezel war ar vro ma vev enni.

Araok beza klevet ez eus darempred ha kerentiez tost etre De Gaulle hag ar berc'henned tiez bank hag ar frañmasouned a renk uhel, em boa merzet ez oa a-du gantañ an holl vondiand, ne lavaran ket avat ar pennou labouradegou bras nag ar genwerzourien. Ar re-mañ o deus gwell d'ober gant tud o mennadou ramzel ar Reich Meur. An dud o veva diouz o leve avat a zo peurvuia anezo Gaullisted penn-kil-ha-troad. Pa soñjer ez ae kalz eus an dud se bep bloaz d'ober eun droig da London, pe da Jersey, Guernesey, evit degas ganto en dro o leve hep kaout da baea tailhou da c'houarnamant o stad, e komprener gwell. Mar ne c'hounez ket Bro-Saoz, eo « foutu » al leve.

Evit ar frañmasouned hag o mevelien a bep seurt eo ken sklaer all an dra. Tud ar Reich Meur a zo krenn a-eneb chapelioù an « tri-bikou » evit daou abeg da nebeuta : ne blij ket d'ezo ar gevredigeziou kuz ha nebeutoc'h c'hoaz levezon ar Yuzevien war ar gevredigeziou-se. Eun daou c'hant mil bennak a Yuzevien a zo e kreisteiz Bro C'hall o c'hortoz an aotre da dremen ar mor Atlantel da vont da greñvaat e Bro Roosevelt kevrenn an dud a-du gant ar brezel, graet gant kroc'henn ar re all. N'eus abeg ebet da vaga eur garantez direiz ouz eur ouenn dud, re voas en holl da ober he mad eus reuz ar poblou all.

Ar frañmasouned ne dint ket Yuzevien a zo kemendall da deurel evez outo. Emañ o zud e kement derez eus mererez ar stad : mistri skol, kelennerien, ensellerien, paotred an tailhou, paotred ar post, kargidi an hent houarn ; niverus-tre eo en o mesk ar breudeur o zavañjerou tribik. Gortoz a reont holl distro De Gaulle ha, da c'hortoz, ne zisplij ket tamm ebet d'ezo poulza paotred yaouank diboell da gemer an tec'h, war bigi pesketaerien diskiant eus hon aodou, evit mont da Vro-Saoz da gemer lec'h bugale mondianed ar « City » ha ne dint ket graet, kredi a c'hellit, evit mervel war vaez ar stourm da zifenn beli al Leue Aour.

Hag e keit se petra e teu Breiz da veza ? Peseurt goullenn diot ! Daoust hag ez eo Breiz eur vro ? Eur rannvro ne la-

varan ket, ha c'hoaz eur rannvro n'hell beva nemet gant sikour dibaouez tud dilabour ar c'hêriou bras ha barbilherien ar C'hreisteiz. N'eus ket eur mestr skol gall ha na lavarfe kement se d'eoc'h.

Ne doun tamm ebet c'hoarier kartou, hogen va c'hredenn a oa, hag a zo dale'hmat, o deus ar Vretoned eur gartenn da c'hoari : ar gartenn alaman. Pa soñjan ez oant prest e mezeven diweza da zegemer an emrenerez ! Prest oant da senti ouz ar mestr nevez eus o bro a vije bet lakaet da ren warno gant an trec'hour. Evito ez oa kement se an droug distera ; marteze e virfe outo da chom re bell dindan beli an Alamaned a laka ken diaes o spered enebour da gement tra nevez a ziwan e buhez ar poblou. An drec'hourien avat, en eur boblañs a dud start ouz al labour hag onest, evit an darnvuia, n'o deus kavet nemet diouzizegez ouz kement a sell ouz amzer dremenet Breiz, sotoni ha diboellegez e keñver ar galloud nevez rôet d'ezo, gant darvoudou dic'hortoz, da adkavout o frankiz pobl. Ar frankiz ? pa glevont seurt ger e stagont da grena.

Perak ? Randonet o deus d'ezo o mistri, bourc'hizien pe get, anezo Bretoned pe nann-Vretoned, kristenien pe frañmasouned, e vefe rivinet o bro mar ne chom ket stag ouz Bro-C'hall, ha setu m'o deus hor c'henvroiz aon rak ar frankiz.

E gwirionez peadra zo da veza nec'het. Pa soñjer o deus Kelted Bro-C'halia lezet da dremen, dre heg, war o douarou, armeou Annibal, brezelour meur o amzer, hep kompren, ma vije bet d'ezo eun tamm skiant politikel, n'oa nemet eun dever evito : Mont d'e heul, a-dreuz d'an Alpou, da skoazella o breudeur eus Galia en tu all d'an Alpou da blada da vat galloud hanter-ziazezet Roma. N'o deus ket graet. Hag an holl a oar peseurt barnedigez a zo bet douget en o eneb gant an darvoudou.

Hag e c'houlennomp bremañ : daoust ha Kelted Breiz Vihan a zo bet goulonderet a-walc'h o empenn ha kontammet o c'halon gant mevelien Bro-C'hall, evit chom hep gallout kompren peseurt talvoudegez he deus evito donedigez armeou ar Reich Meur e penn pella ar C'hornog ? Gwaz a ze evito !

Da zilenn o deus etre daou : pe c'hoari o reuz fersonel en eun Europa adnevezet, na vo tamm ebet heñvel ouz an hini

goz, a drugarez Doue ! pe chom gant ar re varo da sebelia
o re varo, evel ma lavar ar Vibl.

E gwirionez n'o deus ar boblou nemet ar blanedenn ma'z
int dellezek anezi. Da Vreiz eo da zilenn : pe ar maro pe
ar vuhez.

ABEOZEN.
C'houevrer 1941

ARVAR BEMDEZ

Emañ ouz e vureo o labourat. Sioul eo an noz endro d'ezañ.
Redek a ra e bluenn war ar paper gwenn. Sklaer e tever ar
menozioù, hag ar gerioù a zeu mibin diouz an ezommoù.

Abaoe peur e skriv evel-se, ne oar. Eur fraoñvadenn dano
a laka e benn da sevel. Divoaz eo ar bouderez hirwagennek.
Kirri-nij saoz adarre ? Selaou a ra, nec'hel.

Ya. Sed emañ ar Flak o harzal, ar mindrailherezed pounner
o razailhat. Taoliou-morzol ha heklevioù feuls. Peoc'h ehel
ken, ne labour mui.

Bez' e c'halv ar vugale. Kousket e oant c'houek. Gant Ne-
deleg o tostaat, nag huñvreoù aour a dlee beza ganto ! Dihun-
net dizamant, e c'harmont, aeledigou spontet gant trouz ifern
mab-den. « Deus buan, mammig ! ni hon eus aon. »

Ken taer e sko an tarzadennoù ma kren an ti. A-greiz-holl
e klever ar mindrailherezed skañv o leuskel o skoioù buan.
Izel eo an nijerez eta. Gwelloc'h diskenn er c'hao neuze, da
veza eun tammig goudoroc'h.

War eur gador goz, emañ en e goazez, e widoroc'hig war
e varlenn, kloz outañ. A-dreuz d'ar safar, en eur luskella al
lellig vihan, e selaou ouz mouezioù lirzin eun abardaevéz
hañv e Rozkongar, warlene, — pa ne grede den c'hoaz gwelout
al lazadeg veur o tont afo.

Kollet e blas. Ret klask eur vicher nevez ; ne vo ket sou-
dardet en abeg d'he fevar babig. Ma, hogos dre vuzud en deus
kavet da c'hounit peadra da veva bevaik. Dere'hel a raint
penn. Ar goañv a dremen, en eur c'hortozadenn skuizus : ne
zeu ket an traou spontus a oa diougant.

Evel eun huñvre ruz eo tremenet ar brezel gwirion. Eur
miz hanter hepken, ha trumm, tec'hadeg ar bobl c'hall spou-
ronet, pennoù bras, soudarded, bourc'hiz ha gwerin, — eur
vez. Soñj ac'h eus, keneilez, eus ar voestadou boued-mir a
daole ar soudarded kanadat, o tiskenn d'ar porz-mor ? Arouez
dister eun dismantr meur, na vezemp ket c'hoaz e gwirionez.

Evel eun den badaouet o tistrei e skiant d'ezañ, e wel do-

riou houarn eur bed nevez o tigeri. N'eo ket bet aner ar brezel-spered renet gantañ ha gant e geneiled araok ar brezel-mañ. N'eo ket bet aner kousk o meiz, kare'har o c'halon, e-pad ma rae ged o c'henvroiz war Linenn dir ar Warlaeziou.

Na kaer e voe, hevlene, treuzi an Argoad e karr-dre-dan, da vont da Bondi... Edo an hañv en e gaera war vaeziou ar Poher. Gwennat huñvre, ar wech-mañ ! Re gaer eo, marteze ; ne bado ket. Ne vern. Eur fiziañs dreistnaturel a ziwan emañ, ha dao d'al labour broadel, hep gortoz gopr.

Sizunveziou arvar c'hoaz, gant dilabour ha paourentez. Ha dre vuzud adarre, emañ o ren bremañ eur vuhez-labour nevez kaer, a-gevret gant daou geneil deuet salv n'ouzont penaos eus maez-ar-stourm en-dro. Ne ouie ket mat d'ezo en a-raok hag heñ e oa etrezo tra nemet eur gengarantez speredel. Bremañ e kresk bemdez eur garantez vreudeur-stourm e doun kalon an eil ouz egile.

War an talbenn e chomont evelato. War var eur vombezenn dall emañ an holl draou kaer-se. Gant talm ha strap an obuziou hag an tennou zoken, ne vo ket klevet c'houibana-denn dreitour ar maro o koueza. Ne vo ken anezañ, prim, devet e vuhez ha re e diad, en eun tarz yud.

Na varvet ar geneiliez-se, gwerzleun war he diwan, va Doue ! Na glozent ket da viken an daoulagadou bugel-mañ, o vont bihan gant ar skuiznez. Ra vo klevet brezoneg ganto a-hed bloaveziou c'hoaz !

Morgousket eo an hini vihan war e zaoulin, daoust d'ar ganoliadeg, daoust d'an drouzadeg. Fiziañs he deus en he zad keit hag he dalc'ho-heñ klet. Ret aspedi pep Nerz doueel kuz ennomp d'en em deurel evel-se, feizleun, etre divrec'h hon Tad an Neñv. Pounner e teu ar verc'hig da veza dre ma hun. An tri all a zo aze, habask en-dro d'o mamm, en amc'houlou ar greuzeul c'hlas-mouk.

Gwech ouspenn, ne vo droug ebet. Tevel a ra an dourni tamm ha tamm. Bremaik ec'h adkrogo gant e labour. Studia a ray c'hoaz traou bourrus er yez a gar. Nemet da genta ez ay da lakaat an hini vihan en he c'havell, ker goustad ha ma ouezo. Ha pokat a ray an hena d'ezañ o c'houlenn, damfromet c'hoaz : « Hag e c'hellomp kousket dizaon bremañ ? »

Tec'het eo evned an Ankou rak ar mor a dan. Emañ bolz an neñv ker glañ ha bepred. Yaou ha Sadorn, enebourien

didaeret ha peoc'hiekaet, a lugern kichen-ha-kichen. Sioul e vo an noz adarre.

Hag e sav eus kreiz e ene eur bedenn uvel ha trugarezus d'an Dianav, d'ar C'hourbuhez kevrinel a ren ar bed, hevoud ar boudou, — dreist da follentez, daoust da grizoni ar buzug-tud n'emaomp ken, — na vevomp nemet dre nerz E very peurbadus.

KERVERZIOU.
Brest, Kerzu 1940.

MEULGAN D'AN NOZ

Pe Voud buhezek, skiantel, ne gar ket dreist pep tra, e-kreiz holl vurdouzou an ec'honder skignet en-dro d'ezañ, ar Goulou, levenez an holl, gant e liviou, e skinou, e wagennou, e hollvezañs sioul pa vez anezañ tarz an deiz ? Hollved ramzel ar sterennou diziskuiz a intr anezañ evel ene-diabarz ar vuhez, hag a neuñv hag a goroll e-mesk e houlennoù glas ; ar maen skedus, dalc'hmat o huna, ar blantenn hirbrederius o suna buhez an douar, al loen feuls gwrezus liesstumm, holl gwitibunan ez intront anezañ ; hogen dreist d'ezo holl an Estren kenedus, leun a vez e zaoulagad, hag a hañval, en eur gerzout, plava, e ziweuz serret-blizidik, heglev-burzudus. E-giz tiern anien an Douar, gervel a ra pep nerz da dreuzkemmadennou diniver. Skoulma-diskoulma a ra ereou diziweuz, o c'hrounna pep boud gant e skeudenn neñvel. Gant e vezañs nemetken e tiskuilh kened rouanteleziou ar bed.

Pell dioutañ ez en em droan etrezek an Noz santel, kevri-nus, dreistlavar. Emañ ar Bed gourvezet, islonket dindanoun ; goullou, digenvez al lec'h ma edo. Dre gerdin ar galon e tremen eur velkoni vras. Fellout a ra d'in koueza evel ar gliz, en em veska gant al ludu. Dounderiou an eñvor, c'hoantou ar yaouankiz, huñvreou ar bugaleerezh, leveneziou berr ha goanagou goullou eur vuhez hir, tostaat a reont holl, gwisket e saeou louet, evel latar an abardaez goude kuz-heol. Ar goulou en deus stignet e deltoù drant e-lec'h-all. Daoust ha ne zistroio biken davet e vugale, hag int, ganto feiz ar re zibec'h, o c'headal e zistro ?

Petra a strink trium eus ar galon en eur skigna aezenn ar velkoni ? Ha plijout a reomp d'it eta, d'it-te ivez, noz teñval ? Dindan da vantell, petra a zougez-te, ma vez fromet va ene gant e c'halloud diwelus ? Eur balzam prizius a ziver diouz da zaouarn, eur rozenn-voc'h a gouez diouz da valan. Adsevel a rez eskell pounner an ene, Esmæ disked, dilavaradus, a grog ennomp : eun dremm dic'hoarz a welan, spontet-seder,

o stoui davedoun, kuñv ha parfet, hag ez anavezan dindan ar rodellou kenweet yaouankted karet ar Vamm. Na paour, na mibilius e hañval d'in bremañ ar goulou ! Na frealzus, na binniget kimiad an deiz ! O veza ma pella an Noz da servijerien diouzit, ec'h eus strewet dre dachennou divent an ec'honder ar sterennou lugernus-se, d'ezo da embann da holle'halloud ha da gemenn da zistro e-doug amzer da ezvezañs ? Neñ-veloc'h eget ar stered-se e hañval d'imp an daoulagad peur-zoun digoret gant an Noz en hor c'hreiz. Pelloc'h e welont eget pella sterennou al luez diniver-hont. N'o deus tamm ezomm eus ar goulou da sanko betek strad eun ene karantezus, o leunia eun ec'honder uhel-dreist a wenvidigez dreistlavar. Meulet ra vezo Rouanez ar bed, kemennouez an hollvedou sakr, diwallerez ar Gwarantez seder ! Da gas a ra davedoun, kefrisa vlizidik, heol hegarat an noz. Bremañ eo oun dihun, rak bremañ oan d'it ha d'in-me. Gant an Noz ec'h eus diskuliet d'in va emvuhez. Ac'hanoun ec'h eus graet eun den. Da dan speredel ra zebro va c'horf, ra vin unanet-start ouzit en eun emvriata aere, ha ra bado hon nozvez-eured da viken.

NOVALIS,

troet gant Roparz Hemon.

AN DAOLENN NEVEZ

« Perak ken kalet », eme wechall d'an diamant ar c'hlaouenn-gegin, « daoust ha n'omp ket neskerent koulskoude ? »

« Perak ken gwak, a breudeur ? » — a c'houlennan ouzoc'h, — rak va breudeur oc'h, neketa ?

Perak ken gwak, ken plegus, ken laosk ? Perak ez eus kement a zistavar, kement a zianzav en ho kalon. Ken nebeut a donkadur en ho sellou ?

Ha pa ne fell ket d'eoc'h beza tonkaduriou, ha beza diblegus, penaos e c'hallfec'h... beza trec'h ganin ?

Ha pa ne fell ket d'ho kaleted luc'hedi, ranna, trouc'ha, penaos e c'hallfec'h, eun deiz... kroui ganin ?

Rak kalet eo ar grouerien. Gwennidigez e tle beza evidoc'h louc'ha gant ho taouarn war ar c'hantvedou, evel war goar. Gwennidigez, skriva war goul ar c'hantvedou, evel war arem — kaletoc'h eget arem, haletoc'h eget arem. Hollgalet eo nemet an hini haela.

An daolenn nevez-mañ, a breudeur, a lakaan dirazoc'h : deuit da veza kalet !

NIETZSCHE.

KELTIA

DE VALERA, Gant Seán O'Faoláin

(221, Penguin Books, 6d. Harmondsworth, Middlesex-England)

Unan eus an diweza levriou saoznek a zo deuet da Vreiz araok donedigez an Alamaned a zo buhez De Valera gant Seán O'Faoláin. Kavet em eus al levr-se souezus ha leun a draou dic'hortoz. Soñjal a raen : setu eur vuhez all, ganet amañ, bet d'ar skol-mañ, dimezet gant, ar brezel, an toull-bac'h, ar brezel, ar gouarnamant. Ya, hogen kalz dounoc'h ha kalz speredekoc'h eo. Souezet oun bet, El levriou all, re Dan Breen, Dalton, O'Donnell, O'Malley, O'Connor, ne gavit erfin netra nemet eñvorennoù (ha marteze en hini O'Donnell e vije gelllet kavout ivez eur seurt « prederouriez an toull-bac'h » a rankfe beza studiet amañ) — eñvorennoù dudius, ma karit — hogen n'int nemet tammou eus gwir vuhez an dispac'herien, an tammou romantel. N'int ket, a gav d'in, gwelloc'h taolennou eus buhez an dispac'herien eget ne deo ar romantou evit ar merc'hed yaouank taolennou eus ar garantez. Ha goude holl, n'eo ket ar mervel eo a zo a bouez, ar beva eo (gwir eo gant ma vezer prest da vervel diouz ret).

El levr-mañ neuze, e vo gwelet evel just pep tra a gaver e buhez eun den — nemet gwall nebeut eo evit De Valera, rak ne gar ket rei da anavezout e vuhez pervez. Hag an holl a oar ez eo dinamm ha disi war an dachenn-se. Ha war an tachennoù all e vo gwelet peseurt dispac'her kaer eo bet. Hogen n'eo ket an dudiusa a vo kavet el levr. Kalz a zo da zeski ahendall, zoken evit ar re o deus lennet levr L.N. Le Roux ha meur a levr all ouspenn.

Da skouer, eun dra a bouez : eur pennad a vije da drei e brezoneg penn da benn a-zivout ar « partition » etre hanternoz ha kreisteiz Iwerzon — hag eur pennad all, da drei ivez, a-zivout mare an « troubles » en Iwerzon. Biskoaz n'eo bet diskleriet resisoc'h ar perag hag ar penaos.

Hogen, pezh a chom a roio an dra a bouez bras, ar berle-zenn nemeti, ar pep gwella eus Iwerzon : Iwerzon hec'h-unan. Evit ar re a zo bet er vro, levr O'Faoláin a vo eur splujadenn en dour anavezet. Evit ar re all, marteze e c'hellint kompren goude doare dibar ar vuhez en Iwerzon, an eeunded hag an tomnder (lakaomp an derzienn), ar sotoni, ar vadelez, ar galonegez — en eur ger, an iwerzonelez na c'heller ket ankounac'haat.

F.R.A.

Digant hol Lennerien

Bet hon eus al lizer-mañ digant unan eus hor c'henlabourerien :

... « Neuze e vo komzet e GALV eus ar brederouriez. Klevit. N'anavezan hogos netra diwarbenn ar brederouriez ; n'eus ket c'houec'h miz am eus dizoloet anezi, dre chañs, el leordi amañ. Hogen, er-maez eus ar skiant, er-maez eus krouidigez eur yez nevez eviti (hep kaout re a fiziañs e vo dizoloet ivez dremmou yaouank nevez d'ar menozioù koz) me ' garfe e vefe krouet e GALV eur brederouriez — eun diazez da emzao ar brezoneg ha d'an emzao politikel.

« Bez ez eus Meven Mordiern, evel just. Bez ez eus pennadou R.H. hag eun nebeut embannet gant SAV. Ha ma vefe lakaet pep skrivagner brezonek da respont ouz ar goulenmañ : Penaos oc'h deuet d'ar brezoneg ? e vefe anavezet meur a dra a-zivout gwiziennou ar brezoneg en hon touez. Bez ez eus bet STUR ivez, a oa evit ar galleg a-enep d'ar brezoneg, dre ma n'en doa ket gwelet kement-mañ : n'eus a dud dihunet e Breiz nemet e-touez ar re a oar bremañ ar brezoneg ha ne dalv ket ar boan komz ouz ar re n'int ket bet barrek da zeski o yez. Hogen, peoc'h.

« An diazez a c'houlennfen n'eo ket an displega eus an doareou ober evit leda ar brezoneg, rak, mar domp kreñv, mar domp tud, e vo saveteet netra nemet dre ma vezimp. Karout a rafen e vefe echuet gant hor raktresou niverus a deu da voged bepred hag e vefe komzet eus eun dra hepken. Ma kirit studia ar yez enni hec'h unan, ha petra a c'heller ober ganti — evit rei eur skeudenn d'eoec'h, komz eus Doue hepken ha n'eo ket eus ar sakramantou pe Santez Tereza ar Mabig Jezuz.

« Meven Mordiern a lavar ne ra van ebet ouz ar vrezonegerien (ne vern penaos, Breiz a zo eur Sahara evitañ — re wir eo, goude holl), ne gar nemet ar brezoneg « ar ramz trimilyloaziek-se ». Evidoun-me, e karfen beza aliet mat evit dont da anavezout ar yez am eus dibabet da venveg.

« Hag evit an emzao politikel, koun oc'h eus penaos e oamp paket, hep re c'houzout hon unan, etre diou gador. Ar gador A, lakaomp, a oa : proui e oa eur Vreiz war an douar hag e oa Breiz eur vroadelez. Ar gador B a oa evel ma lavare Pearse eus e vro : « *I take Ireland for granted* ». Ar gador B eo a oa da zibab, d'am meno, rak pa vez diazezet eun emzao war eun dra boellek bennak ez eo re aes d'e zismantra gant eun dra boellek all. N'eus ket gwelloc'h eget ar feiz.

« Ma c'hellfe GALV dont da veza al lagad, ma c'hellfe GALV sellout ouz an traou a-bell evit o gwelout en o feiz... »

NOTENNOU

Eur Strollad Gall nevez.

Emeur o paouez sevel e Paris eur strollad nevez — « an Tan » e ano. Degemeret hon eus, nevez a zo, eul levrig-bruderez « Mestr an Tan », savet gant ar strollad-se.

Bez e lennomp ennañ :

« An Tan a zo brokus ha dispont. N'en deus ket aon rak poblou Bro-C'hall. Karout a ra anezo. Gouzout a ra ez int staget ouz ar vammvro gant liammou kreñv meurbet... Mestr an Tan a bed holl boblou Bro-C'hall da bleustri war o doareou d'ezo o-unan evit brasa mad Bro-C'hall. O fedi a ra da gomz o yezou ginidik, da rei d'ezo al lufr ez int dellezek da gaout. Bro-C'hall a zle skoueria Europa, dre ma vezo unvan ha disheñvel war eun dro.

« An Tan a fell d'ezañ komz flandrezeg ouz ar Flandreziz, brezoneg ouz ar Vreiziz, euskareg ouz an Euskariz, korsikeg ouz ar Gorsikiz, katalaneg ouz ar Gatalaniz, okitaneg ouz an Okitaniz... »

Setu komzou nevez n'oamp ket boaz da glevout e Bro-C'hall. Hag e vezint komprenet gant ar C'hallaoued ? Poent e vefe. Gwelet e vo.

Kentelioù iwerzonek.

Rei a reomp da c'houzout d'hol lennerien e vez kenteliet dre lizer war an iwerzoneg, evit netra, gant an Dim. Jigouzo O'Gallagh, B.P. 101, La Baule, Loire-Inférieure.

Erbedi a reomp start d'hol lennerien ar c'hentelioù se Talvoudus e vezint e pep keñver evito.

Profou.

Trugarez d'ar vignoned o deus kaset d'imp profou evit GALV.

D'hol lennerien.

Trugarez ivez d'ar re o deus bet fiziañs awalc'h ennomp evit koumananti hep gortoz an niverenn genta ; Hogen e c'houlennomp muioc'h diganto. GALV a raio berz nemet pa vezo gouest da voda en dro d'ezañ eur bagad a genlabouerien ampart. Skrivit d'imp eta, displegit d'imp ho menoziou, kasit d'imp pennadou-skrid, evit ma vo GALV eun oberenn vrezonek veo.

" GALV "

Koumanant-bloaz : 30 lur

Kas al liziri hag an dournskridou

da : BRUCHET

36, rue de Fougères

ROAZON

C.C.P. N° 37669 Rennes

Priz an niverenn : 4 lur

GALV

Niv. 2-4

Bloavez kenta

Ebrel-Mezeven 1941

TAOLENN

Emskiant-vro, gant R. Kadig	31
Damskeud eus reizadur riez Vreiz, gant Gw. B. Ker- verziou	35
Ar Gelled, gant Schemann	43
Ar pezh a dle Roma d'ar Gelled, gant Abeozen	53
Moged ezañs, gant F.R.A.	59
Al levriou, gant R.K.	61
A zeiz da zeiz, gant Bos	63
Notennoù	65

EMSKIANT-VRO

gant R. Kadig

Emeur o sevel kelaouennoù e Roazon. Kelaouennoù, kevredadou, burevioù, ya, gouarnamantou zoken, na petra 'ta ! Bez ez eus koulskoude tud speredet-fall a gav d'ezo c'hoaz n'eo ket ar Vrezoned tud ampart war ar stadrenez. Re ampart int, m'em eus aon. Emaint en o soñj sevel warc'hoaz eur gouarnamant hag eur stad vrezon. Hogen, Breiz n'eus ket anezi c'hoaz. An tisavour a vennfe sevel eun ti araok beza savet an diazez anezañ, hennez a vefe eun den diboell. Ken diboell all eo unan a laka en e soñj sevel eur stad vrezon araok beza adsavet *Ene Breiz*.

*
* *

Gwall gontammet eo bet a-viskoaz ar Vreiziz gant ar spered gall hag ar spered latin. Bet o deus, e-doug c'houec'h kantved leun eur stad d'ezo o-unan. E-pad ar marevez-se eo aet dalc'hmat war zisteraat ene Breiz. Difennet o deus ar renerien ar stad — savet diwar eur patrom estren — ha disoñjet o deus e oa ar yez hag ar ouenn ar pep penna eus ar vroadelez. Ar Vreiziz-se a zo bet anezo, marteze, tud ampart ha tud kadarn. N'int ket bet avat Breiziz emskiantek. Ha diaes eo kavout tud kadarn a vefe war eun dro tud emskiantek, tud a boell, tud a vez. Petra a zo chomet, diwezatic'h, diwar ar chouanerez ? Taoliou-kaer. Avel. Rak dioueret he deus krenn d'ezañ an emskiant-vro. Ni avat a zo ret d'imp ober berz. Hep re a daoliou kaer zoken, diouz ret.

*
* *

Lennet em eus en deiz all war ar c'helaouennoù : « Deut eo ar soudarded alaman e-barz Zagreb. Youc'het eo bet

d'ezo gant ar boblañs ». Neuze em eus meizet adarre pegen pell emamp c'hoaz eus an dieubiez wirion. Re wir eo, n'omp ket krog en ene pobl Vreiz. N'eo ket bet kavet an tu d'e lakaat da dridal. Ha setu m'o deus ar Groated gounezet o frankiz leun. Leun pe amlenn. Morse n'eo dishual penn da benn eur bobl war dachenn ar politikerez. Hogen ken beo ha bremañ oa Kroatia dec'h, ha hi koulskoude hualet, staget ouz eur stad estren. Rak beva a rae drezi hec'h unan e kreiz ar stad estren. Rak pobl ar Groated a oa ganti eun emskiant-vro. Panevese n'o dije ket ar Groated youc'het d'ar soudarded alaman a zegase d'ezo o frankiz. Stad Kroatia n'eo anezi nemet kurunidigez eun emgann renet e-pad degadou ha degadou, ha gounezet araok diskaridigez *Yougoslavia*.

Abaoe derou an XIXet kantved — abaoe ar *Gonideg* — o deus ar Vreiziz adkavet an hent mat. Da lavarout eo ar yez, ar ouenn, ar geltelez. Da c'houde eo deut *Kermarker*, *Renan*, *Meven Mordiern*. Ha neuze *Gwalarn*. War dachenn ar politikerez ez eus bet *Breiz Atao* ha *Stur*. Kaset eo bet pell a-walc'h labour ar ouiziegezh. Er bloaz 1939 e oa dihunet evit ar wech kenta abaoe mil vloavezh ene Breiz Veo e-touez eur guchennadig a Vreiziz.

Klevout a reer c'hoaz tuz a zo koulskoude o lavarout : « Mervel a ray ar brezoneg pa n'omp ket gouest da gaout eur stad vrezon araok — lakaomp : ugent vloaz. Ne gav ket d'in tamm ebet. Chom a ray beo ar brezoneg keit ha ma vevimp ni, keit ha ma vo beo en hor c'hreiz hag e kreiz hor bugale. Keit ha ma vo niverus hor bugale ha bugale hor bugale, ha keit ha ma vevo ar brezoneg ne vo ket maro Breiz.

Gouzout a ran. Ret eo endevout strolladou politikel hervez al lezenn, a glasko kaout hor gwir, dre gaer pe dre heg, digant ar gouarnamant estren. Arabat kaout aon, er feur-se, rak an helebini. Gant ar re wella ez ay an trec'h, eun deiz.

Bez ' ez eus a-hend-all gourien e Karahez, hag e lec'h all e Breiz. Bez ' e vint anezo kevredadou-stourm tud kadarn,

frammet start ha klos, dister avat e-keñver o niver. Ha mat e vo evelse. Eur fazi mantrus e vefe, d'am meno, lakaat en hor soñj aozas en hor bro eun emsavadeg evel Sizun Fask en Iwerzon. Breiz n'eo ket Iwerzon. Ken gwir eo en amzer hag en ec'honder. En Iwerzon e oa chomet beo-birvidik an emskiant-vro e hengoun ar bobl, ma oa tarzet diwarni, dibaouez koulz lavaret, emzaviou broadel emskiantek. Disoñjet o doa krenn ar Vreiziz avat e oant eur vroad diouti hec'h unan. Kement-se a c'heller meiza splann meurbet pa lakaer kemm-ouz-kemm buhez daou rener kempred, ar Breizad Kadoudal, hag an Iwerzonad Wolfe Tone. Kement en doa hemañ, an emskiant-vro, ar sell lemm ha ledan a oar gwelout ar bed hag an dud evit tenna diwarno mad e bobl, en deus graet diouer d'egile.

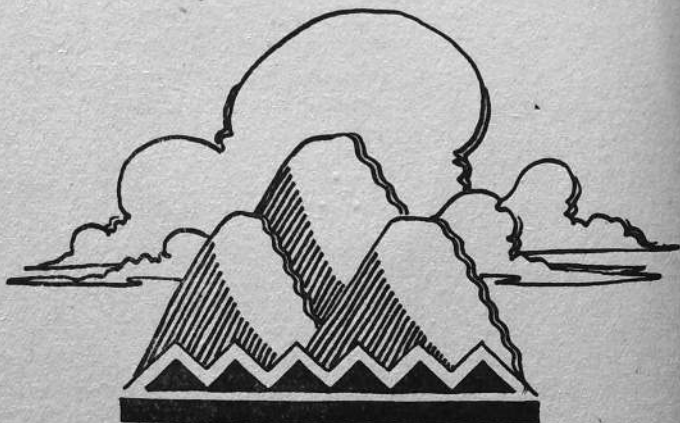
Eun emsavadeg, d'ar mare-mañ, e Breiz, a c'hallfe beza ken aner hag ar chouanerez. Talvezout a rafe dreist-holl da lakaat en argoll ar pep gwella eus hor broadelez, ar re a zle beza frammataerien ha sternataerien pobl Vreiz, ar vrientinelezh nevez ma vo he c'hefridi adsevel emskiant-vro ar Vreiziz. Re zibaot eo c'hoaz, kalz re zibaot siouaz. Gwell eo d'ez i eta beva eget mervel — « gant ma vo prest da vervel diouz ret, evel just ! » evel ma lavare unan.

Ar stad — « an hini yena eus an euzviled yen » hervez Nietzsche —, ma welomp kement a dud, hizio an deiz o redek daveti, n'eo ket anezi pennabeg an emskiant-vro, he heuliad lavaran ket. Trellet omp bet, an holl ac'hanomp koulz lavaret — ha me ivez, hen anzav a ran a-grenn — gant an darvoudou c'hoarvezet warlene. Darvoudou all hag an amzer o tremen o deus desket d'imp n'eo ket deut c'hoaz bremañ amzer ar « politikerez da genta ».

Evit dont da veza eun nerz, e « bPrederiadennou » a skriv *Meven Mordiern en, e lle an niver kaout simant an emskiant broadel, hag ouspenn-se, endevout frammet, stern ha blienierez renkadou-tud diorroet ha desket a-ratoz evit blienia, sternia ha framma. Anez-se, ne deus eus an niver, ne vern pegen bras e ve, nemet eur menezriad uloc'h a vezo skubet gant avel an darvoudou.*

Evit mirout ouzimp eta da veza « skubet gant avel an darvoudou » eo ret kregi a-zevri el labour doun a roio adarre d'ar Vreiziz o emskiant-vro. Kavout a ra d'in e rank beza lakaet hizio ar pep penna eus ar striv war gudenn ar sevenadurez. Ra vezo yez ha deskadurez hor geriou-stur. Deut eo mare al « lakaat da dalvezout ». Dieub omp evit kas da benn hol labour. C'hoant brasa GALV eo e rofe harp da lakaat eun emskiant-vro beo-birvidik e kreiz ar renkadou-tud-se ma vo ret o deski a-ratoz evit « blenia, sternia ha framma », evit beza eun deiz dihunerien Vreiz.

Mae 1941

DAMSKEUD EUS REIZADUR RIEZ VRIEZ

gant Gw. B. Kerverziou

Savet eo bet al labour-mañ, n'eo ket hepken da glask evit Breiz warc'hoaz eur stern politikel diouz va meno, hogen dreist-holl evit kaout tro da envel e brezoneg traou a zo c'hoaz ganto doareou re c'hallek pe ré latin : stad, ministr, kuzul, hag all. Ha taolomp pled : er yez, ar geriou a zo anezo meleziouriou hor meizadou, ya, hogen o stern ivez ; ha diouz ar stern-se e vez ret plega, trouc'ha, hag a-wechou mac'hagna ar gwirionderiou a zo aroueziet dre hor meizadou. E keltelez ar geriou kement hag e brezonegelez an ereadurez eo e kavimp an doare gwella da lakaat benveg hor buhez-spered, ar yez, da labourat klok ha spletus, diouz gwir ezomou savidigez ar brezonved hag ar c'heltved.

Gw. B. KERVERZIOU

1

Ouz penn ar vro, emañ *Tiern Breiz*, Penn ar bobl, rener ar Vro hag ar Riez (1).

Dilennet eo an Tiern war-eeun gant ar bobl, dre vouezia-deg an holl wazed ha merc'hed, 25 bloaz d'ezo, a oar lenn ha skriva. Anvet eo evit 10 vloaz, hag e c'hell beza anvet eur wech all.

(1) RIEZ a zo ar stumm ma vefe deut *rigion* da veza e brezoneg. *Rigion* a zo ar ger keltiek koz, o talvezout *rouanteléz*, a zo deut da veza « Reich » en alamaneg ; kalz gwelloc'h eo *Riez* eget an dilatinadur *Stad* ; diskulia a ra splann « an dachenn speredel ha douarel m'eo ar bobl vrezon roue ha mestr enni ».

TIERN a zo eur ger henvrezonek evit envel Penn eur Bobl ; diwar ar wrizienn *tig-* e teu, gwrizienn ar ger-bremañ « ti » ; anat eo dre ober « Tiern » eus Penn Breiz e fello d'imp beza renet nerzus ha karantezus war eun dro, evel ma ra ar penn-tiegez en e di.

Toui a ra war e le, kent kemer e amaez (2), mirout *Reiz-veur Breiz* (3) ha senti outañ, douja al lezennou ha senti outo, seveni aketus dleadou e amaez, teurel pled bepred ouz mad ar bobl hag ar vro, ha difenn o dieubiez.

2

Ouz e skoazella ez eus daou boellgor :

A. POELGOR AL LEVIEREZ, anezañ 6 *Maodiern* (4), o ren penna kevranou al *Levier* (5). Pevar anezo a zo anvet gant an Tiern ez tieub, ha daou gant kannaded ar bobl. Anvet int evit tri bloaz, ha ne c'hellont beza kaset kuit nemet gant an Tiern. Sed amañ o anoioù :

Maodiern anvet gant an Tiern

PENNERER BREIZ, anezañ rener Poellgor al *Levier* hag ar *Mererez-Bro*, eil-rener ar Poellgor *Prevez*. Dindan e evez ez eus eur sekretour evit an *Deskadurez* hag an *Ilizou* eur sekretour evit *Yec'hed* ar *Bobl*, an *Tiegeziou* hag ar *Yaouankiz* ; eur sekretour evit ar *Mererez-Bro* hag ar *C'hêrreiz* ;

PENREIZ BREIZ, anezañ rener ar *Barnerez* ha rener *Gorsez* ar *Reiz*, rener ar *Breujou*, ha rener ar *bolis enep-torfedou* ;

PENNGADOUR BREIZ, rener difennerez ar *Vro*, war an douar, war ar mor, en aergel'h. Diouz ret, e c'hello beza dindanañ 4 *Sekretour*, evit al *Luoez*, evit ar *Mor*, evit an *Aer* hag

(2) AMAEZ a zo stumm brezonek ar c'hembraeg *amaeth*. Ar ger-mañ a zeu diwar *ambartos*, a dalveze e galianeg kement ha « mevel ; kannad ». *Amaeth* a dalv « labourer-douar » e kembraeg-bremañ. En alamaneg, avat, ar ger *Amt* « ofis, burco » a zeu ivez diwar *ambartos*. Rak-se em eus kemeret, da drei ar galleg « fonction (publique) » eur ster damheñvel ouz ar ster alamanek hag eur furn kevatal d'ar furn kembraek : « amaez ». Sellit ouz ar roll-geriou.

(3) REIZVEUR : reiz, lezenn veur ar Riez, sichenn an holl lezennou all.

(4) MAODIERN : kenta servijerien an Tiern eo ar « vinstred » ; alese o envadur, savet gant ar ger henvezonek **mao* « mevel », n'eo *maouez* nemet ar stumm gwregel anezañ (eus an hengeltieg *magus* e teu **mao*, ha *mevel* eus *magillos*, stumm-bihanaat).

POELGOR a ra *Kembreiz* gantañ evit trei « Council » ar saozneg ; peogwir ez eo anavezet ar ger-se e Breiz (gant « Poellgor » *Kevredigez* ar *Varzed*), perak ober gant *kuzul* e brezonek uhel ?

(5) LEVIEREZ a zeu diwar « levia » ; *Kembreiz* a ra ivez gant *Itgwodraeth* da drei ar saozneg « government ».

an *Enepnijerez*, evit an *Ijinerez-brezel* hag ar *wazoni-labour* (6) ;

PENNKANNADOUR BREIZ, rener kannadouriez ar Riez en diavaez-bro ; skoazellet eo gant eur sekretour evit ar *Bruderez-Bro*.

Maodiern anvet gant Kendalc'h Kannaded ar Bobl

PENNC'HLAD BREIZ, merour an *Teñzor* ha *Glad* (7) ar *Vro* ; ne c'hello lezenn beza embannet heb e *sinadur*, ma teu kemm (war gresk pe war zigresk) en dispignou pe e kaoudou ar Riez diwarni.

Penn'hlad Breiz a zo ivez uhelverour madou ar Riez, madou boutin (mengleuziou, eien dourmelar, douriou ar mor hag e aodou, stêriou ha lennou a hell dougen hag pe dalvezout da ober tredan, hentou ha hentou-houarn, an aergel'h a-us d'ar vro, al lec'hioù ret o c'haout evit difennerez ar vro, hag all) pe vadou divoutin (domaniou-Riez, hag all). Uhelverour eo ivez d'an ijinereziou-riez : *tiez-post* ; *pellgomz*, *pellskriva* ha *pelldresa* ; *skingomz* ha *skingelaoui* ; *danveziou-tarz* ; hag all). Eur *Sekretour* a hello beza dindanañ evit an *traou-se*.

Maodiern anvet gant Kendalc'h Kannaded al Labour

PENNLABOUR BREIZ, rener ar c'hevredadou-labour (8) hag ar c'hevredadou-micher (9). — re al labour-douar, an ijinouriez hag ar vicherouriez, ar pesketaerez hag ar moraerez, ar c'henwerz hag an dezougenerez ; rener eo eta war an *Armerzerez* (10) hag ar *Rageviadurez* bobl (11). Dindanañ e vo 4 *Sekretour* : 1 evit al *Labour-Douar*, 1 evit an *Ijinerez* hag ar *Vicherouriez*, 1 evit ar pesketaerez hag ar merdeadurez, 1 evit ar c'henwerz hag an dezougenerez.

(6) GWAZONI-LABOUR ha GWAZONI-SOUDARD a zo boutrusoc'h da ziou-skouarn eur paotr kar-e-yez eget « servij-labour » ha « servij-soudard ».

(7) Gwell d'in tougna va fluenn eget ober gant « Fortun » ar Vro ! (8) (9) Diskleriet em eus, em prezegenn d'ar *Bleun-Brug* e 1937 (« Breiz a vev dre he micherourien », Sellit AN OALD, 1937), perak e raen gant *kevredad-labour* da drei ar galleg « syndicat » ha gant *kevredad-micher* da drei an alamaneg « Innung ».

(10) Gwell eo ganin ober gant *Armerzerez* eget gant *Arboellerez*, o veza n'eo *armerh* « espern » eur ger gwenedek mat ha keltiek rik ; ha ne oa ket an doueez c'hallanek *Rosmerta* doueez an *armerzerez* ? an hevelep wrizienn *smert*-a gaver en daou c'her.

(11) Dre zamheñvelidigez ouz *Ragevez-Doue* « providentia » em eus savet *Rageviadurez-bobl* « prévoyance sociale ».

Ar sekretourien a vez anvet dieub gant ar Vaodierned, ha digarget int a-unan gant ar Maodiern en deus o anvet.

B. AR POELGOR PREVEZ, anezañ 12 ezel, a zo : Pennrener, Pennc'hlad ha Pennlabour Breiz, renerien an tri C'hendalc'h, renerien an tri Gorsez, ha tri den all dibabet dieub gant an Tiern evit o foell hag o skiant.

Ret e vo d'an Tiern goulenn meno ar Poellgor Prevez en degouezioù zo, merket gant ar Reizveur. A-hend-all en em vodo war c'houlenn an Tiern.

3

Evit ma vezo anavezet mennadour gwirion ar Bobl ha re gevredadour ar Bobl, ez eus tri C'hendalc'h :

KENDALC'H KANNADED AR BOBL : Anvet eo ar gannaded-se gant ar pennou-tiegezh, evit 6 bloaz, nemet e vezo nevezet ar c'hendalc'h hanter-dihanter bep 3 bloaz, en doare ma ne gemmo ket re feuls mererezh Glad ar Vro. Gant 50 pe 60 ezel e vo niverus a-walc'h evit Breiz. En e garg emañ :

1. pouezusa kefridi, asanti ouz an taihou, aotren ar budjed, sellout ouz kontou ar Riez bep bloaz ;

2. ober pe aotren al lezennou a sello ouz an tailhou, ouz ar wazoni-soudard hag ar wazoni-labour, ouz kement tra a denn da vad ar bobl dre vras.

O veza ma vo anezañ eta gwir venveg-pobl al lezennerezh, e vo ret kaout e asant dre vras evit al lezennou a vefe savet pe ginniget gant an daou gendalc'h all.

KENDALC'H KANNADED AR BROIOU : Anvet eo gant ar c'hevredadour a bep doare a bledo gant ar mererezh-bro : poellgorioù ar plouezioù pe ar c'heodedou, re ar c'hemenedou pe ar c'hombodou, hag ivez gant ar c'hevredadour-labour amaezourien, re ar Riez kerkoulz ha re ar plouezioù. Anezañ ivez 50-60 ezel, anvet evit 6 bloaz, nevezet hanter-dihanter bep 3 bloaz.

En e garg emañ : Ober, kinnig pe aotren al lezennou a sell ouz ar mererezh-bro e ne vern pe zoare (mererezh-bro dre vras, mererezh rannvroel pe lec'hel ; amaezadurioù-plouez pe amaezadurioù-riez evel : kenveajerezh ; pourchas dour, aezen-

leski, tredan, hag all ; hesevel kêrioù ha gwellañdurezh ar maezioù ; stand (12) an amaezourien a bep urz hag a bep karg).

KENDALC'H KANNADED AL LABOUR : Anvet eo gant ar c'hevredadour-labour hag ar c'hevredadour-micher a-bep-seurt, diouz reolennoù a vo da zivizout er Reizveur. Rannet eo e 5 skourr : labour-douar ; ijinerezh ha micherouriezh (13) ; pesketaerezh ha merdeadurezh ; kenwerzh ha dezougenerezh ; amaezioù dieub hag ilizou.

Anezañ c'hoaz 50-60 ezel, 10 pe 12 e pep skourr, anvet evit 3 bloaz, nevezet hanter-dihanter bep 3 bloaz.

Pep skourr a labour e-unan, pe a-gevret gant eun all pe veur a hini all diouz ma vo ret. Evit lezennou zo e vo mat boda an holl skourrou a-gevret, — da skouer, evit rei ali ar C'hendalc'h war ar budjet bep bloaz.

4

En degouezioù bras : adreizidigezh ar Reizveur (bep 10 vloaz da nebeuta), diskleria ar brezel pe lakaat termen d'ezañ, sina feurioù pe emglevioù etrevroadel, termena harzou ar Vro, diskleria ar seziz-brezel e rannou zo eus ar Vro, en em vodo BREUJOU BREIZ.

Anezo uhelvodad

1. ar vaodierned hag o sekretourien,

2. izili all ar Poellgor Prevez,

3. kemennourien veur an tri arm,

4. 10 ezel dilennet gant K. Kann. ar Bobl,
10 ezel dilennet gant K. Kann. al Labour,
10 ezel dilennet gant K. Kann. ar Broiou.

5

Bez' ez eus c'hoaz el Levrierezh tri benveg a-bouez :

(12) STAND a gemeran eus an alamaneg, da dremen hep talvezout adarre al latinach *Stad* ; n'eus ger gwelloc'h da drei ar galleg « statut », hag ivez « état » el lavaradour « devoir d'état ; quel est son état [e stad-vuhez e-keñver ar vicher] ?

(13) « Breiz a vev dre he micherourien », AN OALD ; *lec'h meneget*. E Breiz, eur micherour a zo eun den a vev diwar e vicher, pe vestr pe c'hoprard e ve ; perak ober e brezoneg uhel gant ar briz-latin « artisan » ?

A. GORSEZ AR REIZ : eur gorsez (14) eo damheñvel ouz ar C'huzul-Stad gall gwechall ; diouz eun tu, e labour da brienti al lezennou : ret goulenn e ali abegaouet diwar-benn pep lezenn pe c'houlezenn urziet gant Poellgor al Levierez pe gant an Tiern e-unan, hag ivez diwar-benn pep kinnig-lezenn graet gant an Tiern pe eur Maodiern da unan eus an tri C'hendalc'h, — ar re-mañ o devo gwir diouz o zu da c'houlenn e ali war pep kinnig-lezenn graet gant eur c'hannad pe dre voueziadeg-pobl ; diouz eun tu all, e varn an daelou a sav ouz ar mererez-bro pe ar breutadegou renet gant hemañ (« breutadegou meradurezel »).

B. GORSEZ AR GWIR : Lez uhela ar Barnerez eo, eul lez-varn enni eun niver bihan a varnerien hollvrudet, hag o veza dalc'het eur c'harg uhel er Barnerez e-pad 10 vloaz da nebeuta. Bez' e c'hellfe beza 5 barnier, renet gant an hini hena ; dilennet e vefent, unan gant pep unan eus an tri C'hendalc'h, unan gant barnieren lez-varn-azgalv Breiz-Uhel, unan gant barnieren lez-varn-azgalv Breiz-Izel, war listennou prientet gant ar Pennreiz hag aotreet gant Poellgor al Levierez ; bez' e c'hellfent beza ad-dilennet eur wech.

E-kerz al lez-varn meur-se emañ : (a) beza lez-varn evezia war ar Reizveur, (b) beza uhellez-varn ar bobl, a bledfe gant an torfedou bras a-enep ar bobl, ar riez hag ar vro, (k) beza lez terri-barnou, — evit an trede labour-mañ e vefe ret kaout « danevellourien » a zarbarfe ar breutadegou.

K. GORSEZ AR GLAD : Heñvel e vefe hemañ ouz « Lez ar C'hontou » gall, da lavarout eo eul lez-varn evit an amaezourien karget eus Glad ar Vro, eus lakaat da dalvoud lezenn ar budjet. Rei a rofe e ali war mererez glad ar vro ; ha bep bloaz e kasfe eun danevellskrid da Gendalc'h Kannaded ar Bobl war an holl aferiou-se.

6

Lavaret eo bet uheloc'h emañ ar galloud-lezenna gwirion

(14) GORSEZ a gemeran da drei « kuzul », gant eur ster ledanoc'h eget ster *poellgor*. An holl a oar ez eo bet kemeret ar ger-se eus ar c'hembraeg.

e kerz Kendalc'h Kannaded ar Bobl dreist-holl. An Tiern hag al Levierez n'o deus gwir nemet.

a) da sevel reoliadurioù hag adlezennou, evit lakaat al lezennou degemeret gant K. Kann. ar Bobl da dalvoud, Merkomp amañ e vefe eun dra vat aotren d'an Tiern herzel eur wech ouz embannidigez eul lezenn, ha redia evel-se K.K. ar Bobl da vouezia war he divout adarre ; mar befe graet an eil degemeridigez gant mouezioù a-walc'h, neuze e ve ret d'an Tiern embann al lezenn.

b) sevel gwir lezennou (1) pa vezo mall hen ober en degouezioù zo, en amzer diougan-brezel da skouer, — *goulezennou* a vefe graet eus al lezennou-redi-se, hag e vefe ret goulenn aotre K. K. ar Bobl evito a-benn eur pennad-amzer divizet er Reizveur 15 deiz pe eur miz (gant kaout an aotre ez afe ar c'houlezenn da lezenn-riez) ; (2) goude o hout bet eun aotre dre vras digant K. K. ar Bobl evit an traou-mañ-traou.

N'eus gwir veli-bobl ma ne c'hell houmañ rei hec'h ali war-eeun diouz ret. Evel-se e Bro-Swiz, da skouer, evit mad an holl. Rak-se e vefe mat divizout ma vo poblvoueziadeg en degouezioù zo, da skouer :

a) goude pep kemmidigez ar Reizveur ; ne c'hello ar gemadenn kemer he c'hreñv nemet goude he devout ar bobl asantet dre hollvoueziadeg ;

b) goude diemgleo etre an Tiern hag ar C'hendalc'h : neuze e c'hellfe an Tiern pe c'houlenn ali ar bobl dre hollvoueziadeg ; pe zivoda ar C'hendalc'h ha lakaat envel kannaded nevez.

k) en enep, e c'hello ar C'hendalc'h lakaat goulen ali ar bobl, kent breutaat war eun danvez-lezenn kinniget gant an Tiern pe al Levierez pe unan eus an daou Gendalc'h all.

Da e ve ivez aotren d'ar bobl gwir an « *initiative parlementaire* » pe gwir ar c'hinnig-lezennou : m'en em gav tud a-walc'h evit sina a-du gant eun danvez-lezenn, ret e vo da G. Kann. ar Bobl breutaat warni. En Iwerzon, kent savidigez ar Reizveur nevez (1937), e oa ret kaout 75.000 mouez a-du d'an nebeuta, hag ivez chom hep kaout muioc'h eget 15.000 mouez a-enep e pep pastell-vro (15).

(15) Sellit RIVOALLAN « *l'Irlande* », Collection Armand Colin, Paris, enebenn 81.

Evit rannou ar Vro, e kinniger an anoiou-mañ, brezonek-rik :

kumun war ar maez : plouez, g., -iou

kumun kêr : kêr, gg., -iou

kanton : kemented, g., -ou

« Kreis, arrondissement » : pastell-vro, gg., pastellou-b.

« Land, province » : bro, gg., -eziou

Evit ar c'hêriou bras, evel Brest, da skouer, e ve ret mar-teze a-walc'h sevel eur bastell-vro diouto o-unan, bihan evel eur c'hemented, hag o c'haout a-gevret galloudeziou eur c'hemented ha re eur bastell-vro : *Kelc'h* a c'hellfemp ober anezo. Kelc'h Brest a endalc'hfe kêr Vrest, kêriou Kerber, Lambelleg ha S. Mark, ploueziou ar Releg, Gwipavaz, Gouenou ha Gwiler. Kelc'hioù seurt-se a vije da sevel evit Roazon, Naoned, S. Nazer, an Oriant, Brest, ha Kêrbenn Vreiz ma savomp unan nevez.

AR GELTED

gant Schemann

RAKLAVAR : KEMBREAD HA GALL.

« Iskis meurbet eo bet tonkadur ar Gelted. Ergerzet o doa, e-doug eun nebeut kantvedou, an darnvuia eus Europa. Aloubet hag enbroet oa bet ganto an drederenn grenn anezi : Inizi Breiz-Veur, Bro-C'hall, Bro-Spagn, Kompezenn ar Po, Illiria, Thrakia ha Galatia, traonienn an Danao, Germania ivez, harp ouz ar ster-Elv hag a oa bet anezi o c'havell. Buanoc'h c'hoaz avat e voent diberc'hennet eus an holl vroioù a oa bet en o dalc'h war an douar-bras. Koll a rejont ivez darn eus an Inizi. Yeoet amañ, argaset aze, ez eas diganto e pep lec'h ar galloud politikel. Neuze e voe eun ehan. Hogen abaoe ar Vlet Kantvet, broioù dishual an Inizi a oa bet diskaret gant an argadegoù dibaouez gouzañvet ganto. Unan nemetken — Iwerzon — emañ hizio o tasorc'hi. Krouidigeziou politikel ar Gelted a rank beza lakaet e-touez an taolioù-gwenn grevusa c'hoarvezet en istor koz Europa. Roll istorel ar poblou keltiek — nemet hini an Iwerzoniz, m'emañ digoret dirazo an amzer da zont — a zo echu. Klasket em eus rei da veiza e oa bet pouezus-bras, hag e oa chomet meur a dra diwarnañ ».

Talvezout a ra an arroudennad-mañ da glozadur da levr Henri HUBERT, « *Les Celtes* » (1). Dizolei a ra meur a dra, ahend-all, a zivout ar pezh a soñj an dud speredek hag ar oui-zieien c'hall, ar re zoken a zo ar muia a-du gant ar Gelted. Menozioù sklaer-meurbet ha reiz o deus diwar o fenn. Kenhoallet int a-wechou gant istor koz ar geltelez. Hogen e vank *krenn d'ezo ar feiz* en he flanedenn en amzer-vremañ, daoust

(1) Dastumad « *L'Évolution de l'Humanité* », niv. 21, Paris 1932, Levrenn II, p. 332 : *L'Héritage des Celtes*. Keñveria ivez gant ar barnadennou douget er pp. 221 ha 396.

da skouer ken tost ha ken beo an Iwerzoniz. Aroueziet eo ar C'hallaoued — anezo Galianed romanekaet — gant eur seurt emzalc'h. Dianzav a reont krenn ha krak o geneliez varbarek. « Peurziouenn » int deut hizio da veza.

Da heul an arroudennadou-se e tegasomp evit lennerien vrezon GALV ar pajennoù hon eus troet evito diwar ar germaneg. Tennet int eus an oberenn vras savet gant SCHEMANN, kelenner e skol-veur Freiburg e Breisgau diwarbenn « *Ar Ouenn e skiantoù ar vuhezeg* » (2). Schemann n'eo ket anezañ eur c'heltiegour, evitañ da veza eun danevellour mailh war kudennoù ar ouenn. Talvoudus eo e labour dreist-holl dre ma ro d'imp eun dibunad damskeudou ha reizlec'hiadurioù beo-birvidik diazezet war testenioù niverus ha diuntuek, en o zouez skridoù kalz gouizieien gosaet, ma vez graet fae outo hizio gant ar skol greñva, daoust d'ezo da veza c'hoaz koulskoude, an diazez reta evit an neb a fell d'ezañ mont doun en anaoudegez derou Europa. Soñjal a reomp amañ peurgetket en anioù meur an danevellourien romantel, Amédée Thierry, Diefenbach, Michelet ha Mommsen, Boisjolin, Belloguet, Gobineau, Lapouge ha Mortillet, h.a...

N'hon eus ket fellet d'imp, a-hend-all, en eur embann an tañva germanek-se, diskouez nemetken an *tu-enep* da venozioù ar gall Hubert. Gelllet hor bije dont a-benn d'e ziarbenn en eur glask nemetken e-touez hon danevellourien vreizat pe geltiat, Meven MORDIERN da skouer (3) C'hoant hon eus bet da ober eun dra ouspenn. Er mare-mañ m'emañ strañhet ha trefuet-holl ar menozioù, hon eus fellet d'imp rei da glevout d'ar vrezonegerien eur vouez all diwarbenn ar Gelted, eur vouez nevez, disheñvel diouz ar re ma oant boaziet outo pa veze keal eus o gouenn e Breiz pe e Bro-C'hall. Eur vouez a bouez bras ivez...

Kalz a vefe da ober amañ, da zisplega an alberzioù nevez, divoutin ha treantus e pep keñver, roet gant an ao. kelenner Schemann diwarbenn ar Gelted koz ha doare ar ouenn geltiek en he fez — dreist-holl diwarbenn he lec'hiadur-« kreiz » en Europa, etre ar bed latin-kreizdouarek hag ar bed german-

(2) « Die Rasse in den Geisteswissenschaften » (München, J. F. Lehmann, 1928-1931, 3 levrenn).

(3) Lenn, dreist-holl, en e Istor ar Bed, Brest, Gwalarn, 1932-1938, al levrennoù 3 ha 4, savet diwarbenn ar Gelted koz.

hanternoz. Eul lec'hiadur-hanterouriez eo anezi al lec'hiadur-se. Ken gwir eo c'hoaz hizio en amzer hag en ec'honder, koulz e-keñver an douaroniez hag an istor. Emañ kement-mañ o poueza c'hoaz warnomp en eur heñcha tonkadur hor bro. Dibarelez Vreiz eo.

Ne lavarimp netra ouspenn kennebeut diwarbenn an darempredoù, ken diaes ha ken doun war eun dro — ken a-vremañ ivez — etre ar gettelez hag ar c'hermanez en o fez, bet diazezet gant Schemann gant kalz a surentez hag a reisted. Darempredoù hag a vefe anezo, en diwez, darempredoù etre diaraogerien ha hered, etre hendadoù ha warlerc'hidi, lakaet anat gant disheñveler ar yezou (4).

Beza ez eus koulskoude eur poent, e diverra Schemann, ma fell d'imp poueza warnañ, dre ma sell a-dost, d'hor meno, ouz emskiant vroadel ar Vrezoned, ha rak-se ouz an holl gettelez beo hizio an deiz e Kembre, Bro-Skos hag Iwerzon : an disheñveler — dielfennet en eun doare rik-meurbet gant an oberour a gav d'ezañ ez eo penn-diazez ar gudenn — etre daou varead a alouberien geltiat, daou stumm eus neuz ar Gelted Koz. Aroueziet int gantañ dre lakaat kemm-ouz-kemm an anioù « Galian » (Gall) ha « Kembread » (Kymry). Arabat kredi koulskoude, e flavez ar c'hemm-ouz-kemm-se kement hag eun daouelez leun, a vefe gwir e pep darvoud an istor. Diskouezet en deus Hubert, dre en em harpa ouz disheñvelerioù ar rannyezou en Inizi Breiz, hag a zo heverzus c'hoaz er yezou a-vremañ (rannadur ar yezou keltiek e diou gevrenn, « gouezelek ha brezonek » lenn levrenn I, pp. 159-163) e oa bet kalz niverusoc'h e gwirionez en Henamzer ar

(4) Ret eo rei amañ da c'houzout meno a-unvan gant Schemann eur German all hag a zo eur mailh er feur-se : « ... Ar renkadou uhel a Vro-Saoz, anezo Germaned ha Kelted — n'eus kemm ebet etrezo — e penn ar vro abaoe amzer an Normaned, a zo diviet. Ar c'halz eus ar boblañs ma vez graet anezañ, e gaou, Kelted, d'ezañ eun temz-spered disheñvel — « galloc'h » — a dro da zerc'hel ar c'hargou uhela... An hevelep gouenn eo m'eo kevrenn anezi ar c'houer hag ar boue'hiz gall koulz hag ar pep brasa eus ar Spagnoled, abaoe m'eo aet war deuzi an elfennoù sterennek er brezelioù hag en divroadegoù. N'en em ziskouez ket ar meuriadoù keltiek *gwirion* arak kreiz ar c'henta milved kent J. K. Dont a reont eus Hanternoz Kreiz-Europa, hag ez eus abeg d'en em c'houlenn ma n'en em zigemmont ket diouz ar C'hermaned dre ar yez hepken. Da vare Kezar e oant ouz ober an uhelidi c'halian ha brezon, ma oa leviet ganto eur boblañs-sujidi kalz niverusoc'h egeto, evel, diwezatoch, ar Franked, ar Saksoned hag an Normaned... » (Oswald Spengler, « *Années décisives* », troid. c'hallek, Mercure de France, Paris, 1934, pp. 111-112).

mareadou a alouberien geltiat. Daoust pe zaoust e voent rouestlet kenañ, an holl alouberien — Gouezeled, Pikted, Brezoned ha Galianed, Belgiz, ha zoken ar C'hermaned kenta mesk-ha-mesk — o tont gwitibunan e-kerz 1500 bloavez damdost. (ibid. pp. 253-280) (5).

Padout a ra atao, koulskoude, an eneberez-gouenn e diabarz pep unan eus ar poblou keltiek koz pe nevez, etre an elfenn sterennek, manet tostoc'h ouz mamm-neuz korfel ha buhezegezel gounezourien Hallstatt ha La Tène, hag eun elfenn hironet, astut, kalz dic'hlanoc'h egeti. Da gredi eo e voe diskaret Galia dindan taoliou Kezar da heul an eneberez doun-se. Peuzwirheñvel eo e pouezas ivez war diskar beli ar Romaned er c'huz-heol da vare aloubadegou bras ar C'hermaned en 3et-5et kantved goude J.K. E gwir, e oa chomet beo, e begou-douar hag en inizi Kornog pella Europa a-zioc'h eur strad a boblou ragistorek nevez-hevelebekaet (Iberiz Hibernia, Lokried-Ligured Breiz-Veur, Lito-Gwenediz Arvorig), eun darn outi hec'h unan eus ar vrientinelez koz a ouenn geltiek na oa bet kemmesket tamm ebet gant ar Romaned. Miret he doa e Rannvro-Vreiz he yez hag he henvoaziou, e Hibernia he frankiz zoken. Advuhezekaet e voe ar vouedenn geltiat divoulc'h-se dre skouer ha stok meuriadou yaouank a C'hermaned varbarek — savet e voe en Iwerzton kevredadoud-stourm ar Fenianed d'an hevelep mare m'en em ziskouezas evit ar wech kenta ar Goted, Alamaned, Franked ha Saksoned ! En he c'hreiz e savas hag e kreskas, e-touez arvarou kantvedou houarn ar Grenn-Amzer uhela, ar peder broad keltiek nevez o deus padet betek bremañ hag a vez graet anezo en istor Gouezeled (Iwerzton), Skosiz (Alba), Kembreiz (Bro-Gembre), ha Breiziz (Arvorig) (6).

Beza ez eus ac'hanomp eta Kembreiz, er ster daouek *arouezius* a dalvez kement ha pobl nevez-keltiek, dinaouet digant

(5) Lenn ivez levr nevesoc'h Georges Poisson « Le peuplement de l'Europe. Etat actuel, origines et évolution » Paris, Payot 1939, pp. 254-256, 268, 274-277, 299, 320-324 ha 335-341.

(6) Eun dampskeud dre-vras n'eus nemetañ — re verr eo siouaz ! — eus istor an azginivelez geltiat er Grenn-Amzer uhela a c'heller kavout e levrenn II Hubert « Les Celtes », pp. 194-221. Klokaat evit ar pezh a sell ouz tu relijiel ar gudenn hag emzao ar vionerien, gant levr Dom Gougaud « Les chrétientés celtiques » Paris, 1911, 1-5. Evit Iwerzton dreist-holl, a zo bet penn abeg an astennidigez nevez-keltiek, hag he deus lakaet buhez enni, lenn Eoin Mac Neill, « Phases of Irish History », Dulenn 1920, pennaou 4-8 pp. 140-195 pe war-dro.

ar ouenn geltiek c'hlan, sterennek hag eneziat, diazezet e douar roman, hag er ster *gerdarzel* a « gerent », ar re dosta dre ar yez hag ar gwad ouz ar wir Gembreiz a Vro-Gembre, hor c'hendirvi wirion (stumm koz : Com-broges=Kenvroiz. Sellout ouz Hubert, Levrenn I pp. 257-258, ha levrenn II, p. 199). Da gredi eo, a-hend-all, ez eo chomet eun dra bennak eus an istor koz-koz-se e hengoun pobl Vreiz. Poueza a ra ar brezoneg, hizio c'hoaz, hep mar ebet, war an diforc'h-diazez koz-se etre an diou ouenn, pa laka e kemm, en eun doare reiz meurbet Breizad, Brezon, gant Gall, Gallo, pe neb ger all kenster gant « Galian » (7).

R. GUYONVARCH.

(7) Da skouer e *gwerziou* niverus barzazou poblel *Kermarker* hag an *Uhel*. Brezoneg nevez « Gall » = « Français » ; brezoneg nevez *Gallo* = Breizad a ra gant eur yez romanek ; Breiz-Uhelad.

AR GELTED

PEGEN ARVARUS EO AR PEZ A ANAVEZOMP DIWARBENN AR GELTED, HA PEGEN DIAES O AROUEZIA DIOUZ AN DENONIEZ.

... Eur bern traou a zo bet skrivet a-zivout ar Gelted. Betek bremañ avat n'omp ket bet gouest c'hoaz da ziluzia kudenn o doare diouto o-unan, ha n'eo ket da gredi e teuimp a-benn d'hen ober (1). Ken doun emañ gourvezet o roudou en amzer dremenet ma n'eus tu ebet da verza o vezañs, nemet dre he dassked, hag o oberou dre o dastaol. O veza ma n'eo ket deut ez eeun betek ennomp meur a dra diwar o fenn — dreist-holl ez pez a sell ouz al lennegez — ez eo arvarus meurbet dougen eur prizadur en o c'heñver, hag ar « romantou » birvidik savet en o divout gant eur briz-keltiegour bennak, a zo ken nebeut dleet d'ezo hag an enebiez — an erez zoken — maget en o eneb gant gouizieien all (Mommson, Gobineau). Ar skle rijenn vrasa a zo bet degaset amañ ivez gant oberou pouezus hendraourien ar ragistor. Ken diaes eo c'hoaz koulskoude arouezia doare ar Gelted e-keñver an denoniez, m'eo bet graet anezo lerc'h-ouzh-lerc'h Italiz, Germaned ha Slaved. Kement-se a ziskouez splann e pep tro ez eo herus e gwirionez e boud, ken na c'hallfemp lavarout ez int « kensonnennou linkus » kroaz-doue ar poblou (2). Er marevez istorek dreist-holl eo bet ken distabil o doare ma n'eus anezo ken evidomp, a-benn ar fin, nemet eun neuz-kreiz pe -etre e-touez ar po-

(1) Daou gantved a zo e oa bet meneget dija gant an Tad Lelong en e *Bibliothèque historique de la France* (Paris 1719) war dro kant levr skrivet diwar o fenn. Ha pet ha pet re all a zo deut d'o heul ! Ouspenn an oberou kele'houiziek, e c'heller kavout e W. Z. Ripley « *The races of Europe* », London 1900 pp. 124-128, eun dampskeud eus darn eus istor ar gudenn geltiek. Evit an oberou savet a-ratoz a zo eur pouez dibar ganto, sellout ouz an notennou da heul.

(2) Fellet en deus zoken d'eur gouizieig italiat diskouez e tiskennont eus an « *Homo alpinus* », daoust ma 'z eo diarvar int deut dre hironerez da genta, da veza krennbennek. Sellout, diwarbenn ar poent-se ouz : *Hoernes* (Politisch-anthropologische Revue, VII. kevrenn, p. 12). Hemañ emañ e veno a-du a-walc'h gant hini *Colajanni*.

blou indezeuropat, daoust d'ezo da veza bet er penn-kenta, evel ar re all, eur bersonelez diouto o-unan. Houmañ avat, eviti beza chomet fraez awalc'h c'hoaz en hengoun, a voe lamet diganto dre veskadurioù koz a-vern, ken na voent peurromanekaet pe peure'hermanekaet, nemet kuchennadigou e kornog pella Europa. Mont a rejont kuit eta diwar leur-choari ar poblou, hep beza gouest da lakaat anat e oant, koulz e-keñver ar sevenadurez hag an denoniez, eun derez ardamezus hag eun danvez pouezus evit an darnvuia eus ar broadou a-vremañ (3).

Pa 'z eo gwir eta e chomo atao meur a dra en amzivin er pez a anavezomp diwarbenn ar Gelted, beza ez eus memes tra poentou, bet diazezet start, hag a zo chomet divrall dre vonedoneou an enklask. Kent o imboure'hi avat e rankomp didaera eun dael he deus rannet ar geltiegourien e diou gevrenn a-zivout unanelez pe daouelez ar c'herentiad geltiek.

DAOU GERENTIAD KELTIEK.

Amañ e lezimp ar ouizieien c'hall el lec'h arak, o veza m'eo anat-holl e talvez ar gudenn geltiat evit emskiant-ouenn ar C'halloued (4) kement hag evidomp ar gudenn c'herman.

An danevellourien c'hall, holl gwitibunan, koulz lavaret, *Amédée Thierry* en o fenn, o deus diforc'het daou gerentiad a Gelted : ar skourr hanternozok a voe anvet ganto « *Kymrys* », hag ar skourr kreizteizek « *Galls* ». An denoniourien, *Edwards*, *Roger de Belloguet*, *Broca*, ha nevesoc'h a zo *Ratzel*, a zo deut a-du ganto ; kement a c'houlou o deus strewet war ar rannadur-mañ, m'o deus lakaet da veza peuzwir-heñvel ar vartezeadenn da heul : En em ranna en dije graet an eil gerentiad diouz egile e-kerz an istor, pa 'z eo deut ar skourr kreizteizek dinaouet eus ar « *gKymrys* » uhelmentet, hirbennek, melegan, o lagad glas, goude kemmeskadu-

(3) A. *Forbiger Handbuch der alten Geographie von Europa*, eil mouladur. Hamburg 1877, p. 102 en deus nivoret nao c'hevrennad geltiek, ma ra anezo galian, iberiat, breizveuriat, belgat, italiat, alpinat ha danavat, illiriat, makedoniat, thrakat hag aziat. Teurel pled e oa peuzvesket Kelted Iberia ha Belgia gant Iberiz ha Belgiz abaoe an Henamzer bella.

(4) Martezeadenn savet gant an oberour e-unan, ma kouez warnañ an holl hec'h anezl. N'hon eus abeg ebet, e Breiz, da veza a-du gantañ war ar poent-se. R. G.

riou gant meuriadou a wad kreizdouarek — Ligured dreist-holl — da veza ar Gelted krennventet, o lagad gell hag o bleo du, eus marevez diweza an istor. Evelse eo bet bihanaet kalz an diemgleo savet gant difennourien unanelez ar Gelted — el lec'h kenta *Lapouge* ha *Mortillet*. A-unvan e anzavont holl avat eo kosoc'h ar skourr hanternoz. Hemañ eo bet ar pouezusa en istor. Gwir douger an ano « Kelt » eo bet. Ha dreist-holl, digantañ eo dinaouet an ergerzadegou meur brezelgar ha trec'hek (5).

KELTED HA GERMANED.

Ken diarvar-all eo hizio ez eo ar Geltedneskerent d'ar C'hermaned betek beza peuzheñvel outo (6). Peuzheñvel a lavaran, rak n'haller ket lakaat anat, e-pad dibun an istor, eur peurheñveler klok ha gwirion etrezo — eviti beza spurmantet er penn-kenta koulskoude. Alese e teu na vez ket difennet meur a wech ar menoz-mañ — e-touez ar ouizieien a-vremañ d'an nebeuta. An holl a gav d'ezo avat ez eo dic'hal-lus meur a wech, betek eur marevez nevez, ober eun diforc'h etrezo — soñjomp er Gimbred, Teutoned hag Ambroned! Ar reverziou-gouenn bras dreist-holl, hag o deus lakaet e penn Europa goz eur vrientinelez vrezelgar herezek, o deus rannet ar boblañs e diou gevrenn a welomp oc'h oberia hizio an deiz c'hoaz — ar gevrenn « oberiant » hag ar gevrenn « gouzañv » — Bet int bet labour a-stroll an daou gevrennad-mañ, ken n'haller merka spis ken peza a zo bet labour ar Gelted ha peza a zo bet labour ar C'hermaned (7).

(5) Eun diverra eus istor kudenn daouelez ar Gelted a gaver e *J. de Boisjolin : Les peuples de la France* Paris 1878, pp. 170, d.h. Penna arroudou *Amédée Thierry*, enno doare an diou gevrennad, a gaver en e *Histoire des Gaulois* 5^{et} mouladur, Paris 1859, Kevrenn I, pp. 4 ; 15, 71 d.h. (domani an daou gerentiad), 113 d.h. Heuliet eo bet dreist-holl gant *Henri Martin*. Diouz tu an denoniourien, ouspenn *Roger de Belloguet, Ethnogenie gauloise* (Eil mouladur, Paris 1875), sellout ivez ouz *Broca* en e *Recherches sur l'ethnologie de la France* (Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris, Levr. I, 1860, pp. 8, d.h.), *Vacher de Lapouge, L'Argen*, Paris 1899, pp. 308, 314 d.h., ha *G. de Mortillet, Formation de la nation française*, eil mouladur, Paris, 1900, pp. 76 d.h., 94.

(6) ... bis hart an die Grenze der Identität.

(7) Displeget eo bet ar menoz-se en eun doare sklaer ha start meurbet gant *G. de Mortillet*, oberenn veneget, pp. 136-139, 143, 328. Sellout

KELTED HAG ITALIZ.

Koulz hag ouz ar C'hermaned eo bet ar Gelted tost-kenañ ivez ouz an Italiz (8). Amañ dreist-holl e c'hellomp diazeza ar peza a zo bet lavaret uheloc'h a-zivout o lec'hiadur-kreiz pe -etre e-barz ar c'herentiad indezgerman. Amañ evel aze e vez meur a wech hogos diverz an treuzellou, hag e verker ivez er yezouriez, er sevenadurez, er politikerezh zoken, roudenn an diagentidi keltiat, danvez ha levezon ar Gelted. Hel lavaret en doa dija *Leibniz* gant gerioù enskrivadurek (9) : « Scythoe fundamentum jecere gentis Groecorum, ut Celtoe

ivez ouz : *Courtet de l'Isle, La science politique fondée sur la science de l'homme*, Paris 1838 p. 286 d.h., ha *Ripley*, ob. ven., p. 127. Teurel pled ouz an doare m'eo deut ar skrivagnerien da ziforc'ha tamm ha tamm an daou gerentiad-se. Ar C'hresianed kosa a rae anezo holl gwitibunan, hep diforc'h ebet, Kelted. Hogen *Strabon* a zegemer dija n'eo ket ar Gelted hag ar C'hermaned, evito beza amezek ha kar, peurheñvel. Keñveria troidigez c'hermanek Groskurd, Berlin 1831, Levrenn IV, pp. 195). E-touez ar Romaned *Kezar* an hini kenta eo eun deus digoret eun hent war-du an anaoudegez piz anezo. *Suetonius, Takitus, Prokopios* ha meur a unan all a zo aet war e heul (Keñveria roll an oberourien-se e *Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme*, mouladur nevez, Heidelberg 1925). *Leibniz* a ra meur a wech eus Gallianed ha Germaned war eun dro, *Kelted (Opera omnia* Genève, 1768, Levrenn IV, eil kevrenn pp. 193 d.h.). Lavarout a ra ivez avat ez int hanter-c'herman hag e tennont d'ar C'hermaned (ob. ven. dreist-holl el Levrenn VI, eil kevrenn, pp. 86 d.h.). Er c'hantved diweza e klasas *A. Holtzmann* dre arguzennoù istorek ha lizeregek nemetken o feurheñvelaat penn-da-benn (« Keltien und Germanen », Stuttgart, 1855). Diarbennet e voe avat gant *H. B. Chr. Brandes*, en eul labour kalz donoc'h ha pouezusoc'h (« *Das ethnographische Verhältnis der Keltien und Germanen*, Leipzig, 1857). Hemañ a lakae anat e oant evelkent daou gerentiad a boblou disheñvel-kaer, evito beza hep mar daou skourr eus an hevelep keff-gouenn. Diwar neuze ne voe ket klasket pelloc'h, pe kentoc'h, o veza ma oa degemeret da wir neskerentiez ar Gelted hag ar C'hermaned, e voe pouezet da c'houde, gant hiniennou war peza a oa boutin enno peurgelket ha gant re all war an disheñvelerioù. War an tu-mañ emañ dreist-holl *Fr. Ratzel (Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Levrenn LII, pp. 130 d.h.) ha *L. Wilser, Die Germanen*, Eisenach, 1903, pp. 86, 102 d.h. ; 108-112 ; *O. Schrader* ivez *Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde*, Leipzig 1917-1923, Levrenn II, p. 922 ; war an tu-all emañ *Mannert, Geographie der Griechen und Römer*, eil moul.

Leipzig 1820, Levrenn III pp. 12 d.h. ha *L. Diefenbach, Celtica*, Stuttgart, 1839, Levrenn II, Kevrenn I, p. 170 d.h. Lakaet eo bet anat-holl gant *Wilser* e oa c'hoarvezet ar rannidigez, da heul hironerezh ar Gelted. Lenn ivez a-zivout ar poent-mañ, pennad-skrid *H. Günther, Die Entnordung der keltischen Stämme (Volk und Rasse*, München, 1929, Niv. 3).

(8) *Poblou* a gerentiez indezeuropat, Ombriz, Sabined, Falisked, Latined-Koz, Osked, Samnited, h.a... Edont oc'h ober o annez en Italia abaoe an fhenamzer. Beza e oant a-hend-all a ouenn kalz glanoc'h eget ar meskach savet gant poblañsoù kreizdouarek ha reterel m'emañ al ledenez en o dalc'h abaoe mare an Izel-Impalaerded. — R. G.

(9) *Opera Omnia* Levr. IV, eil kevrenn p. 189.

Italorum » (10). Pell a zo emañ ar yezourien a-du gant neskerentiez an Italiz hag ar Gelted, ha setu m'eo skoret muioc'h-mui o c'helennadurez gant frouezhioù labour hendraourien ar ragistor (11). Da e tle beza ganimp eta bep gwech ma welomp ar skiantou a ra war dro ar studioù keltiek end-eeun o tostaat an eil ouz eben, rak netra n'en deus harzet betek bremañ ouz ar re a felle d'ezo poellat piz war ar gettelez, kement hag an dizunvan a rene etre an danevellourien, an denoniourien, ar yezourien hag ar ragistorourien. Pep unan anezo a gompren ar ger « kelt » diouz e zoare. Evit kaout eur skeudenn sklaeroc'hik eun tammig dioutañ, n'eus netra gwelloc'h da ober eta, eget keñveria kenetrezo ar pep penna eus ar martezeadennoù hag an degouezadennoù, dister o niver, ma c'hellomp ganto diluzia dre-vras ar gudenn. Teurel pled avat na vefemp diarbennet war poentoù zo gant ar skiantou meneget uheloc'h, ken na rankfemp dianzav al lec'hia-dur-kreiz roet gant an holl d'ar Gelted (12).

Ludwig SCHEMANN,

« *Hauptepochen und Hauptvölker der Geschichte in ihrer Stellung zu Rasse* », eil mouladur, München ha Berlin, Lehmann, 1938, pp. 224-225 ha 242-249).

(Troet gant R. Guyonvarc'h ha Kadwallon)

Da genderc'hel

(10) Kerentiez-diazez ar Skuted d'ar poblou gresian a zo anezi evel hini ar Gelted d'an Italiz. R. G.

(7) Da skouer gant G. Kossinna en e oberenn nevez : *Ursprung und Verbreitung der Germanen*, Berlin, 1927, pp. 271-279. Sellout ivez ouz R. Much, *Kelten und Germanen* (Volk und Rasse, München 1928, p. 148).

(12) Diarbenn steriou disheñvel meurbet ar ger « Kelt », sellout ouz *Hoernes* (Politisch-anthropologische Revue, levrenn VII, p. 12 d.h.) Da gredi eo eta e kavimp diskoulmadenn kudenn ar Gelted e-touez ar ouizieien a zo bet ar muia barrek da unvani ar menozadurioù disheñvel-se. Kavout a ra d'in e tlefe ar maout, er feur-se, mont hizio gant *Diefenbach*, neket kement evit e oberenn vras « Celtica » hag evit ar pennad savet diarbenn ar Gelted en e *Origines Europoeae* (Frankfurt am Main, 1861, pp. 122-136). Elec'h ar barnadennoù eneplavar-krenn douget gant kement a re all, e vo frealzus dreist pep tra keja amañ gant eun diuntuegez wirion. Daouelez ar Gelted (daoust ma lez da zerc'hel o unanez doun), mammennou o istor, ar yez, an neuz-korf, an temz-spered, ar sevenadur, ar reiz, ar gredenn, kement-se a zo raktreset en eun doare ken poellek ma n'eo ket deut a-benn eun enklask nevesoc'h bennak da gemma tra ebet ennañ.

Lakaomp ouspenn koulskoude : *Windisch* (E. Ersch ha Gruber, « *Allgemeine Enzyklopädie der Wissenschaften und Künste* Leipzig 1827, d.h.) hag, e-keñver ar yezouriez, O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, Berlin, 1906, levrenn I, pp. 75 d.h., 86, 158 d.h., 628.

Ar pez a dle Roma d'ar Gelted

gant Abeozen

En e levr, *Diwar-benn an Impalaerouriez Roman* (1), an Ao. Jerom Carcopino a skriv traou m'eo talvoudus-tre d'eomp prederia war o divout. Setu eun istorour a zo, dre e orin kouls hag e zeskadurez, a du krenn gant ar bed roman hag e welimp e trugareka ar Gelted zoken evit ar pez a zo bet, d'hor meno, fazioù dibardon en o istor.

Ar Gelted eo o deus aotreet Roma da veza, en eur zisolia galloud Etruskiz. Roma n'eo bet, war he derou, nemet eur stagadenn latin eus domani Etruria.

Mar deo bet ar Romaned, er bloaz 406, trec'h Etruskiz, ez eo dre ma oa ar re-mañ taget diouz an tu gin gant ar Gelted. Pa gejas ar Romaned evit ar wech kenta, er bloaz 389, ouz bagadoù ar Gelted, e voe evit gouzañv eun drouziwezh na zisoñjint morse, war ribl ar ster Allia. Roma a voe da c'houde aloubet ha losket, ne voe ket avat dalc'het ganto. Ha dioustu e teuas d'ezi en dro nerz a-walc'h da suja al latined.

Er c'hantved war-lerc'h, argadadegoù dibaouez ar Gelted a redias Roma da gas dalc'hmat he nerz war greski.

Pa zeuas Annibal eus Bro Spagn da daga ar Romaned, e ouie mat ar brezelour Karthadad n'helle dont a-benn eus e enebourien nemet gant skoazell bagadoù diniver ar Gelted, ha, siouaz d'ezañ ha d'ar Gelted ! ne deuas morse a-benn da zigeri d'ezo a daoulagad war ar poent-se. Eus ar 55000 a droadeien hag an 9.000 marc'heger a dreuzas ar Pireneou, ne chome gantañ nemet 38.000 troadeg, goude treuzet gantañ ar ster Rhodanos. Pa zegouezas en tu all d'an Alpoù ne

(1) *Points de Vue sur l'Impérialisme Romain*, Divan, 1934.

chome d'ezañ nemet 12.000 Afrikad, 9.000 Iberad ha 6.000 marc'heg.

Dizunvaniez ha digasted Kelted Kisalpina a gasas da netra mennad meur Annibal.

Kelted an daou du d'an Alpou n'o deus morse roet war eun dro da Annibal ouspenn 20.000 troadeg ha 5.000 marc'heg. Muioc'h a dud o doa lazet d'ezañ etre ar Pireneou hag an Alpou.

Ar brezel ouz ar Gevredidi n'hellas trei da vat evit Roma nemet gras d'ar gadourien a gavas e Kisalpina. An armead a 140.000 brezelour, a dennas ac'hano, eo a sujast an emzavidi, hag en dro-mañ c'hoaz ar Gelted eo a viras ouz beli Roma da veza dispennet evit mat.

Aloubidigez Galia gant Julius Kesar eo a roas da hemañ an tu da rei d'ar stad roman e furn peurechu.

En e arme, niverus-tre oa Kelted Kisalpina, hep menegi ar skoazell a gavas a-berg an Aedued, ar Remed, al Lingoned.

War an eiz *Legion* en doa en e arme, etre 57 ha 53, pevar oa bet savet e Kisalpina, da lavarout eo an XIVvet, an XIIvet, an XIIIvet, ar XIVvet.

Pa stagas Kesar da eilpeni gouarnamant e vro, e kasas da benn ar brezel nevez-se gant sikour ar C'halianed oa o paouez faeza. E soudarded koz, Kelted eus Kisalpina evit al lodenn vrasa anezo, a chomas divrall er gwas emgannou, e Farsalos, e Thapsos, e Munda. Strollad an Alc'houeder, ar bempvet *legion*, oa bet engouestlet ar soudarded anezi e Galla. Ha ne voe ket par d'e zek mil marc'heg galian da ober eur skub d'eun dachenn emgann, adal ar bloaz 49.

Daou gantved a strivou poanuis oa bet ret da Roma evit diazeza he beli war domani ar Gelted e Kornog Europa. Pemp bloaz a voe a-walc'h evit ma teuje bagadou ar Gelted sujet, da sikour Kesar da ziskar ar republik roman ha, betek an deiz diweza, e c'hello an impalaered fizia er Gelted evit bra-saat ha difenn an impalaeriez.

Panevet Keltia, impalaeriez Roma a vefe deut d'ezi buan eul liou gresian ha reterel.

Ar Gelted o deus sikouret sevenadurez Roma d'en em skignna ha strivet war eun dro d'he feuraosa.

E kreisteiz Galia, eo o deus desket ar Romaned d'ober diazadennou nevez. Seurt embregereziou n'oant tamm ebet ouz o doare-spered da genta. Ha paneveto n'en dije ket koulskoude padet ken pell unvaniez ar bed roman.

Dindan mantell c'hloan ar Gelted, deut da veza gwiskamant brezel ar soudard roman, ar *sagum*, gantañ en e zourn ar *gladios*, kleze Kelted Iberia, eo deut a-benn brezelour Roma eus armeou ar roueedigou hellenadec.

Muioc'h c'hoaz eget an Ejipt, dalc'het a-ratoz kaer gant ar Gezared er-maez eus buhez ar rann-vroioù all, he deus pouezet Keltia war buhez pemdeziek ar bed roman.

Dedennet gant levezon ar Reter, gras da skouer ha da niver ar Gelted, ez eo chomet ar bed roman stag ouz doare beva ar C'hornog, dreist-holl e keñver al labour-douar hag ar magaloened.

Digant ar Gelted en deus resevet al labourer-douar roman binvion gwellaet :

eun alar frammet war gilhorou ;

eur vederez a rae hec'h unan labour eur strollad mederien gant filzier ;

desket o deus gant Salassed traonienn Aosta ar c'hiz da drei an ed e glas ;

gant an Drevired o deus desket hada gwiniz meur, goude ar revejer ;

an Aedued o deus degaset d'ezo an temza gant ar raz ;

ar Veljed an temza gant ar merl.

Dindan levezon ar Gelted ez eo chomet ar Romaned, gras da varc'had mat greun Galia, stag ouz o doare boued koz, diaz-zet war ar bleud hag ar c'hig-moc'h a zeue d'ezo eus tro-pelladou diniver ar moc'h maget gant koadier Keltia.

Evit an died, hevelep levezon a-berz Keltia. Bioc'h ar C'halianed a gemeras, war daol an dud vunut, dre ar bed

roman penn-da-benn, lec'h ar gwin, deut da veza re ger en amzer Diokletian.

Pa stagas ar C'halianed gant ar gwinienna, ganto eo e teskas ar Romaned d'ober implij e-lec'h eus o amforennou-pri eus barrikennoù tufennet, ma teuas enno ar gwin mat da gemer, diwar goza e vlaz dispar ha da c'hellout gouzañv hep riskl ar beajou hira.

Pourvezet gant gloan, lin ha lér ar Gelted, Italia hag an holl rann-vroioù roman a zegemeras, da nebeuta an dud vunut anezo, ar gizioù keltiek : ober a raent gant ar c'hougoul, *cucullus* ; gant ar galochennou, *gallicae* ; gant ar chupenn vilginek, *caracalla* ; gant ar bragezeier ledan, *bracae*. Gwis-kamantou Keltia o deus gwisket an impalaeriez a-bez.

*
* *

Karrerez dispar ar Gelted en deus, diouz eun tu all, aesaet al loc'ha-diloc'ha eus marc'hadourezioù Keltia a-dreuz ar bed roman. Ar Romaned, anezo eur boblañs digantread, n'anavezent ket kirri bras ar Gelted, ma rae ganto bagadoù an alouberien gelt da zizougen o fakadoù diniver ha da greñvaat o c'hampou a-zoug an noz. Amprestet o deus lies-doare kirri ar Gelted gant o anoioù end-eeun : ar c'harr pounner, *carrus* ; an tumporell, *benna* ; ar c'harr emgann, *covinnus* ; ar wetur peder-rod, *petorritum* ; ar c'harr-skaoñek, *rheda* ; ar c'harr diou-rod goloet, *essedum* ; ar garriolenn skañv, *cisium*. Kezeg ar post impalaerel a oa d'ezo, abaoe diwez ar c'henta kantved, eun ano keltiek : *veredi* a raed anezo.

Evit trouc'ha berr, degemeret gant ar bed roman, gizioù ha doareoù beva Keltia eo o deus aotreet d'an arboellouriez anezañ da badout pelloc'h eget an Henamzer ha da zont da veza, e gwirionez, diazez ar pezh a reomp anezañ sevenadur ar C'hornog.

*
* *

Ouspenn se, pinvidikaet o deus ar Gelted, marteze hep gouzout d'ezo, spered ha kened sevenadur Roma.

Daoust da levezon ar C'hresianed war lod anezo, eur wech

sujet gant ar Romaned, ar Gelted a zo bet sentus-tre ouz o mistri nevez. En em rei d'ezo o deus graet korf hag ene. Bet o deus en digoll eun arz, eul lennegezh, eur brederouriez. Degemeret gant ar Gelted, en deus arz ar Romaned gallet dont da veza diwezatoc'h an arz romanek.

Derez buhezegezh ar Gelted a oa kalz uheloc'h eget e rofe da gredi lavarennou ar re o deus klasket abeg enno. Re ez eus bet pouezet war o boaz d'ober gant al lid-lazadegoù tud. Habaskaet o deus an Drouized, sur a-walc'h, ar c'hiz-se. M'en deus an impalaer *Claudius* kastizet an Drouized ne deo nemet evel m'en deus kastizet divinourien Kaldea.

Al lec'h-dreist rôet e Keltia d'ar vaouez a zo manet divrall goude aloubidigezh ar Romaned. Chomet eo ar Gelted stag ouz o c'hredenn d'ar Mammou, *Matres Gallicae*. Buan ez eo en em skignet e-touez Kelted ar C'hornog ar gredenn e Mamm Veur an Doueed, Kubelê, ma'z oa he neved e Pessinontê, e bro ar C'halated.

Marteze ivez eo da sujidigezh ar Gelted ez eo dellezek lennegezh Roma eus freskder gweladurezh ha trivliadoù he barzed, en amzer impalaerel. Teurel ple ez eo *Catullus* ha *Vergilios*, anoioù keltiek dre o gwirzienn.

Gant unvaniezh an hellenezh ouz al latinezh, e vo bet ken-vuhez ar Gelted hag ar Romaned taol-chañs dreist an impalaeriezh roman ha mad brasa an Hen-amzer.

*
* *

Roet em eus pisa ma'm eus gallet menozioù an Ao. Carcopino, hep kemmeska ganto an enebadennoù a c'hell tarza en hor spered ouz lenn e skrid. Talvoudus-tre eo d'eomp anaout pezh a soñj an hini a zo hizio e penn an deskadurezh e Bro-C'hall. Pa ro meuleudi d'hor c'hentadoù da veza chomet hep gounit skiant politikel a-walc'h da verzout pelec'h oa mad o Gouenn, n'eus tamm lorc'h ebet enomp. Nebeutoc'h c'hoaz pa ziskouez maga trugarez outo da veza deut ken aes da veza Latined a-yezh. Pa zispleg, avat, pegen talvoudus eo bet ar Gelted d'ar bed roman war dachenn ar vuhez pemdez-iek, e rankomp anzav ez eo priziuz-tre ar pezh a lavar, dreist holl p'en em ziskouez, hizio an deiz, planedenn

stad Vro-C'hall ken heñvel ouz hini impalaeriez Roma war ziskar.

Daoust da Vreiz da veza eur vroig dister e keñver Keltia goz, anezi eo ivez e teu hizio eul lodenn vras eus boued ar stad faezet. Hon tud a zo ahendall nerz yac'ha ar C'hornog. Spi hon eus, avat, ha poania a rankomp, ni Brezoned dihunet, gant holl nerz hor spered hag hor c'halon, evit an ampoent, da virout n'en defe, eun deiz, an Ao. Careopino, pe unan eus e warlerc'hidi, al levnez da drugarekaat diweza Kelted an Douar Bras, dre m'o deus aberzet d'o c'harantez ouz o mistri, ar brezoneg, diweza aronez o C'heltelez.

Hep ar brezoneg ne vezimp mui Kelted. Gant ar brezoneg eo e tieubimp spered pobl Vreiz, mar gall beza dieubet c'hoaz.

Kantvedou ha kantvedou sentidigez spered a zo sammet war diouiskoaz tud hor bro. Darvoudou an amzer-vremañ a zo an digouez n'eus nemetañ ma c'hellomp kaout an tu, gras d'ezo, da heja ar yeo diwar hor spered hag hor c'halon muioc'h c'hoaz eget diwar hon izili.

Emgann diweza Keltia an Douar Bras a zo krog da vat endro-mañ. Trei a raio en doare m'eo dellezek ar Vrezoned e trofe. Gwasa dismegañs a c'hall koueza warnomp eo dellezout, deiz pe zeiz, meuleudi moustrerien bennek ha genoumel hor C'heltelez.

MOGED EZAÑS

Eur c'han a zo da sevel en enor da ouenn dihesk ar skolidi o marc'hekaat war gompézenn uhel ar brezoneg-kador — pa 'z eo bet lakaet kement a glouedou dirazo gant ar vrezonegerien a-vihanik.

Aesoc'h e vije deski ar japaneg. Ha padal e klever penaos e c'heller mestronia ar brezoneg prim ha prim rak n'eus ket a yezadur, kouls lavarout, gwelit pegen treutik eo levr Roparz Hemon. Deski ar brezoneg n'eo ket diaes. Dic'hallus eo, er mare-mañ.

Gant pajenn diweza ar yezadur eo e c'hoarvez an trubuilh. Aze emañ ar skolidi, armet-brao gant geriaduriou, kaierou leun a zoareou-lavar sasun pesketaet a-dreuz levriou moredus chomet war o c'halon, teñzoriou a bep seurt — zoken Teñzor ar Gwenedeg, karet ha moumounet gant an holl — hag o fenn pounner gant frazennou a-istribilh, bet lennet, klevet pe huñvreet — hag e fell d'ezo skriva.

Skriva evel just, n'eo ket eun dra ret. Ha da genta perak skriva e brezoneg ? peogwir n'her gouzont ket. Hogen ne ouzont ket ar galleg kennebeut. Den ebet ne oar eur yez a-raok beza skrivet er yez-se eur mil bennak a bajennadou, d'an nebeuta.

Ha den ne oar skriva, nemet dre skriva.

Eürus ar vrezonegerien a-vihanik, pa c'hellont bep an amzer stanka ouzomp skolidi gant eun : « Du-mañ e vez lavaret... »

Eürus int pa n'o deus, biskoaz, bet da lenn « Istorieu a skuer vad » ha *Feiz ha Breiz* 1865 ha da redek war-lerc'h geriou iskis ha stummou iskisoc'h, doujet en a-raok gant ar skolidi.

Eürus int-i pa 'z int intret ha peurintret gant sklerijenn ar brezoneg.

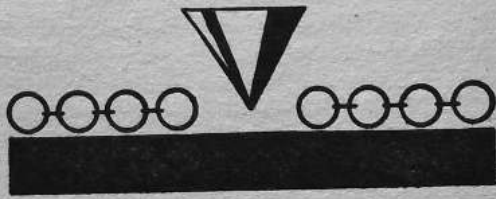
Ha bremañ e c'hellan lavarout ez oun deuet skuiz bras ganto holl.

Da genta, emaint en o gourvez, pep hini dindan e wezenn lore, ha petra o deus graet ? Kelenn. Ha c'hoaz, kelenn... Pelec'h emañ ar geriadur ma vije kavet ennañ holl c'heriou ar yez, gant eur skouer evit bep ster eus bep ger ? Piou a savo eul levr diwar-benn an araogennoù ? Piou anezo a yelo d'en em veuzi e puñs kinviak an doareou-lavar da zegas war-wel d'an holl ijin kuzet ar yez ? Piou a heñcho ar skolidi evit o lakaat da adkavout ar pezh a gaver e brezoneg eur bern krennlavarioù : berrded ha gwevnded ar yez ?

Ha n'eo ket hepken an dra-se. Petra o deus skrivet ? Ni, ar skolidi, n'omp ket ganet war ar maez e Breiz-Izel. Astud ez omp, ganet e kêriou Breiz-Izel, pe e Breiz-Uhel pe en estren vro. Neuze n'anavezomp ket tud hor gouenn evel ar vrezonegerien a-vihanik. Traou dudius a ouzont, moarvat, ha n'eo ket hepken boaziou ha doareou an dud (daoust ma vije brao dija ma vije bet dastumet ganto an traou-se) hogen penaos eo an dud, penaos e oa an dud o deus anavezet. Da skouer, ma skrivfe bep hini anezo a-zivout kement-mañ : « An den dudiusa am eus anavezet » C'hoarzo neb a garo. Ar skolidi a garfe trei penn d'ar vaz (o ! teñzor an doareou-lavar) fia lakaat ar vrezonegerien a-vihanik da sevel poelladennoù.

C'hoarzin a reont dija. Hag e kendalc'hint evel boaz. Ha neuze gant piou e vo savet al lennegezh vrezonek ma 'z eus unan, eun deiz ? Gant ar skolidi a zigoro ar prenester.

F.R.A.

AL LEVRIOU

MAKBEZ, gant Shakespeare, troet gant Roparz Hemon, e gwerz e ti Gwalarn, 15 lur dre ar post.

Eun dudi eo bet evidomp lenn *Makbez* e brezoneg. Eur pennoberenn eo hep mar an droidigezh-mañ, skrivet ma 'z eo en eur brezoneg dispar hag a glot ken mat ouz ar pezh-c'hoari. Anaoudek bras e lleomp beza e-keñver Roparz Hemon hag en deus lakaet da adveva en he yaouankiz flamm evidomp, oberenn hor Shakespeare. Gant estlamm hon eus adkavet an taolennou brudet : Abadenn ar sorserezed war ar vrugeg ; tasmant Banko oc'h azeza ouz taol e kastell Forres ; an Itron Makbez o tiskenn gant an diri en eur rimia he daouarn : Amañ emañ atao c'houez ar gwad. Holl frondou Arabia ne vint ket evit glanaat an dournig-mañ ». ... Souezus e gwirionez, pegen keltiek eo danvez *Makbez*. Ar bed diwel o tont dalc'hmat e-barz ar bed a welomp. Ar blanedenn griz ha didruez o ren an den abaoe ar penn-kenta betek ar penn-diweza. Tud ar c'hoari savet a-zioc'h d'ezo o-unan, gourien penn-kilha-troad debret ez veo gant eur menoz meur hag ar c'hoantegezh diroll.

Kéuz a deu ennomp dre ma soñjomp hon eus kollet amzer er skol en eur studia oberou yen ha divuhez Racine pe Corneille, ha n'eo nemet en hon oad kosoc'h hon eus graet anaoudegezh gant penn-oberou lennegezh ar bed, ha dreist-holl oberou doue ha gwirion savet gant tud eus hor gouenn, diwanet en hor c'helc'h-beva, e bro hor spered.

Pa verzomp avat ez eo bet embannet e brezoneg e-doug tri miz seurt oberennou ha *Makbez*, *Imram* ha *Nomenoe-oe* — komz a raimp diwezatac'h diwarbenn ar re-mañ — e teu lorc'h ennomp hag eur fiziañs divent en amzer da zont. Gouzout a reomp ez eo deut ar brezoneg da veza eur yez barrek da zisplega trivliadennoù uhela mab-den — eur yez ma vo skrivet eun deiz ganti an oberou a gaso betek penn pella ar bed brud hor gouenn hag awen he mibien.

GRAMMAIRE BRETONNE, gant Roparz Hemon, e gwerz e ti Gwalarn, 16 lur 50 dre ar post.

Edomp o c'hortoz abaoe pell amzer ar yezadur-mañ. Re dreut e oa ar « Précis » — diviet hizio — bet embannet en e raok. Ouspenn, e oa kalz toullou ennañ. Savet eo bet ar « Grammaire » diwar patrom ar « Précis ». Hemañ avat a zo bet gwellaet ha kresket kalz, dreist-holl er pezh a sell ouz ar c'hemmaduriou. A-hend-all eo bet leuniet an holl doullou hor boa merzet.

Diskouezet eo al levr en eun doare aes ha plijus meurbet da lenn. Setu eta m'hon eus erfin eur benveg reiz ha klok a vo talvoudus bras evit ar studieren a venn studia yezadur ar brezoneg. Gwir eo ne gavor mann ennañ diwarbenn urz ar frazenn vrezonek, Hogen e vefe ret sevel eul levr a-ratoz-kaer evit difraosta an dachenn-mañ. A-hend-all, n'haller deski e gwirionez ar yezstrolladur nemet dre gomz, lenn ha skriva.

R.K.

A ZEIZ DA ZEIZ

gant Bos

RAKSKRID. — An notennou da heul a zo savet dre garantez ouz ar brezoneg.

LENNEGEZ.

— N'eo ket bet embannet c'hoaz *Itron Varia Garmez*. Spi hon eus ne vo ket c'houez al loued gant al levr pa zegouezo ganimp. War hon eus klevet digant eun den a zoare en deus lennet an dournskrid, kalz gwelloc'h eo eget ne vije bet kredet. Istor ar vaouez koz lazet gant ar warded a zo souezus, emezañ. Aze e vez gwelet ez eus eun Drezen kuzet mat war ar bemdez, eun Drezen en tu all d'ar fougeer a glever re alies o kana e veuleudi d'ezañ e-unan.

— Doue a oar peur e vo embannet romant nevez *Abeozen*, a zo chomet dizano betek amañ.

— Hini *Xavier a Langleiz* — dizano ivez, war a gredomp — a vo embannet dizale (war baper kaer hepken). Diwallit ouz Langleiz. Unan eus ar re a oar labourat bemnoz goude koan eo. Arabat ankounac'haat.

— Embannet eo bet eur romant nevez gant Brogarour : *Kontamm* (1). Skeudennaouet eo gant A. Rouault. Ret prena al levr. Studiet e vo amañ diwezatoc'h gant levriou all an oberour. Hogos an dudiusa eus skrivagnerien ar gelaouenn « Breiz » eo Brogarour, a-gevret gant Paotr Juluen. Ha poent bras eo komz eus an holl dud galonek-se, er maez eus pep politikerez.

— Evit gouzout peseurt lennegez yac'h a ziwano e Breiz abenn — lakaomp hanter-kant vloaz, lennit *Katrina* gant Sally

(1) E gwerz e ti Suberbie, Gwengamp, pe e ti an oberour, an tad Rozeg, Froud Wenn, Gwipavaz. 5 Skoed.

Salminen. Ar vuhez war enezeier Aland, skrivet e svedeg, troet e saozneg, alamaneg, galleg (2).

— Gortoz a reomp kontadennoù all gant Jakez Konan — an hini en deus embannet e Gwalarn « *Kañv e Lannevern* ». Spi am eus e oar an oberour an dalvoudegezh en deus. Ahendall ne skrivfe ket ken ampart. Ra vo neuze unan eus ar re a skriv bemnoz goude koan.

— *Sav* am laka nec'het a-wechou, ha hi dudies ha saurus koulskoude. Eun tammig re zisheñvel an eil diouz egile eo ar pennadoù embannet. Gwelloc'h e vije dibab eun doare, marteze. Nebent a dra eo avat, rak *Sav* a zo muioc'h enni eget eur gelaouenn, benveg ar vrezonegerien dihuneta eo.

— Lan hag Herve — tud dianav hag izel a galon — a skriv bemdez er *Bretagne*. Ma kredan rebech eun dra bennak ouz tud n'anavezan ket eo kement-mañ : arabat skuilha re a zour e-barz toaz o c'hramponez pemdeziek. Daoust hag e vevont a ziw ar pezh o deus klevet ha gwelet gwechall ? Daoust hag e lennont traou a bouez eur wech an amzer ? Daoust ha skriva evit ar bobl a zo skriva evit tud bouk o fenn ?

Eun diskouezadeg a zo bet graet gant Kelc'h Keltiek Roazon evit gouel Sant Erwan. Setu amañ eun nebeut evezadennoù :

1. Moarvat eo bet kempennet an traou eun tammig re vuan. Marteze ar sadorn da noz evit ar sul vintin. Hogen youlet mat e oa an dud, aozerien ha sellerien.

2. Ar paotr — Konan, a gav d'in — en deus kanet diou pe deir ganaouenn-bobl en deus ennañ peadra da zont da veza eur c'haner a zoare gant ma chomo eeun ha laouen evel m'emañ.

3. Y. Delaporte en deus graet eur brezegenn diwarbenn Nevenoe (a vo embannet e brezoneg, war hon eus klevet). Mat e oa. Hag an holl a c'hello hel lenn abenn nemeur.

4. Bez ez eus tud e Roazon evit dont da seurt diskouezadegoù.

(da genderc'hel)

(2) E galleg, e ti « *Les œuvres françaises* », Paris, 34 Iur 50.

NOTENNOU

ARNODENNOU AN TREC'H.

An Trec'h kenta.

En arnodenn bet dalc'het e Roazon d'an 30 ha d'an 31 a viz meurzh, a zo bet kavet barrek da c'hounit an Trec'h Kenta :

an ao. Fransez Debauvais (meneg mat-tre ha meuleudi ar varnerien) ;

an ao. Job Morvan (meneg mat) ;

an it. Debauvais (meneg mat) ;

an ao. Loeiz Morvezen (meneg mat) ;

an ao. Adrien Allain (meneg mat a-walc'h) ;

an ao. Jakez Queinsec.

An Trec'h Meur.

En arnodennoù bet dalc'het e Roazon d'an 30 ha d'an 31 a viz meurzh 1941, a zo bet kavet barrek da c'hounit an Trec'h Meur :

an ao. Y. Thomas-Ravalleg (meneg mat-awalc'h) ;

an ao. G. Lemée (Meneg mat a-walc'h).

En arnodenn bet dalc'het e Plougoustant d'an 2 a viz Ebrel, a zo bet kavet barrek :

an ao. Abel Omnès (meneg mat).

En arnodenn bet dalc'het e Kemper, d'an 8 a viz Mae, a zo bet kavet barrek da c'hounit an Trec'h Meur :

an ao. Per Heussaff (meneg mat-tre ha meuleudi ar varnerien) ;

an ao. Yann Bourc'hiz (meneg mat).

Arnodennoù a vo aozet e lec'h all c'hoaz. An neb en deus c'hoant tremen a zo pedet da skriva ar c'henta ar gwella da : Mlle M. Gourlaouen, 30, rue de la corderie, Douarnenez.

PROFOU.

Setu roll ar profou hon eus bet betek-hen :

R. Hemon, 20 l. ; A. Geffroy, 70 l. ; Mark ar Berr, 20 l. ; Un
milicien, 270 l. ; P.B. 20 l. ; D.K. Kongar, 20 l. ; C. Le Mer-
cier d'Erm, 20 l. ; Y. Drezen, 10 l. ; O.M. 1.435 l. ; F. Even,
20 l. En holl : 1.905 l.

Trugarez !

" GALV "

Koumanant-bloaz : 30 lur

BRUCHET

36, rue de Fougères

ROAZON

C.C.P. N° 37669 Rennes

Priz an niverenn : 5 lur

Moulerez 17, ru d'Algeras, Brest
Ar Merour : J. BRUCHET

GALV

Niv. 5-7

Bloavez kenta

Gouere-Gwengolo 1941

TAOLENN

Bibl an Emzao, gant F.R.A. ha R. KADIG	73
An hent da adsevel eur Vroad, hervez FICHTE, disple- get ha lakaet e brezoneg gant MAB IVI	78
Erôs hag an Ankou, gant ABEOZEN	86
Tir Emain	91
Ar Gelled, gant SCHEMANN (Kendalc'h)	93
Itron Varia Garmez (Darn), gant Y. DREZEN	100
Al Levriou, gant R. K.	106

BIBL AN EMZAO

gant F. R. A.

ha R. Kadig

Breiz n'eus ket anezi c'hoaz a lavar Kadig e niverenn diwez-za *Galv.* Ne gomprenan ket. Neuze Breiz a zo eur seurt tra latarek da veza krouet ganin ha ganeoc'h dre hir soñjal ha tabutal ? Marteze e felle d'ezañ lavarout : n'eus ket awalc'h a dud o kredi ez eus eur Vreiz. Re nebeut ez omp. D'am meno n'eo ket an dra-se c'hoaz. Breiz n'eus ket anezi, en-nomp, e kreiz hor c'halonou.

Sellout a ran ouz gouleier an emzao da lavarout eo, evit chom hep feuka den, ar gouleier a oa a-wel d'an holl, ar gouleier o deus en em ziskouezet : *Roparz Hemon* ha *Mordrel*. R.H. — e sell eus an emzao — en deus roet : « Eur Breizad oc'h adkavout Breiz ». An ano ne oa ket resis. Adkavet en doa Breiz. N'en deus ket lavaret na penaos nag e pelec'h. Skrivet en deus : An doareou-ober p'hoc'h eus adkavet Breiz. Ha neuze, petra eo Breiz ? Setu *Mordrel* gant e « *Essence de la Bretagne* ». Dizoloet en deus traou e-unan — sellit da skouer ar pennad kaer ma 'z eus ennañ « Eur we'enn 'zo e-tal va zi ». Dizoloet en deus traou eus ar vuhez pemdeziek e Breiz : Breiziz n'int ket kenwerzourien ; Breiziz n'int ket kempenn ; hag all. Traou a oa da veza diazez kenta hon anaoudegez eus : Breiz, lakaomp — daoust mar deo eur ger re aes, peogwir ne ouzer ket petra ' zo goloet gantañ. Eur fazi a zo bet graet gant *Mordrel*, d'am meno. Re spere-dek e oa ; re striz ar vro-mañ evitañ, laeret en deus boued an estren hag e roet da lonka d'imp. Me ' garfe e vije bet den da vont gant an hentig kamm, lakaet e vije bet da foll, ha marteze en dije savet eur *Vibl* — al levr a ra diouer d'an emzao. Pe marteze, n'en deus ket bet amzer, piou ' oar.

« Me gav d'in ez eus eun diforc'h etrezo ha ni : Ni ' zo Kelted. N'eus ket d'en em chala. N'eus ket ezomm ken da

chaokat patatez ha panerz pounner astommet ar ouizieien venniget diwar-benn ar Gelled koz : Ni ' zo Kelled ». Ha gouzout a rit, — peadra a zo da c'hoarzin, ma kirit — e-keñver an Istor, ar Poell hag all — pa lavar unan bennak d'eoc'h : Ni ' zo Kelled. Gantañ emañ an trec'h abenn bre-mañ avat, pegwir en deus nevesaet e vuhez, lakaet e soñjezon da oberenn, hag e huñvre da wirionez pemdeziek.

Me ivez a gav d'in e rankfe beza yez ha sevenadurez hor geriou-stur, Merzet hoc'h eus penaos avat ne vez ket entañet an dud gant ar yez hag ar sevenadurez ? Ar yez, eur wech desket — fall kentoc'h eget mat —, da betra e servijo bemdez evit ar re niverus n'o deus ket c'hoant da skriva ? Hag ar sevenadurez, petra eo ? Nan. Ne c'hellomp ket sevel klouedou en hor spered, lodenna, ranna hor spered, lavarout ; e-pad tri miz e vin evit ar yez hag ar sevenadurez. Da betra e talv ar relijion, lavarit, ma n'eo ket da liamma start spered an den en-dro d'eur Boud — n'eo ket menoz, Boud a lavaran. — Ne c'hellit entana tud Vreiz, a zo tud da genta, nemet dre o liamma en dro d'eur Boud — ket ar yez, ar sevenadurez, ar politikerez.

Hag arabat lavarout n'eus ket eur Boud, e ano Breiz. Emaomp abaoe bloavezion en arne, hag e welomp ar Boud-se, en a-dreñv da goumoul ; hon tad-koz hag e dad-koz avat, a oa Bro-C'hall evito, eur vro estren ha dianav.

F.R.A.

EVEZIADENNOU : POBL, BRO, BROAD.

Deuet mat eo bet al lizer-mañ, dre ma krog — en eun doare treantus-meurbet, — e kudennoù a bouez bras evidomp-holl, d'an eil dre m'en deus roet d'in tro da resisaat ar menozioù displeget em pennad-skrid araok, hag a zo bet treuzkomprenet gant tud ' zo.

P'am eus skrivet : « Breiz n'eus ket anezi c'hoaz », e felle d'in rei da intent — eun anadurez n'eo ken — : n'eo ket ganet c'hoaz eur *vroad* anvet Breiz. Ho pet koun eus an doare

m'eo bet aroueziet ar vroad gant *Renan* : C'hoant an holl da veva a-gevret. Ha petra eo e gwirionez Breiz, nemet *an dud*, pobl ar Vreiziz en he fez, bloc'h an holl Vreiziz o ver-zout hag o veiza ez int eur bloc'h hag ez eo kevreet plane-denn pep unan anezo ouz planedenn ar bloc'h — lennit eve-ziadennou Fichte diwarbenn se en niverenn-mañ eus Galv—. Daoust ha n'eo ket bet komprenet ar ger « Breiz » en heve-lep doare gant ar Vreiziz end-eeun, pa o deus graet eus an douar ma oant enbroet ennañ, hag a oa anvet araok « Arvorig », Breiz, da lavarout, bro dalc'het gant *broad* ar Vreiziz. Bez' o dije gelllet mont da drevadenni war eun douar all, Breiz a vije bet n'eus forz pelec'h ma vije bet diazezet pobl emskiantek ha dizalc'h ar Vreiziz, youl enni da veva distag diouz kement pobl all.

Evidomp-ni, c'houi ha me, hag an holl dud a lenno al li-nennou-mañ, n'eus ket a gudenn-diabarz ken, pell zo. Ganet eo emskiant-Vreiziz en hor c'hreiz. Noz-deiz emañ ganecomp, ha den n'oufe hel lemel diouziomp. Meiza a reomp war eun dro avat, ez eus en dro d'imp eur bobl, hor pobl, m'eo diwanet enni an nerzioù kuz o deus roet d'imp an emskiant-se. Pobl Vreiziz avat, eviti beza eur bobl diouti hec'h-unan, n'eus ket anezi c'hoaz *evel broad*. Ha setu ar pal hon eus dirak hon daoulagad : penaos lakaat da adveva e kreiz pobl ar Vreiziz an emskiant-vro, penaos, e gerioù disheñvel, ober gant hor pobl, eur vroad da lavarout eo ar Boud ma komzit anezañ. N'emañ ken ar gudenn en hor c'hreiz-ni, eta, en dia-vaez, e-touez hor c'henvroiz, ne lavaran ket. Kudenn an doare-ober eo, ha talvoudus-bras e c'hell beza, na petra 'ta, evit kempenn eun doare-ober reisoc'h da zihuni ar bobl, diskenn ennomp hon-unan, da c'houzout penaos eo deut d'eomp an emskiant vroadel-se a fell d'imp lakaat e-touez hor c'henvroiz.

Kavout a ra d'eoc'h ivez, n'haller ket entana an dud gant ar yez. Daoust ha n'eo hoc'h eus ket meizet evel-doun, kouls-koude, kerkent ha diwanet ennoc'h an emskiant-vro, e oa ar brezoneg evidomp ar gudenn-diaze ? Daoust ha ne oa ket gwir virvidigez ennoc'h d'ar mare-se, kerkoulz hag e-touez an dud yaouank pe goz a welit en dro d'eoc'h hizio. Ar brezoneg n'eo ket evel-just eun dra evitañ e-unan, eur benveg avat, ar benveg nemetañ da dizout ar pep priziusa evidomp,

Ene Breiz, d'hel lakaat war wel a-enep ar Bed. Soñj hoc'h eus ivez penaos eo bet dibabet ganimp a-viskoaz en emzao, ar yez hag anaoudegez ar yez, da araouez-diforc'h evit barn an dud e-keñver ar youl, an nerz-kalon, an dalc'husted hag an efedusted war eun dro.

« Ne servijo da netra ar yez evit ar re n'o deus ket c'hoant da skriva » a livirit c'hoaz. Daoust ha ne servijfe ket da gomz da genta holl ? Anavezout a ran kalz tud — ha n'int ket skrivagnerien — a oar ober gant ar brezoneg benveg o buhez pemdeziek. Bez' ez eus anezo ousspenn eur milion, war am eus klevet. Abeg am eus da gredi ivez e vezit dislavaret bemdez c'houi ho-unan e-kreiz ho tiegez gant ho pugale end-eeun. Komz a rit brezoneg outo eur wech an amzer neketa ? Ha marteze n'anavezont ket Bro-C'hall gwelloc'h eget o zad koz pe tad o zad koz mar dint bet desavet en doare ma kredan.

A-du emañ ganeoc'h avat, pa skrivit n'haller ket sevel klouedou e-barz ar spered, lodenna, ranna anezañ. N'eo ket bet lavaret e tlemp e-pad tri miz ober war dro ar yez, e-pad tri miz all war-dro ar politikerezh, an arz, pe ar c'hoari kartou. Kevreet eo pep doare-ober, hag en em skoazia a reont an eil egile e-barz an emzao. Hemañ a zo anezañ eur bloc'h liesstumm n'haller ket sevel speurennoù ennañ. N'haller kennebeut ober fae war hini ebet eus ar stummou-se. Di-boell a-grenn a vefe an neb a nac'hfe talvoudegez unan anezo. Bez' ez eus koulskoude eun urz, eur « Rangordnung », evel ma lavarer e germaneg, e-touez kudennoù an emzao broadel. Er renk kenta e tle beza lakaet ar yez. Lakaomp da skouer e vije aet ar brezoneg da goll. Neuze n'o dije ket an emgannoù renet amañ e-pad kantvedoù a-enep ar C'halloued lezet war o lerc'h muioc'h a dra eget an emgannoù ken taer all renet gant Burgondiz pe Albiziz a-enep an hevelep enebour. Ar yez a zo anezi ar pep reta evit sevel ar broadou hag o derc'hel en o sav. Da ziweza ez a da goll pa vez diskaret ar bobl ; adsevel a ra da genta p'emañ ar bobl o tihuni evel broad.

Emgann ar yez a c'hell beza gounezet *hep an trec'h politikel, hep gortoz anezañ*. Ret-holl poueza war se. Arvarus e vefe e pep keñver fiziout e « Stad Vreiz » amzer da zont ar brezoneg. Ha pa chomfemp staget ouz Bro-C'hall zoken e

c'hallfe beza adsavet ar brezoneg. Ret dibolitikaat kudenn ar brezoneg. Ennomp, en hor c'hreiz, en hor spered-embregerezh emañ planedenn hor yez, ha pa vefe ar plegennou kalz diaesoc'h eget m'emañ. Ar pezh a zo bet graet gant Kembreiz, Basked pe Flandreziz a c'hellomp ober ni ivez. A drugarez Doue emañ ar stur etre daouarn ampart. Kalz re zister avat eo c'hoaz niver an dud bodet en-dro d'ar sturier. Meur a dra hon eus ezomm da gaout, gouziegez, labour, nerz-kalon, ha dreist-holl tud, tud entanet gant eur menoz meur. Ret eo eta lakaat kement a bouez ha ma c'hellomp war emgann ar yez. Ret ober brud en-dro d'ezañ. Padus ha doun, bezet pe vezet, e vo evit an amzer da zont al labour a raimp evelse.

Sellit ouz eur gartenn douaroniez ! Petra a rofe d'imp an dieubiez-diabarz — an dieubiez nemeti — nemet ar brezoneg e ve. E brezoneg eo e vo skrivet eun deiz marteze ar Vibl a c'hortozit (1) Tarza a ray dre natur diouz ar garantez-vro tommet ouz Pobl-Vreiz hag ar brezoneg. Ar Vibl-se eo a roio lusk d'an emzao a-bez, pe kentoc'h testeni eus berz an emzao, testeni eus adsavidigezh Broad-Vreiz.

R.K.

(1) Bez' ez eus daou levr brezonek da nebeuta, daou levr a bouez bras, daou levr-diazez, m'eo bet diskouezet fraez enno an hent ma rankomp mont gantañ : *Prederiadennou Meven Mordiern*, hag *Eur Breizad oc'h adkavout Breiz gant Roparz Hemon*.

An hent da adsevel eur Vroad

hervez Fichte,
displeget ha lakaet e brezoneg
gant Mab Ivi

EUN NEBEUT DISKLERIADURIOU ARAOK

Kerent *Fichte*, anezo kenwerzourien e Rammenau (Bro-Sachsen) o devoe kalz a vugale, ha Johann-Gottlieb, ganet e 1762, a voe unan eus ar re yaouanka. Kerkent hag e vugeliez, ec'h en em ziskouezas dizalc'h ha prederiek : e-lec'h c'hoari, ez ae da gantren war ar maeziou, hag en em ankouae oc'h arvesti ouz an natur. Desket e voe lenn d'ezañ gant e dad, ha goude beza aet eur pennad da veva gant eur baron en eur maner teñval ha dihegar, e teskas gant eur pastor, ha goude, e skol-etre Pforta, d'e 13 vloaz. Gwall c'haro e kavas e amzer a grennard, ken n'hellas gouzañv buhez ar skoliou. Kaer o devoe avat mistri Pforta klask mirout ouz o skolidi da lenn oberou Wieland, Lessing, Gœthe, Fichte a gavas an tu d'o c'haout, hag e teraouas eur vuhez speredel nevez evitañ.

D'e 18 vloaz e kuitas Pforta evit skol-veur Jena. Ne gavas ket eno eur gelennadurez o klota gant e spered dizalc'h ha mestr war e brederiadennou. Hag e-unan e klaskas ar feuriou etre an dieubiez hag ar Red hag ar Ragevez. Hep gouzout d'ezañ e kejas gant prederouriez Spinoza : daoust d'o diavaez a zieubiez, hon holl oberou, hervezañ, a zo renet gant eur Youl holl-c'halloudek. Hogen diaesteriou gwasoc'h-gwasa a zeue da greski nerz e demz-spered. Hag eur brederouriez a c'hane diouz an temz-spered-se. Paour-ran, rancout mont da vestr-kelenner da Zurich a eure. E Leipzig e studias Kant. Ar brederouriez-mañ a lakaas eur reverzi bras en e venozioù. He c'havet en deus, ar brederouriez ma n'eo an darvoudennou ma vevomp enno netra nemet eur reze,

ar brederouriez hag a otre d'hon dieubiez-ni ha d'hor Me kement galloud da ziorren daoust d'an traou.

En eur dremen dre gKoenigsberg ez eas da gaout e vestr hag e kinnigas d'ezañ e « vBurutellerez a-zivout pep disku-ljadur ». Kant a lakaas da embann al levrig. Fichte, taget, en em zifennas taer. D'ar mare-se e kemeras eun nizez da gKlopstock da bried. Keja ' reas gant Pestalozzi e-pad e droiad-eured, ha diwezatoc'h ec'h ampresto kealiou digant ar c'helennour, en e brezegennou. Entana a reas ivez gant menozioù an Dispac'h meur e Bro-C'hall. Diskouez a reas an disheñvelder etrezañ ha Kant, hag en em lakaas da resi-saat ha da genreiza e venozioù.

Kador ar brederouriez e Jena a voe kinniget d'ezañ. Unan eus ar muia darempredet eus skoliou-meur an Alamagn oa Jena, d'ar pred. Heuliet e voe Fichte gant ar studierien, leun a fiziañs ennañ. Pell e redas e vrud, ha dizale en devoe darempredou gant kement den brudet a oa en Alamagn.

Fichte, e barr ar c'hlod, kendrec'het gantañ e nesa, a rae d'e emzalc'h klota gant e gelennadurez, hag e kement degouez e tiskoueze e zizalc'hidigez. « Me a ra pez a garan ». Re eeun e heulias an hent-se. O veza digoret prezegennou d'ar sul, goude an ofisou, evit studia kefridi ar prederour er gevredigez, e voe tamallet d'ezañ klask noazout ouz al lezen gristen, ha beza difeiz. Kalonek e stourmas Fichte eneb ar barr-amzer a zifarle warnañ. Torret e voe eus e garg, ha forbannet. E Berlin e kavas repu. Ne sôñjas ket an distera distrei war e giz.

« Re vat ha re fiziiek oun bet » e skrive d'e wreg. « Ne zalc'han ket an dud pell awalc'h diouzin, hag e teuont da veza diseven : ret eo o lakaat en o renk en-dro. N'eus nemet an doare-se da doulla e hent a-dreuz ar bed astut-mañ... An holl c'hevier-se ne zaleint ket da goueza, hag ar wirionez a chomo. Bremañ eo digoret an emgann : ne dec'hin ket dioutañ. Petore den galloudek e levezon war e genvroiz en devoe morse eun tonkadur disheñvel ? Klaoustre em bo, a-barz dek vloaz, dellezet doujañs unvouez ar C'hermaned ». Kement-se a lavare e miz gouere 1799, hag e Brezegennou a zalc'has e 1808.

Etre 1799 ha 1806 e troas e studi war-du ar gudennou relijiel. Bez' e voe kelenner en Erlangen. Pa zisklerias Pru-

sia brezel da Napoleon, Fichte a gerzas gant berv a-du gant he renerien, hag e strivas kement dre an ober ha dre ar gomz. « Bro-Brusia », emezañ, « a zo diskennet ken izel en abeg ma ne fell mui da zen araokaat ha kredout ». Goude an drouziwez e voe karget Fichte da adsevel ar vro. Goulenn a reas ma vije krouet skoliou-uhel e-lec'h ma leufe ar studierien da veza tud oberiant evit ar Stad ha gouizieien evit an deska-durez. Ar gelennadurez a dresas a oa graet diouz kemma agrenn temz-spered an Alamaned. E 14 Prezegenn (1), displeget daoust d'eur bern diaesteriou, a veze skignet kerkent ha moulet.

Klask a reas peurober e brederouriez : gouzout a rae pegen luziet e chome evit eun darn vat eus an dud. Ar maro a viras outañ da gas e labour da benn. O tifenn e vro — en eur ober war-dro ar c'hloazidi — e tapas e fall, hag e varvas e miz Genver 1814.

« Eun den holl 'n e bez », a zo bet lavaret diwar e benn. E emzalc'h balc'h ha start a ziskulie e eeunded hag e nerz-kalon. Bepred e voe difennour kement tra uhel ha mat : gwirionez, frankiz, reiz.

Ac'hano e levezon divent war ar yaouankiz c'herman. Bepred e heulias hi an hent treset gantañ. Ne voe ket hepken prederour meur, hogen keodedour meur ivez : kefridi ar prederour hervezañ, eo hencha e hentez.

E pe stad edo Prusia da vare Fichte ?

Diouz an diavaez e seblante unvan ha kreñv, soudardelet evel ma oa, abaoe Friedrich Meur. E gwirionez, e c'houl eun urziadur brezelek temziou-spered kadarnoc'h ha mennerezioù barrekoc'h eget re ar roue hag ar bobl d'ar mare-se : en estlamm dirak holl disterachou Bro-C'hall, e klaskent o dreveza hep meiza pegen disheñvel e oa an diou ouenn. Pez a gasas Bro-C'hall d'an Dispac'h a gasas Prusia da Jena ha Tilsitt.

Kerkent hag ar c'henta stok e tiframm pep tra. N'helle ket en traou trei en eur c'hiz all er gevredigez-se :

« En arme, netra nemet diouiziegezh hag emgarantezh hep

(1) *Reden an die deutsche Nation.*

gred nag evit ar roue nag evit ar vro ; e-touez kargidi ar stad, rendael, oaz, nebeut a veizerez, nebeutoc'h c'hoaz a youl-vat. Er penn, c'hoant ar plijadurioù ha kas ouz ar striv, gant an tech da abegi hep kaout galloudezh ebet d'ezañ e-unan ». Setu e berr stad Brusia e dibenn an XVIII^{vet} kantved hervez eur c'hempredad. Hevelep meno a zo displeget gant Fichte en e brezegennou diwarbenn « Arouezioù an amzer-vremañ ».

Goude Tilsitt (1807), dilezet gant an holl, n'he devoe Bro-Brusia nemet klask adsevel drezi hec'h-unan ; ha Fichte, dioustu antronoz Jena, a oa savet evit prezeg d'ar Vro.

Ar pennad, amañ da heul, a zô anezañ an arroudadoù pen-na eus ar brezegenn genta.

AN HENT DA ADSEVEL EUR VROAD

« ... Er prezegennou-mañ, tarzet diouz va spered, e welan endeo ar Vroad peurreiz-se, ma sell pep keodedour plane-denn e nesa evel e hini e-unan : ar Vroad-se a c'hell hag a rank beza savet ma fell d'eomp en em virout diouz an diskar ; he gwelout a ran amañ (1) o c'henel, o kreski hag en diwez oc'h en em ziskouez deut da wir.

« Lakaat a ran da wir n'eo ket an Alamaned a vennan komz outo tud faezet gant rec'h ouz ar c'hollou gouzañvet, tud o vourra er glac'har-se, o veva diwar zifrealz hag o kredi gant-se dic'hoanta an hini o asped da striva ; keodedourien gouest da waska war eur glac'har ken reiz all, evit prederia gant poell ha kemer dizenteziou nerzek, ne lavaran ket ; ahoel e kav d'in komz ouz seurt keodedourien. Anavezout a ran ar rec'hiou-se, o santet em eus gwasoc'h eget n'eus forz piou ac'hanoc'h, hag o douja a ran. N'eo ket hi o diwaskfe, an hurennegezh displeber a gav he gwalc'h en eva heg en debri, gwarezet diouz kement poan gorfel : gerioù goullo eo eviti enor, frankiz, dizalc'h. Hogen c'houi, na zisoñjit ket e tle

(1) Arabat ankounac'haat ez eus selaouerien dirak Fichte.

talvezout hepken an tridou-kalon-se da vrouda ar prederia, ar mennout hag an ober ennomp ; ahendall e tennont diganeomp hor poell hag hon nerziou diweza, hag e peurreont hon diskar tra ma vanont aze, testou beo eus hol laoskoni hag hol leziregez, evit diskouez anat e tellezomp hor plane-denn c'hlaç'harus. Ne soñjan tamm ebet pellaat ar rec'hiou-se diouzoc'h, en eur ho lakaat da c'hedal eur skoazell ben-nak digant an diavaez, en eur fiziout war darvoudou pe gem-madennou a c'hellfe dont gant an amzer : an doare-se da gantren war dachenn dispis ar gallusteriou, e lec'h kemer harp war ar Red, eun heyelep doare da c'houlenn e silvidigez digant an degoueziou dall kentoc'h eget he gounit gant e nerziou-heñ, a ziskuilh e-unan pegen skañv eo. Ha pa vefe disheñvel an traou, hevelep frealzioù ha hevelep sorc'hennou ne dalvezfent d'hor stad a-vremañ. Pa vo poent, e tis-kouezimp anat-striz ne c'hell na den na doue na darvoud dont da rei skoazell d'eomp : ni hepken a rank ober hor silvidigez, mar dle beza graet...

« Va selaouerien a dle sevel kalon d'ezo da sellout a-benn ouz ar pez a zo ; da anzav didroidell outo o-unan pez a welont ; da drec'hi kement tech da veza touellet e-keñver o mad ha da skeudenni eus o stuz eun daolenn dispontusoc'h eget gwir. En em rei d'eun hevelep pleg a vefe tec'hout me-zus dirak gwel o soñjou-int. Ar gour a sell eeun ouz an droug, « e-kreiz e zaoulagad », a reizlec'h anezañ, a bar warnañ sellou sioul, digas, dieub, hag a zigemmesk ar pennelfennou anezañ. Gant an anaoudegez spis-se war an droug e c'hellomp hepken e vestronia hag e daga disaouzan ; neb n'en deus diogel na poell-heñcha, a droiata en-dro d'e enebour, war dastourn hag evel en huñvre.

« Perak eta sponta rak gweledigez fraez hor stuz ? Hon dianaoudegez n'oufe bihanaat an droug, nag hon anaoudegez e greski kennebeut. Anaout anezañ, n'eus tu all ebet d'e barea. N'eo ket mui avat ar mare da rebech ouz ar girieien o faziou : pa 'z eo graet an droug ken n'haller mui fazia zoken en hevelep doare, ez eo aner — ha fallakr zoken — kenderc'hel gant anaoueoù ouz pec'hedou n'int mui d'ober. N'eo ket d'ar vuhezegez, hogen d'an danevellouriez d'hor barn neuze ; hag an danevellourien a sell ouz an dieubiez evel aet da get, hag a gemer an darvoudennou evel frouez

tonket an amzer diagent. Hon dever eo sellout evelse ouz an amzer-vremañ, e-lec'h klemm ouz mestroniez an estren...

« Evel ma lavaren en eur zeraoui, eur vro a zo hag eo marvet he fobl diwar hec'h emgarantez, en eur goll war eun dro he fersonetez hag ar c'halloudegez da zibab hec'h-unan he fal. An diskar-se eus an emgarantez a zo anezañ eur c'hammed muioc'h en istor. Arouezia a ra ar maread-mañ, ma tle eur vuhez nevez sevel evidomp, e diabarz eur bed nevez am eus roet da wir ez eus anezañ. Goude seurt darvoud e c'hell-lan hag e tlean kenderc'hel gant va frezegennou kent. Araok netra all avat, e rankan diskouez penaos ha perak e oa tonket an emgarantez-se da veza diskaret a-grenn da heul he feurzisplegidigez end-eeun.

« En he barr emañ an emgarantez p'he deus gounezet an holl renidi — nemet eur re bennak — ha goude, ar renerien o-unan, ma teu da veza ar pennabeg nemetañ eus o holl oberiou. Eur seurt renerez a laoska ennañ kement ere a stag e zioget ouz hini ar stadou all ; dilezel a ra ar c'hevred ma oa dalc'het ennañ, evit beza didrabas en e sioulder dismeg. Touellet eo gant e emgarantez betek kredi en devezo ar peoc'h keit ha ma chomo harzou ar vro didaget. En diabarzvro e vez anvet en estrenyez ar renerez gwakaet, blizik-se, « denelez, brokusted, karantez-ar-bobl », hogen e rank beza anvet en alamaneg : laoskoni hag emzalc'h hep dellezegez.

« Lavaret em eus ouspenn : ha goude, an emgarantez a grog er renerien o-unan. Eur bobl a c'hell beza brein-teil, da lavarout eo kar-hec'h-unan — an emgarantez o veza andon kement breinadur all — hag evelkent menel en he sav, ha seveni taoliou-kaer zoken, gant ma ne vez ket breinet ar renerien. Ar re-mañ a c'hell zoken en o darempredou diavaez, beza hep feiz na reiz, ankounac'haus eus o deveriou hag eus o enor, gant m'o devo en diabarzvro an nerz-kalon da zerc'hel start war rañjennou ar stad ha da zont da veza doujet. Hogen pa 'z eo an emgarantez ken doun hag hon eus displeget uheloc'h, e tiframm an unvez vroadel kerkent hag ar c'henta stokadenn a-bouez. Ez trubard he doa rannet ar vroad diouz hec'h orin : hec'h izili o-unan he zilez d'o zro, o veza n'emaint mui dalc'het gant an aon, ha ma toujont muioc'h an estren. Pep hini en e di, pep tra a zitramm ».

Diskouez a ra Fichte neuze penaos e tistroll muioc'h-mui

ar vroad, penaos e kemm buanoc'h-buana tonkadur hec'h izili, betek o lakaat da sklavourien. Tu ebet mui da herzel. Talv ket kennebeut kredi e skoazell an estren evit adsevel.

« Eur vroad kouezet ken izel a rank kroui eun urz nevez e-barz an hini koz, evit adsevel. Klaskomp eta perak an urz koz a oa lakaet d'ezañ koueza. Evelse e welimp peseurt melenn a adsavo ar vroad diskaret, hag a roïo d'ezi eur vuhez nevez.

« En holl genreizaduriou kent, n'oa nemet mad ar c'heodour d'e gevrea ouz bloc'h ar gevredigez. Aon rak ar c'hastiz ha spi da gaout gopr, levezon planedenn ar bloc'h er vuhez-vremañ pe da-zont, war madou an unan, setu peza rae padout an ere-se. Eur wech torret hemañ, edo ar c'heodour distag-kaer diouz ar bloc'h. Ar skiant, akedet gant an danvez hepken, a dorras an unvaniez diazezet gant ar relijion etre ar vuhez-vremañ hag an hini da-zont ; diskouez a reas evel skendennou didalvoud ha touellus, karantez ar vrud ha karantez-e-vro, bet kinniget gant an emskiant e diouer eun dra all. Goude-se, gwanded ar renerien o lezel digastiz an disentidigez ouz al lezenn, e torras an ere a aon hag a reize — diouz o mad-int — darempredou ar geodedourien gant ar bloc'h kevredel. En diwez e kouezas ivez ere ar goanag, peogwir ne c'hopred mui ar vad great d'ar stad. Torridigez an ereou-se a zegasas diframmidigez an unaniez kevredel.

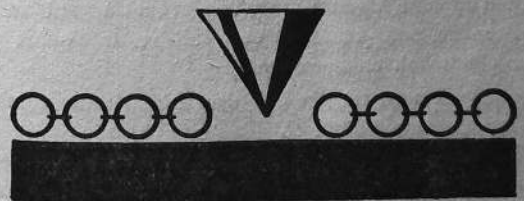
« Emañ ar gwir gant an trec'hour pa glask adskoulma an ereou-se. Evitañ e vo ar spleit avat. Eur vroad kouezet ken izel n'hell mui lakaat an nec'h rak ar c'hastiz nag ar spi d'ar gopr da dalvout eviti, peogwir n'emañ ken ganti ar renerez. Hi a c'hell douja pe c'hedal ; den avat n'he douj na ne c'hed netra diganti. N'he deus ken eta nemet klask eun ere dreist d'an aon ha d'ar goanag evit kenlabourat da vad an holl.

« Lusket e c'hellomp beza gant an abegou danvezel-se a aon hag a c'hoanag ; hogen gant abegou uheloc'h ivez, abegou speredel : an aotreadur pe an dizaotreadur diabarz, hag uheldrivliad al levenez pe an dilevenez ouz gwel hor stad-ni ha hini hor c'henvroiz. Eul lagad gourdon ouz eur gempenned hag eun urz peurvat, a gav diaes d'ezañ gwelout eur saotr hag a vefe diheverz-kaer d'eul lagad divlizikoc'h. Er c'hontrol, eun den boas ouz al loustoni hag an digempenn a vourr

oc'h arvesti outo. En hevelep giz e c'hell lagad diabarz ar spered beza seurt ma vezo, netra nemet gwelout heñ hag e nesa o veva hep dellezegez nag enor, eur wir galonad d'ezañ, hep soñjal zoken er peza a c'hell koll pe c'hounid diwar-se e-keñver e zanvez. Ar c'herse-se, er-maez eus pep aon ha pep goanag danvezel, ne lezo ehan ebet gant eun hevelep spered, keit ha n'en devo, e-lec'h ar stad displijus-se, lakaet an hini a gav ar gwella. Eun hevelep spered a gevre spleit ar bloc'h start ouz e hini, hag ar « Me » ne vev nemet evel lodenn eus ar bloc'h, n'hell bourra nemet en eur bloc'h a glot gantañ. Evit eur bobl lamet diganti he dieubiez, hag evelse kement tu d'ober a-berz-stad gant an aon ar goanag, diorren en holl ha dre an holl an doare-se da welout an traou a vefe an dro difazius nemeti da adsevel eus goueled he diskar ; en trivliad nevez ha dreistel-se e c'hellfe ar bobl fiziout an emell eus he c'hefridiou broadel n'eo chalet gour na den na doue ganti. Al louzou diskleriet uheloc'h a zo anezañ eta krouidigez personegeziou nevez-rik.

« Ar grouidigez-se a zo bet marteze betek-hen tra eun nebeut tud dreist-gwiriet. Ar peza a zo sur, n'eo ket e kerz an holl, nag e kerz ar vroad. Ret eo he c'helenn d'ar vroad a-bez. Houmañ a zo bet miget he birvidigez-wechall, euvret e hini eur bobl estren ; ret eo deski d'ezi an tu da veva diouz eur vuhez nevez d'ezi hec'h-unan. En eur ger, ret eo kemma pep tra enni penn-da-benn, hervez an tres-kelennadur a gin-nigan evel an tu nemetañ da adveva ar vroad ».

(da genderc'hel)

Erôs hag an Ankou

Dindan hinon oabl miz Gouhere, al lano didrouz a c'holo a-nebeudou bizin rouz ar reier hag ar grouan e goueled porz Froudenn. Boull eo an dour. Re sioul ar mor. Ar gwrac'hed bras bremaik ne savint ket da lonka va higenn. A-vec'h ma tarz, a vare da vare, eun houlen bennak, e peoc'h an deiz, war gerreg Enez Eog.

Nepell diouzin, war eur roc'h plat, eur c'hoziad daoubleget o vutuni. E galabousenn, aet disliv gant an heol hag ar mor, a zamguz e zremm digig. En e gichen eur c'hilhotin troadet-hir evel ma vez gant ar vizinerien en o bigi. Petra 'ra aze ? N'oa ket a reverzi hizio.

Sell ahont o tont goustad war an houlen flour, eun neuñvier divall. Noaz-pesk eo. E gorf gwevn ha nerzus a zebant a-liou gant an delwennou maen-marmor ma lavarjes e vent bet melenet gant an heol, evel frouez darevet dindan eun oabl digoumoul.

Tapout aod a ra ar c'hrennard, tost d'ar paotr koz, ha chom en e sav, eur pennadig, war an traez, en e noazder kenedus, astennet e zivrec'h en aezenn glouar, e zaoulagad, digor bras ar malvennou anezo, o para war an heol splann.

Hag ar c'hoziad ha lavarout d'ezañ goapaus :

— Feiz ! va faotr koant, ma vije bet c'hoaz en ti-hont, war an tevenn, ar barner a lakaas e sevel gwechall, ez pije moarvat paket digantañ da begement evit diskouez evelse da beadra d'an holl. Daoust ma n'edo ket a-du gant ar person, kavout a rae, soñj mat am eus, fall-tre ar c'hoari godellig hag ar c'houronk en noaz-beo.

Hag ar c'hrennard, en eur drei outañ, eur mousc'hoarz seder war e ziweuz start :

— N'em bije da ziskouez d'an heol nemet kroc'hen louet ha blevek da gorf askournek, aon a savje ennoun, hep mar, da feuka Lagad an Deiz. Biskoaz avat, den koz, n'eo deut em fenn e vije ret kuz ouz ar Rod kened va yaouankiz yac'h.

— Anat a-walc'h eo n'out ket eus ar vro pegwir n'heuliez

ket gwell ar c'hiz. A beban e teuez, paotr da vleo du ? Brezoneg kempenn a zistagez.

— Komzet em eus e meur a yez ha bevet dindan meur a lezenn, abaoe an deiz kenta ma'm c'hasas en hent Tad ar Vuhez. Azeza a rin eur pennañ ez kichen, mar kerez, tra ma sec'ho an heol an diweza berad dour mor war va diouskoaz. Daoust d'in da veza yaouank bepred, koz oun, va den, koz evel ar vuhez. Ha mar n'hon eus ket alies divizet an eil ouz egile, dalc'hamat koulskoude e vezan war da hent. Lies doare am eus d'am c'horf. Te avat ne gemm ket nemeur da hini, hag ar benveg a zo ganez a ziskouez sklaer a-walc'h da vicher, falc'her tud !

ANKOU. — Ya, me eo an Ankou. Mar dout kosoc'h egedoun e rankez beza...

Erôs. — Lies ano a zo bet roet d'in gant gouenn mabden en he mil yez. Ankou, me a zo ar Garantez. Hogen nac'het eo bet ouzin gant begou figus an ano kaer-se n'eus nemetañ : ober a reont ac'hanoun Broud ar C'hig. Saotret eo bet gant tud keiz all, dianav d'ezo va furm den. P'en deus ar falla gastaouer kevredad-diouvorzed gant e barez, e kred d'ezañ emaoun ouz o blenia. Pobl Bro-Hellas, avat, eun amzer a zo bet, am fede evel eun doue. Fazia a rae pegwir oun krouadur evel ar bed holl. Hogen doujañs he c'halon eeun ha divez he deus staget ouzin eun ano c'houek...

ANKOU. — « Erôs, mestr kriz an doueed hag an dud ». Te eo eta ! Dreist beg skoaz meur a gloareg, hag a lazis d'o deiz, em eus lennet ar werzenn-se ha meur a hini all ken diboell pe wasoc'h. Ne grede ket d'in, avat, ez poa darempred e Breiz. Ne deo ket gwall gaer da vrud dre amañ : penfoller yaouankizou, gwaller merc'hed, dismantrer dimeziou, sed aze an anoieu meulus a glevan ober ac'hanout, ha n'eo ket hepken er gador-brezek nag e genou bugale Vari.

Erôs. — (goustad). Paouez a c'hoapaat, foeter-hent ! Azezet ez kichen, em gwirionez, ha nann gant ar furm loen pe an dilhad meurlarje a wisker d'in ez pro baour, hag e lec'h all, e komzin ouzit hep tamm kas. Drouk-prezeget ez eus bet ac'hanoun a-hed eur wech. Petra 'vern d'in meno an dud, pa gasan va labour da benn...

ANKOU. — Na kaerat labour ! Lakaat an dizurz, e pep kalon hag e pep tiegez, da ren ; beza penn-abeg da dorfedou

euzus ha lakaat eneou da goll o lod paradoz « evit eur predig follentez ».

ERÔS. — War a glevan, e sammez warnoun faziou ar gasoni, an digasted hag holl siou fall kalonou an dud. Ne rez e kement-se nemet heulia roudou ar reuzeudiged a lazez. Gwir eo nec'h eus biskoaz maget eur mennoz hag a ve d'it da-unan, Dec'h e oas aviz gant an drouiz, hizio gant ar beleg, ha warc'hoaz gant kement hini a vo war lein. Me avat, va den, n'em eus a-viskoaz bet nemet eul lezenn. Me eo, pa deu an Nevez-Amzer, a laka eul levenez divent da dridal, e strad an doureier, e doun ar c'hoadou, e-mesk ar geoteier. Me eo a dosta, d'ar poent, pep par askellek pe bevarzroadek ouz e barez. Me eo ivez a laka da gellida e kalon mabden ar c'hoant a vir ouz an denelez da vont da get. Bleniet em eus en hentou doun, karget a frond, beuzet er c'hlasvez, koubladou diniver aba ma'z eus tud. Ne da ket, avat, da rebech d'in breskter o c'harantez : ne deu nemet a vreskter o c'halon. Al liammou a skoulmont ne dalvont nemet kement hag i. Ken berrwel, ken diboell ha ken gwan ez eo an dud ma ne spurmantan en o mesk nemet dibaot a wir zimeziou.

ANKOU. — Ouzit eo koulskoude e kred pep unan senti pa deu gant e zanvez-pried dirak ar beleg, pe pa verc'heta hep e aotre. Ne dout nemet eur fall a guzulier ha mez eo d'it komz a lezenn, pan eo en da ano o zorrer holl.

ERÔS. — Eul lezenn am eus koulskoude ma ra an holl meneg anezi ha nebeut o plega d'he beli. Eur re bennak eus ar re-mañ avat o deus bevet e broiou ar gwalarn hag e tridan o tistaga o ano. Klevet ec'h eus, marse, komz a-zivout Trestan hag Iseut, Noise ha Derdriu, Gurvan hag Azilis ? Ouz da c'halloud-te, avat, ne reont van ha tamm ne grenont dirazout.

ANKOU. — War a welan, gwall dener eo da galon ouz kement disant a sav a-eneb lezennou e vro ha bolontez e dud. Karout a rez ar re a laka pep tra da blega d'o c'hoant bresk ha dall. Da wir ano ne deo ket Karantez, Orged ne lavaran ket.

ERÔS. — Karout a ran, gwir a lavarez, kement hini a ziskouez d'in, hep mar, en deus merzet va dremm gwirion. P'o devez diou galon eeun an eurvad da zegouezout an eil gant eben, e tro hent ar vuhez, ha da santout e trid ar gwad enno

gant an hevelep terzienn, p'o devez daou garedig gwelet ez int par korf hag ene, e gortoz emañ, hen anzav a ran, d'o gwelout o pellaat seder, lent hag hep keuz e traonienn Skeud o C'harantez...

ANKOU. — En eur vresa dindan o zreid pep dlead ha pep dever ! C'hoaz ma vije an draonienn-se ar Baradoz kollet !

ERÔS. — Evit an eil gwech e komzez a baradoz. N'ouzoun ket pe lec'h eo hennez. N'anavezan-me paradoz ebet nemet an hini ma'z eo e harzou divrec'h ar wir garedig. Eur baradoz eo ha ne bad ket nemeur hag a zo siouaz ! gwall aes da goll !

ANKOU. — Hag evitañ eo koulskoude e werz miliadou tud diboell eurvad peurbadus o ene.

ERÔS. — An hevelep yez a brezegomp ha n'en em intont ket. A beurbadelez e komzez dalc'hmat ha me ne welan war hon tro nemet traou dibad. Daoust hag a-zivout ar bed all-se, ma kasez ennañ an holl, e oufes-te eun dra bennak diavarvar ?

ANKOU. — An Aotrou Krist, eme an Aviel, a zo savet a varo da veo...

ERÔS. — Ha da zen n'en deus diskuliet kement a welas e ene e-pad an amzer ma chomas e gorf e bez Jozeb Arimathia. Arvarus kement tra a c'hellfes lavarout d'in diwar-benn ar pez a c'hoarvez eur wech skoet ganez taol ar maro. Ne dabutin ket ouzit kennebeut a-zivout an Droug hag ar Mad ha ne c'houlennan ket diganez displega d'in dindan eñvor gourc'hemennou Doue hag an Iliz. Me n'emañ ket va freder gant eur bed all ma ne dlean ket kaout perz ennañ. Ne badin nemet keit hag ar vuhez douarel. Eun dra a ouzon hep ket a var, Ankou dall. Ar re a gasan, kazel ha kazel, em faradoz-me, evit komz evel d'it, pell amzer pe eur predig nemet ken peurliesha, n'eo ket stank ar re anezo a stagfe d'am milliga, goude ma c'hoarvezfe ganto, diwar endevout sentet ouzin, ar gwas a reuz. Mervel a reont a-wechou hep gedal taol da zourn. Aliesoc'h e c'hortozont da zeiz, en eur genderc'hel gant ar vuhez gwella ma c'hellont, etre hun ha dihun. Koun an amzer evurus, tec'het da viken, a zo enno evel eur goulou lutig dalc'hmat war veza lazet gant an avel ha hepred war enaou. Eur glac'har, dudius ha kriz war eun dro, a grign o askre ha ne c'houlennont tamm ebet ma teufe warno pare

an ankounac'h. Lenn a ran enno, pa dremenan en o skeud, ar soñj-mañ, fraez ha padus : « N'oun biskoaz bet denoc'h, e gwirionez, n'em eus morse santet va c'halon leun-barr gant lano ar vuhez digemmesk, nemet en amzer ma karen, nemet en amzer m'edo va muia-karet em barlenn ». Dimezet pe dizimez, pe c'hlas pe zu-pod e ve o daoulagad, an hevelep kreden o deus hag ar gwir o deus d'he maga. E lec'h ne welezte, gant kalz a sodien nemet hudurniez daou gorf noaz kemmesket, ez eus, diana holl, er re a zo dellezek da vout nive-ret e gouenn mabden, dimezi etre Kened ha Mad, emgleo etre korf hag ene. Ha, lavar a gari, gant eun Tad ha nann gant kalonou trenket ha disec'h e vint barnet eun deiz, mar dint da veza barnet...

Eun tarz trumm ouz troad serz Karreg ar Rouz en deus foetet e fru yen ouzin. E pelec'h oa eta va spered ? Gwall bell zo eo beuzet el lano sioul ar roc'h plat ma krede d'in gwelout warni an daou zivizer. Ar mor distan a lip a daoliou munut va zreid noaz, war ar roc'h klouar. Diskenn a ra an heol war du beg douar Brignogan, a-dreñv kein diweza kribellou du Enez Eog, lonket gant al lano. N'em eus em faner nemet piri-gwrac'h. Eur besketarez dister. Boued d'ar c'haz ! Koulz eo distrei d'an Aistinou. Pell a-walc'h en deus padet va huñvre dihun.

ABEOZEN.

TIR EMAIN

Degas a ran d'it eur skourr diwar avalenn Emain. Setu heñ, heñvel ouz ar re all ; hogen barrou arc'hant gwenn a zo ouz hen ober, ha broñsou strink gant bleuniou.

Bez' ez eus eun enezenn bell, m'emañ o strinkellika endro d'ez i ar c'hezeg-mor, en eur redek etrezek an donn wenn ; douget eo gant pevar feul.

Boem d'an daoulagad, ec'honder brudek, setu ar gompezenn ma stourm warni al luoec ; ar vag a genstriv gant ar c'harr war ar gompezenn greizteizel he dazlivjou arc'hant.

Emañ ouz he skora troadou arem gwenn, o lugerni a-heñ lec'h an oadvezjou ; tir koant e kreiz kantvedou a gened, ma kresk e-leiz a vleuniou.

Bez' ez eus eno eur wezenn goz en he bleuñv, m'emañ warni an evned o c'hervel davet an Eurioù ; boas int da gana pep eurvez o tremen...

Du-se ne weler na glac'har na maro, na kleñved ebet, na gwanded ; ardamez Emain eo se ; dibaot eo seurt marzenn.

Kened eun tir burzudus, boemus e pep arvez ; bro genedus o tarza rodheoliet a-douez al lusenn.

Pa weler Tir ar Vadelez emañ o koueza warnañ strinkenou ha mein aerouant, emañ ar mor o flastra kein an tonnou, bleo strink e voue...

Bez' ez eus kirri aour e Kompezenn ar Mor, o sevel gant al lano davet an heol ; bez' ez eus kirri arc'hant e Kompezenn ar C'hoariou, ha kirri arem dinamm.

Kezeg aour melen a zo aze war ar c'hlann, ha kezeg all, o liou limestra ; re all c'hoaz gant gloan war o c'hein, holle'hlas, a-liou gant an oabl.

Da dartz an deiz e teuy eur gwaz kaer, o sklerijenni ar c'hompezennoù tro-war-dro ; marc'hekaat a ra war an ec'honder, lopet gant an tonnoù, stroñsa a ra an doureier ken na vezint livet limestra...

Emain liesstumm dirak ar mor, ra vezo tost, ra vezo pell ! Aze ez eus maouezed marellek a-viliadou, grounnet gant an tonnoù boull.

Pa o deus klevet mouez heñon evnedigou Tir ar Peoc'h, e fiskenn eur bagad maouezed da draoñ ar grec'hienn, e Kompezenn ar C'hoariou, elec'h n'emaint o kana.

Neuze e teu an curvad gant ar gec'hed, war du an Tir ma skiltr ar c'hoarz ; e Tir ar Peoc'h, e pep amzer e teu al levez peurbadus ;

Eun devez hinon peurbadus eo, o skedi arc'hantek war ar maeziou, eun tevenn gwenn war an aod, hag en deus digant an heol e domnder.

Redek a ra al lu a-hed Kompezenn ar C'hoariou ; c'hoari dudius, hep gwanded ! En Tir hud, goude kement a gened, n'emaint en-gortoz eus an diskar nag eus ar maro...

Bez' ez eus teir gwech hanter-kant enezenn bell, er Mor Bras er C'hornog d'imp ; brasoc'h eget Eire eo pep unan anezo, diou wech brasoc'h, pe zoken teir gwech...

Ra roeñvo start enta Bran davet Tir ar Maouezed, n'emañ ket pell ! Emain he degemer liesdoare. He zizout a ri araoñ kuz-heol !

Addisplegadur brezonek hervez Kuno Meyer *The voyage of Bran, son of Febal*, London, David Nutt, 1895, levrenn I, p. 4-15, ha Georges Dottin : *L'épopée irlandaise*, Paris ; La Renaissance du Livre 1926, 56-58.

(Lakaet e brezoneg gant Kadwallon)

AR GELTED

gant Schemann

(Kendalc'h)

LEC'HIADUR-KREIZ AR GELTED

Lec'hiadur-kreiz ar Gelted a rank beza arvestet outañ e-keñver an amzer koulz hag e-keñver an ec'honder. N'eo ket diouz an douaroniez nemetken o deus ar Gelted en em silet etre Romaned ha Germaned ; hervez o spered hag o sevenadur ez eus anezo ivez eur gwelead etre an diou ouenn all. Evelse int bet, koulz lavaret, ar pont m'eo deut drezañ ar bed koz da zarempredi ar bed nevez (*) (13). O veza ma 'z int i end-eeun chomet doun, mui pe nebeutoc'h, en henamzer, ez eo bet ret d'ezo fiziout er C'hermaned sevel ar savadur nevez. Hogen an oberenn hepken kaset da benn ganto evel diaraogerien ha diorroerien ar re ziweza-mañ a vefe awalc'h evit o lakaat war an dere kenta e kevredigez ar poblou.

Brasoc'h gaou n'hallfed ket ober ouz ar Gelted — ha graet eo bet re alies — eget o lakaat e kemm gant ar C'hermaned evel pa vije bet kevezerezh etrezo. Kudenn ar Gelted hag ar C'hermaned a zo anezi e gwirionez kudenn eun herez kentoc'h eget hini eun intradur. Meneget hon eus uheloc'h o doa darbaret ar Gelted hag ar C'hermaned a-gevret — ma n'oant

(*) ... die Brücke..., über welche die alte Welte mit der neuen in Verbindung trat.

(13) K. Vollgraff, *Erster Versuch einer wissenschaftlichen Begründung der allgemeinen Ethnologie durch die Anthropologie*, Marburg, 1855, Levrenn II, p. 797. Gant reiz en deus skrivet eun danevellour gall : « ... Edo ar Romaned o vont da get pa n'o doa ket deraonet mat ar C'hermaned. Re goz e oa an hini genta eus an diou ouenn-mañ evit peurober diorroadur eben. Ret e oa bet lakaat etrezo eur remziad all, koulz lavaret, evit skora ar chadenn hag ober ar skoulm. Kefridi ar ouenn geltiat e voe ». (*Ozanam, Etudes germaniques*, Paris, 1849, Levrenn II, p. 113). Diwarbenn dibadusted ar Gelted, lenn ivez *Gervinus, Geschichte der deutschen Dichtung*, pevare mouladur, Leipzig, 1853, Levrenn I, pp. 163, 175, ha dreist-holl 197, m'emañ lakaet e kemm o roll evel koundounad ar bed a-vremañ, gant hini ar Belasgiz e bed an henamzer.

ket dija digevredet marteze — he renkadou-uhelidi da Grei-zeuropa a-bez er ragistorvez. An eil re hag ar re all a voe entanet e-pad ar c'hantvedou gwella gant an hevelep spered brezelgar. Keja a reer gant gopreidi gelliat koulz ha german en holl bennvroiyou (14). Padout a rae an dro-spered-mañ e-kreiz ar Grennamzer c'hoaz. Kemeret o deus ar Gelled eur perz pouezus-dreist er varc'hegouriez. Dont a ra an dra-se da splann pa verzer ez eo bet krouet ganto eur guchennad eus aroueziusa skeudennou a gaver e gwerziou barzoniez ar varc'hegouriez. — ha pa vije bet an drouvered c'herman ar re genta da enc'houeza enno o fersonelez ! E gwir eo bet lakaet ouspenn ar c'hroazadegou evel an hini diweza eus ergerzadegou-brezel koz ar Gelled hag ar C'hermaned (15). Loc'ha o deus graet eus Bro-C'hall dreist-holl, hag an dramañ a laka anat ez oa aet kalz a wad galian enno daoust ma oa deut an ano « Frank » da dalvezout er Reter kement hag « Europat ». Kement-mañ a ziskouez evit ar wech diweza, en eun doare arouezius nemetken, eo bet rediet ar C'helt da soubla d'ar breur yaouank, sevenusoc'h ha moarvat dournet gwelloc'h ivez egetañ.

O ROLL ISTOREL

Gwechall avat en deus bet, heñ ivez, e varevez meur, ma voe par d'ar german, hag, e meur a geñver, trec'h d'ezañ. Displeget eo bet ar menoz-mañ gant *Kezar* (De Bello Gallico, VI, 24) en eun arroudenn vrudet diwarbenn kadarnded vrezelgar ar Gelled, ha gouizieien c'hall a zo o deus martezeet war-se e oa bet eun impalaerded c'heltiek e kornog Europa, ma vije bet ar C'hermaned sujet ganti (16). War ar poentou dibao tre m'emañ diarvar an traou, ez eo anat a-grenn emañ ar c'herentiad yaouank, e meur a geñver, e dle an hini koz (17).

(14) *Michelet Histoire de France*, Paris, Levrenn I, p. 19.

(15) *Mortillet*, ob. ven. p. 132.

(16) *H. D'Arbois de Jubainville, Les Celtes*, Paris, 1904, p. 163 d. h. ha *Les premiers habitants de l'Europe*, eil mouladur, Paris 1894, Levrenn II, p. 369, d. h., 384 d. h.

(17) Spurmantet e oa bet dija an heñvelled-se gant *Strabon* (arroudennatet en notenn 5), pa lakae e kemm amzer-dremenet ar Gelled gant stad ar C'hermaned er mare ma veve-heñ.

Da skouer, war dachenn ar politikerez, eo bet degaset da goun ez eo dinaouet eus ar c'heltieg geriou ken arouezius ha « karg » (germ. *Amt*), « impalaeriez » (germ. *Reich*) ha kalz re all c'hoaz. Klasket eo bet zoken adkavout roudou ar geltiegezh e skiantou ar brezel. Rak n'emañ ket en amzivin ez eo bet sevenadurez ar Gelled pouezus-dreist e-pad kantvedou. Marevez ar sevenadurez hendraourel leshanvet « La Tène » a vez staget hizio ouz ar Gelled hepken. Dre zarem-predou abret meurbet ha neveset dalc'hmat gant ar re-mañ, e teuas ar C'hermaned da denna meur a binvikadur en o doare-beva, o c'hredennou, o gouiziegezh (18). Hogen ez eo war dachenn ar gredenn o deus skouer ha lusk ar Gelled taolet o gwella frouez. Roudou misionou ha trevadennou ar venec'h iwerzonat — dreist-holl e hanternoz Bro-C'hall hag e Helvetia — ne voent morse lamet kuit gant embregereziou da heul — ha pa vijent bet brasoc'h — an Angled-Saozon. Abretoc'h c'hoaz, en eur marevez ma oa diazezet pep oberezh-spered war ar vanac'hiezh, e voe eul lufr dispar gant ar c'hloastrou iwerzonat ha skosat (19). Ken bras-all a hañval beza bet ar perz kemeret gant ar Gelled en emfenna ar bed kornogel o klask douarou nevez. Hogosik en holl lec'hiou ma par hon daoulagad warno, en Island hep mar ebet, ha marteze e Norz-Amerika zoken, e tiskouez awalc'h Iwerzoniz beza deut araok an Normaned (20).

Neuze ez eo diskaret penn-da-benn ar barnadennou re

(18) Diwarbenn ar c'henwerzh hag an eskemmadegou etre Iwerzoniz ha Normaned peurgetket, lenn : *E. H. Meyer, Mythologie der Germanen* Berlin, 1891, pp. 43-45, ha *K. Weinhold, Altnordisches Leben*, pp. 277, 351, 405. Lakaet eo bet anat levezon ar Gelled war ar sevenadurez c'herman : e-keñver ar yez, ar skritur, ar varzoniez, ar gredenn hag ar vuhez pemdeziek gant *F. Mone, Geschichte des Heidentums im nördlichen Europa*, Leipzig, 1822, p. 352 d. h. ; evit al liorzerezh, ar gounidegezh-louzaouennou, an hemole'herezh, h. a. gant *V. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere* 6et mouladur, Leipzig 1894, pp. 47, 199, 362 d. h., 367 d. h. Ar c'henfeur a oa etre ar poblou ragistorek — furmidigezh abretoc'h ha skedusoc'h gant ar Gelled, adkemeret hag endounet e lies keñver gant ar C'hermaned — en deus padet er marevez istorel etre Galloued hag Alamaned.

(19) *Mignet, L'ancienne Germanie*, trede mouladur, Paris, 1854, pp. 32 d. h., 42 d. h. ; *Michelet, Histoire de France*, Levrenn I, p. 153, 261 d. h.

(20) N'eo ket diarvar a-grenn e pep lec'h o roudou, dreist-holl er pezh a sell ouz Amerika (lenn, diwarbenn ar poent-mañ : *A. v. Humboldt, Kosmos*, Stuttgart, 1870, Levrenn II, pp. 171 d. h., 292 d. h. ha *A. W. v. Schlegel, Werke*, Levrenn XII, p. 525 d. h.). Dic'hallus eo, a-hend-all, diforc'ha fraez en amzer goz, betek marevez ar varc'hegouriez, ar Gelled diouz ar C'hermaned.

c'hoñs douget e-keñver ar Gelted, gant *Mommsen* dreist-holl (21), o veza ma 'z eus, d'an nebeuta, re a untuegez enno, hag an eneb-emzao a savas e pep lec'h a-enep an izelidigez hag ar pismigerez ma oant bet brevet ganto, a ziskouez beza reiz en holl d'an holl. Dispaket ha skeudennet eo bet nousepet gwech nammou temz-spered ar Gelted (22) ; anat int hizio c'hoaz er vroad m'he deus pouezet ar muia warni ar geltiegez (*). Hogen distaolet o deus ar sellou diwar o zalvoudegez wirion hag emañ a-wel dre ma 'z a o c'herentiez gant ar C'hermaned kalz pelloc'h eget an neuz-korf (**). Anaout a reomp diwar meur a dro eus ar varzoniez-werzious penaos ez ae ar gerentiez-mañ betek goueled an dro-spered hag an ene zoken. Degasomp da goun hepken, da skouer, e oa boas ar Gelted koulz hag ar C'hermaned da envel gant anoiou divoutin o mare'h, o armou, o arouezintiou-brezel, h.a... (23). Eur pleg-kalon ken doun, *hepken*, a zo kerkoulz ha ne vern pe seurt studiadenn diwarbenn an temz-spered broadel. Lavaret eo bet ouspenn, gant reiz, pegen nes ar C'hermaned veur — eur souez ! — e voe ar Vreiziz veur, da skouer eun Abelar (24).

Degemeret e vez da wir n'int ket bet gouest ar Gelted da gevredi evit sevel eur vroad, ha da ziazeza e nep lec'h eur grounnad politikel padus awalc'h. Kement-mañ, hag a zo bet end-eeun, koulz lavaret, gwall donkadur d'ezo o-unan ar Gelted, hag en deus harzet outo da greski o galloudegeziou dreist reol hep mar ebet, a vez kavet zoken an askeudenn doanius anezañ er bed german, en e greizenn alaman d'an

(21) En e *Römische Geschichte*, hag en e skridig, *Die Schweiz in römischer Zeit* peurgetket.

(22) Lavaret eo bet e berr gomzou gant *Amédée Thierry* penna plegou temz-spered ar Gelted : « ... eur gadarned diouto o-unan hep he far e-touez an henoblou ; eur spered ceun, herrek, digor d'an holl drivliadennou, speredek-dreist. Hogen diouz eun tu all, eun distabilted direiz, diouer a zalchusted, heug anat ouz ar sentidigez hag an urziadur, kalz fouge, hag en diwez eun disunvaniez dibaouez, dinaouet eus o lore'hentez diroll (« *Histoire des Gaulois* » Levrenn I, pp. 3-4).

(*) Diskouez a ra an oberour henvel emañ Bro-C'hall, R. G.

(**) « ... die weit über das Physische hinausgehende Verwandtschaft mit den Germanen.

(23) *Fr. Kluge e G. Gröber, Grundriss der romanischen Philologie* Strassburg, 1888, Levrenn I, p. 393. Eun evezriadenn nemethen : Pet ha pet anoiou-tud keltiek ez omp kenhoalet dioustu ganto, evel pa vefent germanek !

(24) *Houston St. Chamberlain* en deus pouezet zoken gant kalz nerz war an dro-mañ, en e veuleudigez d'ar Gelted *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, München, 1899, pp. 469-471.

nebeuta. Hogen o veza ma 'z eo bet heñchet hon displegidi-gez gant eur blanedenn welloc'h ez omp bet gouest da rei d'an denelez frouez disheñvel diouz re ar Gelted. Emdroad ar re-mañ a zo doare gantañ da veza chomet hep beza kaset da benn. Azvet kent brud o oad, e tremenjont didreuzell eus ar primder d'ar gozni hag ez ejont da get, hep na vijed gouest zoken da faltazia ar pez a vije bet da c'hortoz c'hoaz diouto (25).

EMZAO KELTIEK A-VREMAN

Ret eo d'imp, koulskoude, kent kloza, poueza c'hoaz war eur poent. Rouested ha doare mammennou al lennegez keltiek a ziskouez splann meurbet n'o deus ket ar Gelted koulz lavaret a istor d'ezo o-unan. Aloubet eo bet pep tra ennañ gant ar vojenn. Gant he skoazell o deus klasket diskouez da vihana e oa bet galloudus o broad en amzer dremenet, lakaet hizio an deiz er renk diweza (*) (26). Merzet o deus displann ar veurded aet diganto ; awalc'h e voe evit lakaat herr enno, hag evit derc'hel en o c'hreiz emskiant ar ouenn hag an unvaniez-spered, d'ar mare ma n'oa talvoudegez politikel ebet ken enno ha ma oa aet kalz eus o c'herent dre ar gwad da veza hiviziken Gallaoued, Breizveuriz, pe C'hermaned. Tonket e oa an emskiant-vroadel-mañ, m'en deus Titus Livius roet testeni anezi en Henamzer hag he doa aotreet d'ar Gelted d'en em glevout war dachenn ar c'henyez a-zioe'h speurenn an harzou (27), da zihuni adarre en o metou, seul ma tostaemp ouz kantved ar ouenn. Biskoaz n'eo deut

(25) *W. Arnold, Deutsche Urgeschichte*, Levrenn I, pp. 188 d. h. *Boisjolin* a felle d'ezañ lakaat anat ez eo bet kollet gant steuzidigez ar Gelted eur bed ken prizius-all d'an nebeuta hag an dudoniezh en he fezh (ob. ven. pp. 232 d. h., 350 d. h., 356 d. h.)

(*) Gwirheñvel eo e fell d'an oberour rei keal emañ eus brudiu breizveurek ar Grenn-amzer, enno meur a sorbienn, savet gant ar Fals-Nennius ha Jafrez a Vonmouth, hag a zo anezo diszez mojennou Arzur. Soñjomp hepken, tostoc'h ouzimp, pegen mailh eo bet war an doare-lennegez keltiek-rik na zifore'h ket fraez an istor diouz ar romant, Breiziz penn-kil-ha-troad evel Kermarker ha Renan, R. G.

(26) *A. Ebert, Allgemeine Geschichte der Litteratur des Mittelalters im Abendlande*, Leipzig, 1874, Levrenn II, p. 391.

(27) Diwarbenn kengred Gelted an douar bras gant re an inizi breizek, lenn *R. Pauli, König Alfred*, Berlin 1851, p. 43. Diwarbenn o unvaniez-yezou. *Diefenbach, Origines Europæe*, p. 150 d. h.

a-benn bete vremañ nep mac'homerez politikel da gas da get ar geltiegezh e kement hag ez eus anezi arouez ar ouenn. Emgann kadarn Gwandeiz ha Breiziz evit o roue hag o henvoaziou, aznevezet bemdez bremañ skoaz-ouzh-skoaz gant Elsassiz hag a stourm a-gevret a-enep c'hoant-kreizelaat diroll ar gouarnamant gall — evel, ivez, stourm pennek Iwerzoniz evit o frankiz — o deus diskouezet hollsplann an dra-se. Hogen er vuhez-spered ivez he deus ar geltiegezh abaoe eun degad bennak, diskennet enni hec'h unan ha kemeret he lusk. Eun dastumadenn embannet e Dulenn, « Celtia », « a panceltic monthly magazine » he doa merket da bal d'ez, etro bloaveziou 90 ar c'hantved tremenet, pleustri war ar gerentiez-ouenn-natur gwriennet en amzer dremenet pella a zo etre ar pemzek milion a Gelted o vev d'ar mare (28). Alies awalc'h, er bloaz tremenet (1927) evit ar wech diweza, emañ boas Breiziz, Kembreiz ha Gouezeled a-vilvern d'en em voda e Breiz evit lida ar goueliou broadel meur hervez an doare keltiek koz (29). N'eus forz peseurt diougan evit an amzer da zont a c'hallfe beza gant seurt emzaviou, ne c'hall neb eus ar re o deus i o-unan lakaet da adveva en o c'hreiz emskiant ar ouenn ober fae war o zalvoudegezh skouerel hag arouezleun. Hag ar ouizieien ne vint ket damantus d'o c'henhoalerezh en o c'heñver, dre ma ouzont pegen stank eo bet ebarzet ar gwad keltiek abaoe ar ragistorvez e broadou bras Europa, hag emañ c'hoaz hizio o vev enno en eur genober d'o meurbed.

AR GELTED HAG AR GRISTENIEZ

... Gouestla a rafemp awalc'h eun nebeut gerioù c'hoaz d'ar Gelted evit degas da goun o emzalc'h e-keñver ar gristeniezh hag ar perzh o deus kemeret e buhez an Iliz, hogen e vo ret d'imp tremen amañ gant eun nebeut heñchadennoù

(28) Hervez H. Driesmans, *Rasse und Milieu*, eil mouladur p. 87,95.

(29) Skeudennadur unan eus ar goueliou-se en dastumadenn « Kultur und Leben » Schorndorf (Württemberg), 4e bloavezh, 1927, p. 349. Diwarbenn lidou a-seurt abaoe an XIXet kantved, lenn *Diefenbach, Celtica*, levrenn II, eil kevrenn, p. 54, hag *Origines Europææ*, p. 15. Diwarbenn an emzao hollgeltiek, lenn ivez A. Wirth, *Volkstum und Weltmacht*, p. 177.

difounn (30). N'eus ket a dachenn diaesoc'h ha riklusoc'h peurliesha eget hini ar Gelted. Tud ar ouenn-mañ a zo, er c'herentiad-ouenn indezeuropat, eus ar re m'eo an diaesa kaout eur skeudenn spis diwarno. Eur c'hoarvezadenn a zo d'an nebeuta da zerc'hel koun anezi : Diarvar a-grenn eo e voe dalc'het ar Gelted gant eun ezomm doueus doun. D'ar mare m'edo ar mision kristen en e vleñv, en deus en em ziskouezet an ezomm-mañ beza efedus peurgetket en oberou kaset da benn gant ar venec'h iwerzonat ha skosat.

E pep plegenn e tiskouez *Pelagius*, aroueziusa ano keltiek en istor an Iliz, beza poellus hag eeun-dreist. E mareveziou nevesoc'h zoken e oa tonket ar gwad keltiek d'en em ziskouez c'hoaz diouz meur a du war an dachenn-mañ. Degasomp da goun amañ hepken e kare dreist pep tra *Renan*, unan eus penna skrivagnerien a-vremañ en Istor ar C'hredennou, en em gavout war eun dro Breizad ha Kelt (31).

Ludwig SCHEMANN

« *Hauptepochen und Hauptvölker der Geschichte in ihrer Stellung zu Rasse* », eil mouladur, München ha Berlin, Lehmann, 1938, pp. 224-225, ha 242-249.

(Troet gant R. Guyonvarc'h ha Kadwallon)

(30) Heñcha a reomp dre-vas al lennerien davet an oberou ma vez pleustret enno a-ratoz war ar Gelted, (*Diefenbach* dreist-holl) hag istorioù an Iliz peurgetket. Sellout ouzenn ouz : P. de Lagarde, *Deutsche Schriften*, Gottingen, 1878, p. 296, ha *Boisjolin*, ob. ven., p. 242.

(31) Evit gouzout pelloc'h diwarbenn ar poent-se, sellout ouz L. Schemann, *Gobineaus Rassenwerk*, Stuttgart, 1910, p. 44.

ITRON VARIA GARMEZ ⁽¹⁾

(Darn)

gant Youenn Drezen

Paol Tirili a oa e c'houorig-arzour — e loñch yer, evel ma oa bet badezet gant Jani Dreo, — sko el lenn, er c'hogn pella eus ar jardin. Eur stal-arzour ? Diou berchenn o terc'hel eun doennig-disglao ouz harp eur voger vras, eur voger vein diamzeret, a founne en he zoullou, melc'houed krogennek, tule ha munudig mesk-ha-mesk gant pobladoù diniver ar bleizi bihan kamm-lost. A-zioc'h ar voger hag ar stalig, skourrou teo gwez onnenn tachennig ar gomun a waskede korn ar jardin a-bez.

An delwenn-da-zont, ouspenn eur metr sav d'ezi, a oa, evit ar pred, kostezet ouz ar voger goz. A-boan ma oa flouroc'h greunenn he maen. Divrazet mat e oa ar furmou, traoñ ar c'horf bras, dreist-holl ; rak ar penn n'oa dioutañ, evit gwir, nemet eur pikol boulienn hep neuz.

En eur c'hognig, goloet gant eun doal, e c'hortoze, war eur c'hest soavon goullo, skouerenn ar penn-da-zont, meret e pri, hervez dremm merc'h ar C'halvez Dir.

Tana ' reas hon arzour eur sigaretenn. Para ' reas e sell war ar bodennadoù roz a save o strouezeg stoup-distoup etre al lochenig ha ti e vamm.

Neuze e troas ouz al lenn, hag e harpas, evit fuma, e ilinou war ilio lein ar vogerig. E traoñ ar voger, e saflike gwagennouigou en dro da gerreg bihan du. Sklêr e oa an dour e-giz lagad an naer.

Sellout a rae, hep gwelout, ouz an daolenn anavezet a-viskoaz : gorre al lenn, ken laouen ha lufrennaous hizio dinadan lagad an heol, hag en tu-all, a-dreñv linenn houarn ar Gellveneg, broennegou Kêrdenn, torgenn c'hlas Brenañveg, ha tiez gwenn-kann karter an hentou-houarn, diazezet war ar foenneier, ha pelloc'h, eus kostez hent Kemper, Menez-

Roz ar C'hastell ha Brengall, mesk-ha-mesk war o diribinou, an tiez net ha splamm, hag ar c'hoadou pin du-polos.

Tostoc'h, en dorn dehou, e tremene war ar pont, o vont pe o tont, kirri dre dan, gant o storlok war ar pavez ha garn diastal o c'horn kresket dek kwech gant hegleo Meilh Vras ar Minor.

Ne gleve ket an trouz kennebeut, boazet ma oa outañ ivez, evit ar wech.

— Feneant ! fogaser !... Ha paeet ouspenn gant ar veleien !... Ma vijen chomet da selaou ouz va sakre moereb brell, em ije klevet ganti e oan ive eur c'hourlañchenn frank, evel just, hag eur pitaouer, marteze, war ar marc'had. Kement hag ober... Sakre moereb Katell !...

Paol a dremenas flammig eur c'hoar en e lagad. Feneant ? Merc'hetaer ? Ever ? N'eus ket diouer eus ar ouenn, e Pont-n-Abad. Ne vije ket bet deredet c'hoar e vamm diouz ar poull gant ker dister a gefridi da stlepel outañ. Nann, n'eo ket gant ar siou-se e oa an dalc'h. Hogen...

— Deus amañ 'ta, ma vi kovesaet. N'out ket, ouspenn, eur fogaser ?

— Eo, me ' zo eur fogaser.

— Petra eo fogasi ?

— Klask sevel a-zioc'h da stad, klask ober gwelloc'h eget ma ra an amezeien, en em gavout, mes hep beza kad da ziskouez da dalvoudegez, peogwir n'eus ket talvoudegez ennout.

— Respont a rez da sabatui. Eur « fistolenn » a vo « pochet » d'it.

« Lavar neuze perak out-te eur fogaser ?

— Embannet em eus, hep ma c'houlenne den netra diganin, edon o vont da lakaat an holl da vama gant eun oberenn dispar. Brallet em eus kleier ar vadeziant...

— E ! e ! e !... Araok ma voe ganet ar bugel ! Setu pell ' zo, end-eeun, eo tremenet an nao miz. Sur a-walc'h n'out ket mat da farda bugale. Eur fogaser out, n'eus ket da dorta.

— Gant ar vez...

— Gant ar vez ? Perak « gant ar vez ? »

— N'eo ket, me, da voereb Katell, a lavar an dra-se. An dud an hini eo.

Savet e oa Paol Tirili en e sav. Bras ha mistr e oa. En em

zic'hourda ' reas, ken na zraskas e eskern. Gwad beo a oa en e wazied. Fiziañs en doa en e nerz.

E vrud e kêr ? Hag an teodadou diwar e benn ? Biskoaz n'oa deut d'e soñj e c'helle ki pe gaz soursial ouz ar pezh a rae pe ne rae ket. Ha setu ma oa gwespedenned ar poull o-unan, evel barnerien el lez-varn, o c'houlenn kontou digantañ. A, gast, avat !

— Ya, aotrou ! Ha n'eo ket hep abeg out bet flemmet gant gwesped ar poull. Dle t'eus kemeret e-keñver tud Pont-n'Abad...

— Kenta kelou !...

— Eun ezel out, egiz ar re-all, eus ar c'horf bras : ar Ouenn, tud kêr Pont-n'Abad, ar Gevridigez, en eur ger berr. Dleour out d'ar re-all e-giz m'o deus dle ez keñver. Ha gwir an dra, e sell ouz an arzou, muioc'h c'hoaz eget evit an dorrierien-mein.

« Gortoz a ra an holl da vestr-ober : da Itron Varia Garmez.

— Pebez enor !

— Enor ? sioulik, aotrou, sioulik ! Lod eo abred d'ezo c'hoari an arzourien, enor o bro... N'eo ket gant talvoudegez da labour eo chalet den, e kêr, na gant devosion e-keñver Mamm ar Mabig Jezuz. Pezh a c'hortozet ouzit eo kas da benn al labour boulc'het, echui... derc'hel d'az ker, eur wech c'hoaz. Rak, prometi n'eo netra...

« Ha gouzout a rez petra eo kellidoù moan ? Hir e tiwanont, nemet ne roont ket avalou douar. N'int ket priziet.

— Boulc'hast ! » eme Baol a vouez uhel. Ma chomas sebez. En em dommet en doa outañ e-unan. Teurel a reas e sigarettenn war an douar.

— Piou a lavar tro aze oun-me eur C'hellid-Moan ? Piou a gredo dont da rebech d'in n'ez an ket buan a-walc'h gant va labour ? Piou a gavo da lavarout n'oun ket kad da echui netra, hag ez oun eur fogaser hag eur c'hoarier, hag em eus, war zigarez e vije bet re vras va genou, dastumet dle e-keñver an cil pe egile ?...

« ... Me eur penn hedro ?... Dic'halloud ?...

« ... Gant va c'hizellou yen ha va mailh-pik e lakain da veva er maen rust a zo aze eun dremm yaouank ha madele-zus, heñvel-vj ouz an hini a vouse'hoarz noz-deiz em spered. Sell aze eur mennad ha ne day ket e chagud nag e kellidoù moan.

« Va Itron Varia Garmez-me ne vo ket marteze hervez kalon ar veleien, nag hervez kalon tud ar vro. Va gwerc'hez-me ne vo he daoulagad na stouet d'an douar, lentik, na savet d'al laez ha teuzet. Sellout a ray eun ouz an dud gant lore'h ar vamm yaouank. N'eo ket e-giz-se e vez fardet gwerc'hezou evit an ilizou ?... Petra ra an dra-se d'in, ha petra ra an dra-se d'ar re-all ?... Ma 'm eus kavet blaz, eur mare ' zo bet, gant soñj ar meuleudiou em ije klevet diwar-benn va Gwerc'hez eur wech echu, ma n'eus ket bet gwelloc'h tabouliner egedoun oc'h embann ar penn-ober edon war-nes genel d'ar bed ; zoken, m'eo bet prometet ganin da iliz Pont-n'Abad va fenn-ober, kement-se n'oa nemet c'hoariell. Ne labouran, abaoe pell ' zo, nemet evidoun va-unan, evit va flijadur ivez, evit va flijadur va-unan... Dalc'het gant eur bromesa ? Tra an holl va delwenn ? Ta 'la, ta 'la !... Gortozomp !

Saflikat a rae an tarziouigou atao en dro d'o c'herreg bihan du, e traoñ ar voger. Lezirek. Eur meilh, o c'hoari, a reas eul lamm er-maez eus an dour. Plok ! Ha tec'hout, e-giz eun tenn, gant bandennad ar meilhed all.

Astenn a reas Paol e c'houzoug a-us d'e voger. Dindanañ, e treuzigelle en dour sklêr meurbet daou grankig munur, o c'hoari kousk-êr e keviou ar vein. Cheored bihan a vorede war an aodigou traez, pemp pe c'houec'h raouennad da bep hini, e-tal ar c'herreg. Dounoc'h, e spurmanted, en eur deurel evez, eur soalenn bennak pladet ouz al lec'hid du, ha siliou.

— Re sin eo an dour », eme ar paotr. « Marteze, memes tra, 'barz staga da vad gant ar mestr-ober a c'hortozit, em bo, tud an teodadou, aotre diganeoc'h d'ober eur soubig da vizied va « fatonou ».

Amzer diwiska e sandalennou ler, ha sevel war e voger, ha Paol ha 'n em lezel da goueza en traoñ, eus kostez al lenn.

Brao oa beva, ha dudius a oa an dour, evel ma hañvale beza.

— Labourat, feneanti ; feneanti, labourat !... Ne glever ken. Beza ouz ar stern eus ar mintin betek an noz, mont da gousket, skuiz-dall gant ar bec'h pemdeziek, hag hanter-dort gant an droug-dargreiz, sell aze zo labourat !... Ha poania !... Sell aze zo beva !...

« Evel-se e poanie ar bougreed a zrailhe mein, gwechall, war vord an hentou. Evel-se e poanie ar bikerien mein er vaengleuz. Micherïou tenn d'ar c'horf...

« Ar re-se, avat, a veze gwelet o labour o vont en-dro.

« Skulta eur statu ? Farda eur fri, hag eur genou ha daou-lagad, ha me oar-me, gant da gizell ha da vorzol, da eur fas maen, n'eo ket tennoc'h d'it-te. Perak e vije tennoc'h ? Diba-bet eo bet, evit da blijadur, a-ratoz-kaer, ganit da-unan, al labour-se... Ha n'eo ket evit gouunit da voued zoken...

« Te, avat, ne weler ket da labour o tivraza...

« Pe out dianalet, ha ne gavez ket nerz a-walc'h da vont betek ar pal, hag out bet eur fogaser, pe ez out dornet hag iskuit, nemet lez-da-vont, hag out eur feneant. Setu... Ha barnet out gant dekened ar poull.

Paol Tirili a oa deut e imor vat d'ezañ en-dro. Dastum a reas, e-touez ar grouan, eun tamm sklent hag unan all goude, hag o stlepel a reas, en eur stoui, ouz gorre al lenn. Ober a rae ar mein glas tri pe bevar lamm war an dour araok sank a e-barz. Ha stad er paotr gant e « c'haletez ».

— Gwir eo, moereb Katell, arabat gwerza ar viou e reor ar yer. Kaer eo derc'hel d'eur bromesa. Eun enor eo labourat ingal. Eun ehan zo mat ive, moereb Katell. Chourdal a zo beva ive ; ha chom da graza en heol, a zo muioc'h ouz va dere eget turka ha tapout droug-dargreiz.

« Na petra ! Amzer a zo, moereb Katell. Perak kaout kement a vall da zegouezout e penn an ero ?... Ha pa vefen, evit kêr a-bez, kant kwech muioc'h, eul leozenn, ne « vazeñgin » war-dro va delwenn nemet pa blijo ganin. M'he echuo, e mare hag e poent, p'en em gavin e doare d'he echui. Ha pa chomfen pemp bloaz war n-ugent war he zro, moereb Katell. Bep a dammig, ez ay ar marc'h gant ar big. Amzer em eus...

Kleier Karmez hag orolaj ar C'hastell a daole o son asamblez en aer boull ha tomm :

— O gast ! kreisteiz !... Lammomp d'ar yod !

Krapat a reas Paol, e-giz eur glazard, betek e jardin en eur sank treid ha daouarn e toullou ar voger ha gant harp gwrizion teo an ilio. Anlat ingal a rae. Hennez a-dra-sur a oa gwevn e izili ha yac'h e galon. Beo.

An Dirilied a oa soret o liorz e c'houez tomm ar strouezegou roz, ha frond pounner al lili, difiñv dindan heol kreis-

teiz. Sioul. Gwaskedet-klok ouz an avel. Klevout a raed, ivez, c'houez balsam lore ar chapel goz moredet en he c'hoadig. Ar bleuniou, bresk ha berr-bad, ma c'hellont beza, a oa diogel ar beurbadelez en o sioulder difiñv. Evel ar chapel goz diamzeret.

Ha Paol, hep gouzout d'ezañ, a heulie skouer mut ar bleuniou hag ar chapel. Dichal ouz arc'hoaz, beva ' rae e serr e huñvre. Hep mall da roi d'ezañ e gorf.

Y. DREZEN.

(1) Daoust m'eo deut er-maez Itron Varia-Garmez, ez embannomp koulskoude ar pennad-mañ, bet kaset d'imp gant an oberour e-unan. Eur respont a zoare e vo da evezadennoù hor c'henlabourer BOS en niverenn diweza eus *Galv*. C'hoant a roio ouspenn emichañs, d'ar re n'o deus ket bet al levr c'hoaz, da lenn an oberenn kaer-meurbet m'eo tennet dioutl an arroudenn-mañ.

AL LEVRIOU

ENVORENNOU BEAJ, gant Fransez Vallee ; e gwerz e ti Gwalarn, B.P. 75, Brest, II lur 50 dre ar post.

Bourrus meurbet e vo evit al lenner, bleniet gant an ao. Vallee, ar veaj-mañ dre Vro-Gembre hag Iwerzon. Eur gentel dispar war ar brezoneg e vo war eun dro evitañ, roet gant ar mestr koz m'eo pep gwir Vreizad leun a zoujañs hag a anaoudegez en e geñver.

Fresk ha yac'h evel dour mammenn eo pep tra en eñvorennoù-se. Ar beajour, anavezet gantañ dija ar broiou ergerzet, a arvesto outo gant daoulagad nevez-flamm. Meiza a ray al lenner al labour a bouez bras, evitañ beza bet sioul, graet gant Breiziz c'hredus oc'h adskoulma an ereou speredel gant hor breudeur en tu all d'ar mor. Laosket a hañval beza bet eun tammig an darempredou-se goude ar brezel all. Neo ket bet lakaet awal'h a bouez warno, d'am meno, gant an emzao politikel d'an nebeuta. Dont a reer muioc'h-mui da veiza, koulskoude, an dalvoudegez dispar a zo gant seurt liammou ha seurt darempredou evit an amzer da zont. Gwella doare da rei lusk en arallvro d'an emzao breizek, eo staga anezañ ouz ar gudenn geltiek ; ober gant kudenn Vreiz darn eus kudenn Geltia. Ret soñjal ervat e kement-se evit an amzer da zont, pa vo echu ar brezel-mañ.

AR GRILHETA E BREIZ, gant Farnachanavan, e gwerz e ti Gwalarn, II lur 50 dre ar post.

Kavet e vo e labour Farnachanavan ar pep reta a-zivout doareou-labour ar c'hrilhataerien ha feuriadou a sell ouz o ijinerez. Bez' ez eus eun dra ouspenn avat, el levrig-mañ : danevell verr o ergerzadennoù burzudus ha touellus er broiou pell-pell, war ar moriou dianav. Gwir uhelgan ar voraerien vreizat. Bez' e veizor amañ pegen bras eo bet an nerz-kalon, ar spered-embregerez, ar c'haleter-korf, an dalc'husted o

deus diskouezet moraerien Kameled, Gwaien, Douarnenez evit sevel, drezo o-unan, ha derc'hel en he sav — a-dreuz da skoilhouspoñtus ken a-berz an natur, ken a-berz an dud — o ijinerez.

Seurt lennadennoù a ro d'imp lorc'h ha fiziañs en hor c'henvroiz. Diskouez a reont d'imp n'int ket an dudigou astut, lent, pout o empenn a greder meur a wech, hogen tud beo-birvidik, tud kalet, taer ha gredus war eun dro. Salo hor befe kalz studiennoù a-seurt gant hounnez, a ouezfe sel-lout ouz labouriou mabden a-dreuz hag e-keñver an den e-unan, ha rei d'imp war eun dro eun daolenn veo eus penna ijinerezou Breiz.

R.K.

" GALV "

Koumanant-bloaz : 30 lur

BRUCHET

36, rue de Fougères

RENNES

C.C.P. N° 37669 Rennes

Priz an niverenn : 5 lur

LIBRAIRIE DE BRETAGNE

17, quai Châteaubriand

ROAZON

Levriou brezonek a bep seurt

Levriou gallek h. a.

GALV

Niv. 8-9

Bloavez kenta

Goañv 1941

Nevez-Amzer 1942

KEFRIDI HOL LENNEGEZ

Gant R. KADIG

Eur c'here yaouank eus Pont-an-Abad a fell d'ezañ kizella delwenn ar Werc'hez evit iliz *Itron Varia Garmez*. Mervel a ra avat, gant an droug skevent, kent d'ezañ tizout e bal. An danevell-mañ he deus roet tro da Youen Drezen da skeudenni e vro c'hinidik da vare an dilabour bras e-tro ar bloaveziou 1930 ha stourm Ponnabadiz evit kaout labour ha bara. Heñvel ouz eul livadenn voger veurdezus e tremen dirak hon daoulagad ar vro vigoudenn, gant ar mor, ar mor divarvel o trouzal en-dro d'ezi, gant an avel ouez o tont d'an daoulamm ruz, a-dreuz d'al liorz frondus betek ar gambr douforek m'emañ an arzour yaouank o vervel enni ; kêr Pont-an-Abad hag hec'h annezerien, tud dister, bihan, berrboell, berrbad, o kana, o tifreta, o leñva, dindan an oabl divent, galloudus, boull ha lirzin, teñval ha kevrinleun, unan eus an oablou marzus ha fromus skeudennet gant Kreston. N'hon eus bet nemeur a dro da lenn e brezoneg eul levr m'eo displeget ennañ en eun doare ken beo nerziou kevrinus an natur ha war eun dro buhez kevredigezel an dud en eur c'hornad eus Breiz-Izel — meuriad ar vigoudenned, ken buhezek ha dizoñvus, n'eo nemet ar roue Pentudi Goz a zo deut a benn da ren warnañ.

Abeg hon eus kavet koulskoude en *Itron Varia Garmez*, e-keñver traou hag a zo d'hor meno a bouez bras, o veza ma sellont ouz menoziadur al lennegez e Breiz hag emzalc'h an den e-keñver ar vuhez end-eeun. Ne damallimp ket d'an oberour beza diskouezet d'imp tu gin an denelez nemetken. Tud a zo a gavo d'ezo marteze ez eo re izel an abegou ma vez broudet ganto tud Pont-an-Abad : labour ha bara. Evidomp ni ne gredfemp ket ober fae warno ; doujañs vras er c'hontrol e tleer kaout outo. War an douar-mañ eo bet savet levr Drezen. Re a levriou « dereat » hon eus bet e Breiz

betek hen, ma veze skeudennet enno Breiziz sentus prest atao da blega o choug dindan taoliou-kamm o mac'homerien. Danvez dispac'herien a zo e Ponnabadiz. Hogen renet fall eo o stourm, n'eus nemet dizurz ha diroll ennañ o veza ma ra diouer d'ezo ar renerien a vefe gouest d'e urzia en eun doare efedus evit o c'has war du eun urz nevez. Meur a gentel a c'helle tenna diwar *Itron Varia Garmez*; kement hini a ra war dro ar politikerezh er vro-mañ.

Fellet en deus d'an oberour skriva eur romant. Aon an eus n'eo ket bet dibabet mat an ano. Rak petra e tlefe eur romant beza e gwirionez, nemet eun eilstumm diwar an drajienn goz a oa he fal skeudenni c'hoari mabden gant an tonkadur, da lavarout eo ar stourm etre e c'hoant kreski hag eur galloud uhel hollc'halloudus o klask atao e vrevi. Pal ar skrivagner eo kavout ar *gour*, da lavarout eo ar stourmer e mabden. Daoust hag hon eus kavet eur gour e romant Drezen ? Siouaz n'hon eus ket ; eur verc'hodenn ne lavaran ket, eun delienn sec'h o vont, stroñset-distroñset, gant kas an dour. C'houita a ra Paol Tirili. Ne deu ket a benn da seveni e venoz meur ; da gizella delwenn e Werc'hez ma felle d'ezañ lakaat war he dremm holl anken, holl levenez ar bed. Ma ! N'eus nemet an dimezelled yaouank evit kredi e tro da vat atao an traou hag e c'heller beza « eürus ». Oberou kriz hon eus ezomm da gaout er vro-mañ a lavare unan. Kriz evel ar vuhez ; yac'haus e vint evidomp e pep keñver. Seurt oberou ne blijjo ket marteze d'hor c'hrakvourc'hizien a garfe kentoc'h : « ha neuze e timezjont hag o devoe kalz a vugale ». Hogen ar vourc'hizien hizio hag hor bed koz ha kizidik n'int ket evit meiza ken daou dra a zo pennabeg pep lennegezh : talvoudegezh ar boan hag an natur veo — daou dra a vo ret d'imp koulskoude klevout ervat gant hor c'hig ma fell d'imp ni Breiziz sevel eul lennegezh veur.

N'omp ket feuket eta gant diwez mantrus an danevell, gant ar c'houitadenn. Diskaret eo Prometheus gant an tanfoeltr endra m'emañ oc'h astenn e zivrec'h evit laerez tan an doueed, hogen n'omp tamm ebet digalonekaet gant e blanedenn c'hlae'harus. Bamet omp er c'hontrol gant e nerz gour. Sevel a ra ennomp eun druez c'hourel ha war eun dro ar c'hoant da vont pelloc'h egetañ war an

hevelep tu. Hoalet e vo atao mabden gant ar gened, hag heñ o c'houzout ervat e kouezo e gorf den kent tizout e bal. Heug a sav ennomp avat o welout emzalc'h mezus penden Drezen. N'hellomp ket kavout mat evit hol lennegezh vrezonek ar reolenn c'hall : « tout ce qui est dans la nature est dans l'art ». Seurt lavarenn n'hall beza diwanet nemet e kreiz eur sevenadurezh war he diskar, damdeuziet enni anien ar gened ha lamet kuit an diforc'h ret a zo etre an doareoù lennegezh. Ni avat a rank kaout eur c'henboelladur sklaer ha resis eus ar gened. Argas a reomp kement pezh lennegezh na gavomp ket ennañ eur broud evit kalon al lennerien. N'hellomp ket bourra o sellout ouz bolomigou laosk hag hep dellezegezh. A holl viskoaz eo bet broudet an denezh gant he leudiou hag al lennegezh eo he deus aozet ha kinniget d'ez i ar skoueriou kaera. Hevelep tra — sklaeroc'h eo ar skoueriou zoken — evit an arzou neuza. Sellomp ouz oberou Mikael Angelo, eur « Pietà » pe delwennou gourvezet bez ar Vedicied. Pebez nerz a zo er c'horfou ramzel-se ; pebez skuizder ivez ; pegen trist ha pell eo o sellou o deus gwelet kement a c'houitadennou, kement a laoskoni, kement a drubarderezh. Tizet o deus an diwez c'houero ; stok ouz an tu all emaint, hag ac'hano e spurmantont ar vuhez en he fezh — leun a surentez, disaouzan, diblegusoc'h eget dir, evel ma teufent eus eur bed all ha n'eo ket hon hini ; ar gadardec'h a zo deut da veza d'ezo eur perzh natur.

Ar romant, evitañ da veza marteze eur stumm lennegezh a eil renk a c'hall ivez dont a benn da skeudenni pennoberou dispar. Emaoun o soñjal amañ e daou romant ma kavan displeget anat enno, daoust d'ezo da veza disheñvel bras e meur a geñver an eil diouz egile, temz spered gourel Hanternoiz : *Katrina* gant Sally Salminen, ha *Wuthering Heights* gant Emily Brontë. Katrina : pe ar gour er vuhez pemdeziek. Heathcliff : ar gour er garantezh. Diskaret int o daou ; Katrina gant ar vuhez, Heathcliff gant ar garantezh. Diskaret int bet hogen n'o deus ket pleget, n'o deus laosket garm ebet hag e santomp e chom eun dra bennak war o lerc'h hag a zo dra veur, eun elfenn a zo trec'h d'ar vuhez ha d'ar maro, trec'h d'an tonkadur.

Merzout a reomp amañ ar si a zo en Itron Varia Garmez. Eur framm kaer en deus savet an oberour, hogen e-

barz ar framm n'en deus ket lakaet ar pep pouezusa : an den e-unan, da lavarout eo eur bersonegez. E pep romant gwirion e tle beza eur penden, anezañ kreizenn ar c'hoari. E welout a reomp o c'heneh, o veva hag o vont davet e ziskar ; grounnet eo gant ar gleñved, ar skuizder, an dienez ar maro, hag e wasa enebourien : e genseurted. Marteze e chom an neñv teñval ha mut ; ne respont ket d'e c'houlennou chalus. Koulskoude,

*Uhela mad mabden
eo ar bersonelez.*

Er geriou-mañ e venege Goethe ar skoazell a c'hello kaout an den e pep enkadenn. Pa vo diframmet ha diskaret pep tra, « pa zeuio an heol, ar sklerijenn, al loar hag ar stered da deñvalaat », an den a gavo atao repu en e greñvlec'h diabarz, en e bersonegez, el lec'h n'eus nemetañ ma c'hello meiza talvoudegez leun ar c'hrennlavar : « mervel da veva ».

Kefridi hol lennegez e vo eta lakaat da ziwan e spered he lennerien ar fromadur doun ma vint broudet ganti davet eur pal uheloc'h egeto. Bez e tleo rei d'ezo doujañs ouz mabden ha diskouez d'ezo skouer eun emzalc'h gourel e-keñver ar vuhez. En doare-mañ eo e vo hol lennegez eur benveg galloudus evit adrei d'ar Vretoned ar pezh a ra ar muia diouer d'ezo hag a dle beza lakaet war ar renk kenta : ar bersonelez. Ar spleit a vo evit ar gevredigez a-bez ; diouz ar berzonelez e c'hano ar spered kevredigez, rak n'hall bourra ar bersonelez nemet e kreiz ar gevredigez ha mont a ra da get mar deo trouc'het unan eus he gwirziennou penna : hini ar bobl hag he nerziou-natur kuz. Kement mañ a vo war eun dro an tu n'eus nemetañ da rei lufr d'hol lennegez ha da zont a benn da sevel hor mouez e-touez barzoniez ar poblou all.

Genver 1942.

Hengouniou ha Marvailhou Pobl

Gant Kenan KONGAR

« N'emaoun ket pell zoken diouz kredi emañ ar skrivagner a laka e galon da sevel eur gontadenn tostoc'h ouz ene ar bobl eget an den lennek a skriv eur marvailh dres evel m'hen klev, ken aketus ha ma c'hell. »

Setu ar pezh a zisplege Roparz Hemon en eur brezegenn graet e skinva Roazon-Breiz d'an 19 a viz du 1941 (1). Hag ar gwir a zo gantañ sur a-walc'h, rak ar c'hontadennou pobl a zo da veza selaouet gant ar galon, ha gant o c'halon eo e tanevell ar gonterien-rimadellou an istor deuet betek enno.

Souez ebet neuze ma teu d'ezo c'hoant kaeraat ha ficha ar marvailh, ma c'h adveront en eun douez diou gontadenn pe ouspenn, pe en enep ma teu d'ezo dilezel eun darn eus unan bennak, a vo kavet diwezatoc'h da astenn eur marvailh all bennak.

Petra o deus hor skrivagnerien gontadennou graet ouspenn al labour-se ? — Kemeret o deus en danvez o deus klevet amañ hag ahont, ha meret o deus an danvez-se evit e zisplega d'o zro en doare ma plije d'ezo ar muia.

Ha n'o deus ket gwasoc'h eget ar gonterien zizesk kemmet diou diwar-c'horre ar marvailh : al lec'hiadurez, an anoieu-tud, ar boaziou stanka a vo kemmet gant an eil rumm hag ar rumm all e doare beza entetet gant ar selaouerien pe al lennerien. Hervez ampartiz ar c'honter pe ar skrivagner e vo nevezet muioc'h pe nebeutoc'h an destenn goz. Amañ e vo trec'h ar skrivagner d'an darn vuia eus ar gonterien sur a-walc'h dre ma 'z eo deuet dre e zeskadurez da

(1) Bet embannet war ARVOR, niv. 49, 7 a v. kerzu 1941, p. 1.

veza mailhoc'h war ar vicher, hag ouspenn an istor e-unan e vo kavet en o skridou o-unan tro-spered an den hag e gornad-bro : al leonad Milin a vo fûet da sarmon en eun doare eun tammig pounner, tra ma plijo d'ar C'hernevad Ivon Krok labour skañv ha difistur, hag ac'hano eo e kont gant eur yez dibar troidennou e dud e bro ar Gaperien pe ar Vigoudenned tra ma kavo gwelloc'h ar skrivagner kenta redek da vroïou dianav an Hiberni pe an Indez, marteze dre ma n'eo ket Gorre-Leon eun takad douar o tereout ouz ar marvailhou evel ma ra Goueled-Kerne.

An holl a oar ez eo koz-koz an darnvuia eus ar c'hontadennou-pobl ; an holl a oar ez int tremenet a c'henou da c'henou, a rumm da rumm e-pad kantvedou, e-pad milvedou marteze, o tilec'hia da heul ar poblou, o tremen a-wechou eus eun eil pobl d'eben da heul an divroadegou, an aloubadegou ha darvoudou all.

Piou a c'hella lavarout war be ziazez eo diwanet an hini a zo ar c'haera e-touez hengouniou ar Vretoned, istor Kêr-Iz ?

Daoust ha ne ve nemet eun adskeud breizat diwar ar marvailhou kêriou kondonet a red niverus dre ar bed ? pe daoust hag ez eus bet e kostez Douarnenez pe veg ar Raz, eur gêr bet konfontet eur wech bennak ma lammas ar mor dreist an ero war zigarez eur barr-amzer e-pad eur reverzigegez ? Marteze ne oa ar « gêr »-se nemet eur c'hoz kêriadennig besketaerien, enni eun nebeud lochennou. Hogen dre forz beza komzet diwar he fenn gant eur rummad tud goude eun all eo aet ar gêriadennig war greski, betek dont da veza eur gêr vras, al lochennouigou da veza paleziou dispar, ar bigi-pesketa da veza listri a ergerze ar mor kleiz koulz hag ar mor debou, hag ar rañvell a vire ouz al lano da c'holo ar paludou, rañvell heñvel ouz ar re a gaver c'hoaz e meur a lec'h e Breiz, da veza skluziou eur porz bras ? Marteze a-walc'h (2).

Pe daoust ha ne vije ket aze eun daskoun eus beuzidigez an Atlantis er mor ? Piou 'oar. Kredi a rajen-me kentoc'h

(2) An ano *Kêr-Iz* a seblant beza brezonek, ennañ moarvat ar wrizienn iz a gaver en *izel* hag er rakverb *a-is*.

emañ aze an holl zanevellou-se kemmesket marteze. Daoust hag en em c'houlennet en deus unan bennak ha n'eo ket diazezet ar vojenn-veur war eun darvoud c'hoarvezet gant ar Vretoned p'edont o chom c'hoaz en eur vro all ma 'z eo distartoc'h hag izeloc'h an aodou eget ne dint e Breiz, eur vro ma c'hell aesoc'h a se an tonnou gounit war an douar fetis. N'eo ket bet atao ar Vretoned o chom e Breiz, nag e Breiz-Veur zokèn. Hervez an darn vrasa eus an istorourien e vije bet ar Gelled e-pad eur pennad mat a amzer oc'h ober o annez e tu kornok an Alamagn bremañ, etre an Alpou ha mor an Hanternoz. Ma ! daoust ha ne vije ket bet c'hoarvezet er broïou-se an darvoud bras en deus roet diazez an hengoun ? N'eus marteze neblec'h en Europa ma c'hellfe eur seurt darvoud c'hoarvezout aesoc'h eget war aodou an Izelvroïou. Darvoudou ken spontus ha kondonidigez Kêr-Iz a zo bet c'hoarvezet lies gwech dre eno abaoe amzer an Istorvez. Meur wech etre 1218 ha 1511 e lammas ar mor dreist an ero hag evelse eo e voe stummet pleg-mor ar Jade war aodou an Alamagn ; e-pad an XIes hag an XIIes kantved e c'hoarvezas kemend-all e Bro-Holland hag evelse eo e voe digoret diwargoust ar pezh a oa araok nemet eul lenn, plegmor ar Zuiderzee (mor ar Su). E-pad eur barr-avel spontus, d'an 18 a viz du 1421 e voe beuzet 72 kerriadenn hag ouspenn 100.000 den war-dro genou ar Maas. Eur vras a gêr-Iz a c'hell beza bet eno.

Roue Gralon Gemper ? Daoust hag avat ne laka ket ar vrud war gont tud vezo zoken an traou sebezusa hep na vije alies c'hoarvezet netra ganto. Peseurt mare gwelloc'h hon eus da studia an doare m'en em led ar c'hredennou hag ar c'hontadennou eget an amzer-vrezel-mañ ma klevomp a bep tu, ha betek e-touez an dud lakaet da veza ar poelleka, ar sorc'hennou digredusa o redek. Daoust ha n'hon eus ket a-wechou klevet unan o lavarout (hag ouz her c'hredi start) e oa marvet an neb-mañ-neb « etre e zivrec'h », hag e teue d'eomp kavout an neb-mañ-neb-se yac'h pesk eun nebeud deveziou war-lerc'h.

Istor kredennou an den a zo eun dra sebezus. Daoust ha soñjet ez eus bet pegen aes e vez kemeret an eil evit eben Dahud pe Ahez, mere'h ar roue Gralon (perak an daou ano-se ?) hag ar vorwreg Morgan ? Daoust hag en he don-

dona ne vije danevell Gêr-Iz nemet istor an den trec'het gant ar mor ?

Eur studi kaer en devefe eur ragistorour ampart da sevel en eur geñveria etrezo an istoriou kêriou beuzet ha testiou an douarouriez e-keñver ar c'hemmoù c'hoarvezet e linenn an aodou abaoe amzer ar Skorn-Bras, ha n'eo ket hepken en eur vont da glask Kêr-Iz e strad mor Douarnenez en eur heulia an hentou koz betek an aod evel ma 'z eur bet re dechet d'hen ober er c'hantved tremenet, hep ma vije deuet kavaden ebet ac'hano.

Daoust hag avat e vefe kaeroc'h labour an den a skiant a gasfe da benn goude hir-enklaskou eur gefridi Ken tenn ha ken risklus, eget ma 'z eo kaer labour ar glaskerien-danevelloù, anavezet pe zianav, o deus adlavaret en o doare, istor ar gêr veuzet. Rak tostoc'h e vo atao d'hor c'halon istor Dahud, merc'h Gralon goz, ar briñsez lorberez ha touellerez, pe hini ar vorwreg en he c'heo kregin roz, eget danevell dirollou ar mor d'ar gwall-amzer, graet en eur studia nerz an tonnou hag an farziou hag uhelder ar mare ; fromusoc'h eo kalz evidomp gouzout ez eo bet konfontet Ker-Iz er mor dre ma oa bet milliget gant Doue, eget ez eus bet goloet eur gêriadenn-besketaerien dre m'eo bet kemmet gorrek live ar mor, pe dre m'eo bet c'houezet eur reverzi vras gant an avel foll. Abalamour da se eo e c'hellomp lenn e « Barzaz Breiz » komzou meurdezus *Livadenn Ger-Iz*, hag abalamour m'eo tener kalon an den ouz ar marvailhou koz eo e komprenomp ar pesketour pa respont :

« — *Gwelout a ris ar vorperc'h wenn ;
M'he c'hlevis o kana zoken,
Klemmvanus ton ha kanaouenn. »*

Hag en abeg da se eo ivez e voutkan an holl ar c'homzou a laka Olier Souefr en e werz Kêr-Iz. Ha piou a c'hallfe lavarout pe ar Souefr en deus savet ar c'homzou a zo bet degemeret gant ar bobl, pe ar bobl he deus savet ar c'homzou a zo bet renket diwezatoc'h gant ar Souefr !

Ha ma ra Roparz Hemon eur santez eus e Zahud, petra 'ra se d'eomp mar deo kaer an istor ? Ha setu diwar greiz holl ma nevesa adarre ar marvailh : fromet e voemp e c'hoariva-kêr Roazon e-doug kenta sizun Geltiek Breiz, en tu-

hont d'ar pezh a c'heller displega o klevout eur « Ganenn Dahud » nevez.

Bleunia ha kaeraat a ra istor Gêr-Iz. Bleunia ha kaeraat a ray c'hoaz, keit ha ma vo Brezoned d'her c'honta, Brezoned da dridal outañ, Brezoned da gomz brezoneg.

II

Pegen marzus e c'hell beza a-wechou kontadennoù-pobl a zo, deuet betek enomp, penaos e lakaont da adveva dirazomp doareoù-kredi ha kiziu-beva ankounac'haet piou 'oar abaoe pegeit, ha kar da re all a zo c'hoaz anezo bremañ e Breiz dindan eur stumm all, pe anavezet e broioù all eus ar bed, a garfen diskouez dre zion gontadenn bet moulet er bloaveziou diweza-mañ, marvailhou bet dastumet hag adkontet, nann gant eun den lennek o furc'h piz, hogen gant daou eus hor gwella skrivagnerien.

Bez' ez eo Yeun ar Go hep mar ebet mestr ar gonterien a skriv bremañ : e zoare displega ledan, e yez founnus ha pinvidik evel ma ouezer implij e Kreiz-Kerne, a zo sur atao da blijout d'an holl. Dre e hirzarempedou gant tud ar vro en deus desket eur bern traou hag o c'honta a ra d'eomp, p'en devez amzer, en e zoare d'ezañ e-unan. Ar gontadenn emañ o vont da gomz diwar he fenn a zo bet embannet gantañ dindan an ano MATU (3), ha bet e oa bet kontet d'ezañ, emezañ, gant eur c'halvez eus Gwezeg. Eur marvailh kemmesket eo, a gaver ennañ eun niver bras a destennoù : ar mevel kreñv na c'houlenn da c'hopr nemet e voued hag eun draig souezus ha dister bennak ; — ar « roñfl » a gemer stumm eur gazeg wenn hag a zo faezet gant nerz hag ijin an den ; — ar c'horrig lonker dour bero ; — ar palez e don ar feunteun, h. a.

Dudius e vije moarvat klask talvoudegez-arouez ar Roñfl o kemer stumm eur gazeg wenn, rak ne deo ket ar gazeg wenn — evel m'eo ar c'horrig an da skouer — eur stumm a vez kavet dalc'hmat er c'hontadennoù.

E penn diweza ar gontadenn avat emañ ar pezh a zo enni a gaera hag a zibara, o veza ma ro d'eomp da anaout eun

(3) *Gwalarn*, niv. 98, genver 1937. pp. 38-53.

doare kompren ar bed ha n'eo ket aet c'hoaz da goll, pa lavaromp da skouer e vez gwelet war al loar eul laer tortet o choukata eur bec'h lann. Fellout a ra d'in adskriva amañ da heul an arroud-se eus ar gontadenn, rak displegadur ebet ne vije evit rei da gompren splann a-walc'h an danvez fetis ha pinvidik a gaver en nebeud linennou-se :

« Neuze e krogas Matu e fri e vestr koz hag e stlapas ar « paour-kaez den el loar e-lec'h m'her gweler abaoe, doaniet « ha ginet e zremm, pa vez ar c'hann.

« Goude e voe tro ar Pesketaer ha Paotr ar Gaoter. Anzav « a rejont e oant kablus bras da veza dilezet o mignon pa « en devoa ar muia ezomm da veza skoazellet ganto, met « aon o devoa bet gant an trouz a glevjont e-kichen ar feun- « teun. Kerkent e voe strinket ar Pesketaer gant Matu er « seiz koumoulenn. Ac'hano e kouezas er mor e-lec'h ma « eo chomet da veska an dour gant e wal-beskefa ha d'e « lakaat, pa vez gwall-amzer, da drei e tonnou foll ha koun- « naret.

« En diwez ar priñs yaouank a stlapas Paotr ar Gaoter « en eur goumoulenn gleuz. Eno eo chomet ivez abaoe, da « skei war e gaoter pa vez arne, rak trouz ar gurun n'eo « nemet ar safar a ra an den-se o skei war e venveg kegin. »

Eun nebeudig traou all a zo c'hoaz souezus a-walc'h er gontadenn-se : an anoiou Matu ha Sedrik da genta ha n'eus enno netra a vrezonek. En eul lec'h bennak e keñverier neuz ar c'horrig ouz kein eur c'hañval. Ma n'eo ket ar geñveria- denn-se bet kavet gant ar skrivagner ez eo souezus a-walc'h evit eur gontadenn a Vreiz.

An eil kontadenn a zo sebezusoc'h c'hoaz. Kontet eo d'eomp gant an aotrou Heneu, beleg-skrivagnour a vro-Wened dindan an talbenn : « Eun Den-Bleiz » (4). An « den-

(4) J.-M. HENEU, *Ribardenneu*, eul levr 172 pp., embannaduriou « Dihunamb », 1940. Ar marvailh *Un Den-Blei* a gaver etre ar pp. 146 ha 150. An aotrou *Iehann-Mari Heneu a zo bet ganet e Nein d'an 23 a viz genver 1868*, ha maro eo person e Lovedan d'an 8 a viz here 1929. Eur bern skridoù a zo chomet war e lerc'h. Tri levr kontadennou (*Bourapted en Tiegeh, Mab Azen, Ribardenneu*) ha troidigezloù diwar al lennegezh keltiek koz a zo bet moulet gant « Dihunamb » abaoe e varo. Eur skrivagner lemm e bluenn eo an ao. Heneu pa laka da gomz tud e vro, hag e levriou, *Bourapted en Tiegeh* dreist-holl, a zo eur blijadur o lenn.

bleiz »-se a zo sur-mat eur skouer eus eur gontadenn-bobl deut betek ennomp hep ficherez ebet a-berz ar skrivagnour, o veza marteze ma ne oa ket an danvez anezi diouz e zoare, re bell m'emañ diouz prederiou pemdeziek beleg eur barrez a Vreiz-Izel.

Rak n'eus netra a gristen er gontadenn-se, n'eus netra zoken o tegas da soñj buhezegez ar c'hornog en amzer-mañ. Ma vijed deut da lavarout d'in e oa bet dastumet e-touez morianed Kreiz-Afrika am bije asantet hep damant, ha ne vijen ket bet souezet ouz he lenn en unan eus levriou Leo Frobenius ; e-touez ar c'hontadennou dastumet gant eur beleg a vro-Wened, avat, pebez estlamm !

Selaouit an derou :

« Eun den-bleiz a gav eun tieg o vale en e leure. Lavarout a ra d'ezañ :

« Roit d'in e priedelez ho merc'h kosa, pe m'ho tebro ! »

Evel just ne c'houl ket ar verc'h kosa dont da veza pried eun den-bleiz, hag an trede ha yaouanka hepken eo a asant evit ober plijadur d'he zad (testenn an teir merc'h a zo unan eus ar re a gaver an alies a er c'hontadennou-pobl. Keñveria, e-touez ar re anavezeta *Fantig* « E Korn an Oaled » an aotrou Jezegou ha *Marc'heger ar Gergoad* Yeun ar Go).

Evelkent ne deo ket an den-bleiz-se eun den fall na fallakr tamm ebet, hogen eur c'haer a baotr yaouank a oar, adalek an nozvez kenta dinec'hañsi e wreg yaouank.

Daoust eta hag e vije bet dre ar broiou-mañ, meur a vil bloaz a zo « tud-bleiz » a veze spontet ganto an dud, evel ma kouez a-wechou an euz war gêriadennou kornog-Afrika, hizio c'hoaz diwar abeg an « dud-loupard » ; hep ma vije koulskoude an dud-bleiz-se anezo kalonou kriz a dud drezo o-unan, ret d'ezo avat, eur wech gwisket ganto o c'hroc'hen-bleiz heulia boaziou-ober o « urz », ha moarvat skrapa o fried en eur sponta kerent ar plac'h yaouank.

Evel just e teu d'ar wreg yaouank koll he gwaz dre ardou he c'hoarezed gwarizius a stlap e groc'hen-bleiz en tan. Kement a garantez he deus avat ouz he gwaz kollet ma fell d'ez mont d'e glask, ha ma teu a-benn d'e adkavout.

Ha ken souezus hag an hini genta eo al lodenn-mañ ivez. Adkavout a reer amañ ivez testenn an teir graonenn a zo anezi e kalz marvailhou. Adkavout a ra eta he fried, met

dimezet eo d'eur vaouez all, ankounac'haet gantañ e vaouez kenta. Houmañ a zeu da veza mesaerez e ti ar wreg nevez. Hag evit adc'hounit karantez he gwaz e teu d'ezi, dre nerz an teir graonenn, ar wech kenta dilhad lugernus evel ar stered, en eil gwech dilhad lugernus evel al loar, hag en trede gwech dilhad lugernus evel an heol. Bep gwech e c'houlenn he mestrez outi he dilhad da brena ha bep gwech e respont :

« N'o gwerzin ket. Me o rei d'eoc'h, mar karit va lezel da dremen an noz e-tal ho pried en e gambr. » Ha bep gwech ec'h asant eben.

En nozvez kenta e kousk ar gwaz evel eur roc'h, louzaouet m'eo bet gant e wreg nevez. En eil noz, kemend-all. En trede nozvez eo chomet dihun hag ec'h anavez e genta maouez hag ec'h adkav e garantez eviti.

Ha setu klozadur ar marvailh :

« Goude merenn, antronoz, e lavare dirak e goskor hag e eilvet maouez :

« Piaoua a ran eur voestig. Kollet em eus ar c'henta alc'houez anezi, hag e gavet am eus en-dro goude bout « prenet eun all. Pehini anezo e rankan-me gouarn ? »

« — Ar c'henta ! » eme an holl.

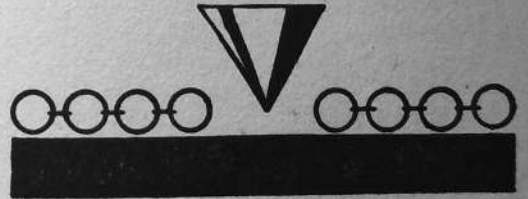
« — Mat-tre ! Setu kavet d'in va c'henta maouez am boa « kollet. He c'hemer a ran en-dro e-lec'h an eil. »

Kement a zo displeget er marvailh, evel ar c'hlozadur-mañ a zo pell diouz klota gant hor soñjou bremañ diwar-benn ar briedelez. War eur bazenn all a sevenadur emañ, ha dre aze c'hoaz, emañ tost a-walc'h ouz sevenadur poblou morianed kreiz-Afrika bremañ. Nemet o defe ar re-mañ moarvat lakaet an eil maouez da chom dindan beli an hini genta. Hag ar marvailh gwenedat zoken, ma lavar eo bet kemeret ar vaouez kenta e-lec'h an eil, ne lavar ket eo bet kaset houmañ kuit.

Daoust ha deuet eo eur seurt marvailh, chomet ken glan diouz prederennou hor remziad, diouz eur vro bell e-lec'h m'eo disheñvel ar vuhezegez ? N'eo ket moarvat. Daoust ha lennet e vije bet gant an aotrou Heneu en eul levr kontadenou poblou estren hag addispleget ganfañ e brezoneg ? Poan am eus o kredi n'en devije kef neuze kemmet muioc'h a dra. Kredi a ran kentoc'h ez eus bet, milvedou a zo marteze, eun amzer ma oa disheñvel er broiou-mañ an darempredou

etre gwazed ha merc'hed, ma oa dre amañ breuriezou « tud-bleiz », d'ezo eur reolenn striz, evel ma kaver breuriezou « tud-loupard » e broiou all ; ma ouie c'hoaz eur vaouez soubla hag anzav e oa trec'het, pa n'o doa mui hec'h evajou-hud galloud kilia ebet ken war ar gwaz, hag ar soñj dispis eus an amzeriou-se a zo chomet beo e-touez an dud dre gontadennoù tremenet a rumm da rumm evel houmañ.

(Kerzu 1941).

KENTEL FAUST

Gant ARZEL EVEN

Daoust d'al labour bras boulc'het eur pemzek vloaz bennak 'zo, gant tud Gwalarn dreist-holl, evit ober hor mad eus pennoberou ar bed, kalz a chom c'hoaz da ober war an dachenn-se, dreist-holl evit al lennegezh alamanek, ken pouezus ha ken talvoudus evidomp evelato. Doanuis eo da skouer gwelout penaos n'eo ket c'hoaz troet en hor yez eun oberenn a c'heller difazi lakaat e-touez ar re vrasa, ar re gaera, ar re zenela diwanet biskoaz diouz spered mabden : « Faust » Goethe a fell d'in lavarout.

Troet e vo abretoc'h pe ziwezatoc'h, a dra sur. Da c'hortoz e karfen lavarout eur ger bennak diwar he fenn. Anat ne c'heller ket en eur pennad berr lavarout kalz a-zivout eun oberenn ken bras m'he deus lavaret diwar he fenn ar skriva-gnerez c'hall brudet, an It. de Staël « Lakaat a ra an den da brederia war bep tra, hag eun dra bennak ousspenn pep tra ». Hogen, dre m'eo unan eus paliou « Galv » adstarda al liammou-spered etre hor bed keltiek hag ar bed germanek, e klaskin diskouez petra a ra talvoudegezh « hanternoz » Faust evidomp-ni ; en eur ger berr, tenna « kentel Faust ».

En e levr hollvrudet « Diskar ar C'hornog », e ra O. Spengler « faustel » eus sevenadur hanternoz ar Grennamzer. Dibaot a wech eo bet kavet eun ano gwelloc'h evit arouezia eun temz-spered, eur brederouriezh m'eo Faust eur c'hrennad diouto. Da evesaat n'eo ket Faust e-unan eur gavadenn diwar ijin Goethe ; a-viskoaz eo bet heskinet spered an dud gant danevell an den en deus gwerzet e ene d'an diaoul dre eur c'hoant diroll da laerez kevrinou-meur an Natur, ha diwar ar vojenn-se eo diwanet meur a oberenn lennegel, hini Klingger da skouer e Bro-Alamagn, pe e Bro-Saoz hini Marlowe, anavezet mat e Breiz dre droidigezh Roparz Hemon. Goethe avat, gant e ijin-dreist dispar, en deus graet eus Faust skeu-

denn veo den an Hanternoz, hag en e oberenn eo e c'hellomp, gwelloc'h eget e n'eus forz pe studiadenn bounner, meiza ar gerentiez-spered doun a zo etrezomp-ni hag ar C'hermaned. E komzou Faust e kavomp mouez eur brederouriezh a voe hini hon hendadou hag a chom dre vras hon hini, daoust d'ar c'hemmou bras c'hoarvezet en hor spered diwar levezonou liesdoare.

Ar brederouriezh-se a zo anezi dreist-holl eur c'henboelladur eus ar bed, eus mabden hag eus Doue, disheñvel-krenn diouz hini ar Greisteiz hag ar C'hallaoued. War-bouez hir labour e teu Faust da gompren en diwez, en eur welout al loar o para war an traouachou maro evel oc'h ober goap outo, ne deo ket ar Vuhez eun dra a vez desket e-barz al levriou, nag eun dra a vez meizet gant ar spered ; santel gant ar galon, gant ar c'hig ne lavaran ket. Diwezatoc'h avat, goude beza dilezet ar bed, e-touez minic'hi ar c'hoadeier hag ar c'heviou, e kompren, evel ma lavar Goethe e-unan en eun oberenn all « an Natur hag a zo eur plac'h n'en em ro ket d'ar c'henta-deut » ; ha neuze, kaset gantañ diwar e spered ar goanag diboell kavout ene ar bed dindan beg eur goñtell-flañcha pe e strad eul lestr-kornek, e selaou ouz lamm-galon an natur.

Marteze ne varno ket an holl evel ma ran-me, hogen e galvadou Faust, en e hiraeh d'an natur veo, e-touez al levriou poultrennek, ar relegou hag ar binviou dic'hras, e klevan evel hekleo ar c'hoant hor c'hemer a-wechou, e-kreiz eur bed kollet gantañ skiant ar vuhez, da adkavout natur brederouriezh kevrinus an Drouized, hag, evel Faust, da vont da « souba difaezus hor brennid-den e ruzder ar beure ». Ken evit ar ouiziegezh, ken evit al lennegezh. Dibaot eo — betekhen — en hor barzoniezh-ni, an oberennou a c'hellfed kavout enno skoueriou eus ar pezh a lavaran ; soñjomp koulskoude e barzoniezh Maodez Glanndour (ezomm ebet, a gav d'in, da venegi amañ gwerzennoù hag a gan en eñvor pep unan), ken lost all ouz an natur, hag a sant, evel ma lavar « an dour a verv ennomp o leuskel e c'harm d'an holl dourioù ».

Diwezatoc'hik avat, pa ra Faust e feur gant Mephisto, e liver splannoc'h c'hoaz an temz-spered hanternoz : « Ma lavaran d'ar predig : « Chom eta, ken brao ez out », neuze e fell d'in mont da get ». An Alamaned a vourr o lavarout

e vevont er « Werden », en « dont da veza », e-lec'h ar C'hallaoued a vev er « Sein », er « beza ». Ledanoc'h avat eo an enebadur : n'eo ket etre an Alaman hag ar Gall, etre an Hanternoziad hag ar C'hreisteizad an hini eo. E gwir, ma c'hoarvezfe gant Faust kaout c'hoant da chom er Beza, e vefe graet gantañ, rak ne vefe mui eun Hanternoziad anezañ. Pegen pell emamp diouz « Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi » ha diouz telennganou kizidik Horatius ! Hogen ar brederouriez-se, a gerz atao evel dre eun huñvre davet eur pal meur gouwelet, hep soursial ouz ar bremañ, a zo ivez hon hini. E-kreiz eun huñvre, a lavaran, nemet eun huñvre kreñv a-walc'h evit kroui ar pal, ma n'eus ket anezañ. En eil kevrenn ar pez-c'hoari, e fell da Faust kaout ar rouanez Helena, maro abaoe milvedou, ha ken galloudus eo nerz e c'hoant ma teu a-benn da zasorc'hi anezi, evel tud c'hoariva Malmanche o tegas o huñvre da wir dre nerz o gred.

Ken dudius all evidomp ar menozioù doueoniel e « Faust ». Boutin eo lavarout n'eo chomet hengounioù ar baganiez neblec'h buhezec'h eget e Breiz ; nemet eo dao en em intent a-zivout ar baganiez. D'am menno e tleomp meiza penaos, daoust d'imp da veza deut undoueidi, n'hon eus ket dilezet a-grenn temz-spered hon hendadou. Goude beza diskaret an drouizelez gant ar baganiez latin, ha hounnez gant ar gristeniezh, eo chomet ken kreñv all kehela ar gwez hag ar feunteunioù. E-lec'h doueelaat holl zarvoudou an natur, e verzomp Doue dre-holl, diavaezel ha diabarzel war eun dro, diavaezeloc'h pe ziabarzeloc'h hervez spered pep hini. Hollzoueadelezh eo mar karer, hogen eun hollzoueadelezh naturel, bevoniell a c'hellfen lavarout, disheñvel-krenn diouz hollzoueadelezh mentoniell Spinosa, ma n'eo Doue enni nemet anatadur eur wirienn ; ken disheñvel all diouz ar gristeniezh « sulpisian » gant he « madigou c'houek e sukr glas-ros ».

Hag hor c'henboelladur-ni eo a anavezomp en hini Faust, ar wech-mañ avat en eur stumm digristen ha hollzoueel rik. Son kleier Pask o kana dasorc'hidigezh ar Salver a zo arouez e zasorc'hidigezh-beñ, peogwir ez eo koulz evel maro dija, prest da lonka ar gib-kontamm, hogen dreist-holl arouez dasorc'hidigezh ar bed, dihun an natur dindan anal an nevez-amzer. En e vreuradeg relijiell gant Marc'harid e tispleg frae-

soc'h c'hoaz e vennadoù doueoniel : « Ma santez ez kreiz eun dra hag ez out laouen ganti, anv anezi evel ma karez : eürusted ! kalon ! karantez ! Doue ! n'em eus me ano ebet eviti ! » Doue ! eur ger hepken, ha petra 'vern ar gerioù d'an hini en deus lavaret « Ma welfen pep galloud oberiant ha pep had, ha ma chomfen hep c'houilia mui e-barz ar gerioù ! » ?

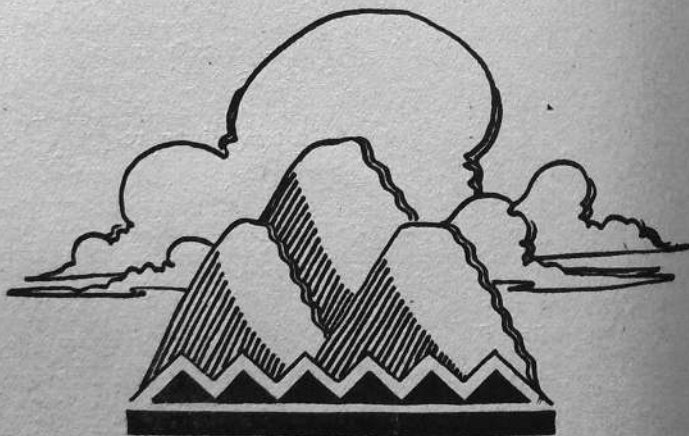
« Ar galloud oberiant », rak bernia gouiziegezh n'eo ket pal ar vuhez : an Ober eo. Eun deiz e teu c'hoant d'ezañ da drei ar Vibl. « *In initio erat Verbum.* » Daoust hag e troio : « En derou e oa ar Ger » ? Nann ! ne oa ket ar Ger, tra c'houlla ; hag e tro : « En derou e oa an Ober ! » Hag evit ma c'hellimp meiza gwelloc'h an enebadur, setu ma tegouez, evit e drubuilha e-kreiz e brederiadurioù, e gontrol beo, roet d'ezañ da genvever ha da vevel gant eun tonkadur goapaus : Wagner, ar brizouzieg, deuet rag-eeun eus ar « Skolastika », ha m'eo evitañ dibuna eur parch koz louedet ar blijadur dreist, an eurvad n'eus nemetañ.

Hag en diwez, daoust ha ne gavomp ket e danvez « Faust » e-unan unan eus an neuziou-spered a ziforc'h ar muia an Hanternoziad diouz ar C'hreisteizad : ar menoz a-zivout ar vaouez hag ar garantez a zo an hevelep hini e Faust hag en hon henlennegezh keltiek. Iseult a varv diwar re-garout : Marc'harid a zo barnet d'ar maro evit eun torfed graet dre zivuzul he c'harantez : Iseult ha Marc'harid a zo c'hoarezed. Hogen eeunded ha gwirionder ar garantez m'en em ro d'ez i en he fezh, a denn Marc'harid diouz skilfou an Ifern, hag a ro d'ez i tro da savetei Faust. Amañ e kavomp, en eur stumm disheñvel eun tammig avat, ar menoz keltiek en deus maget ar Grennamzer varc'hegouriezhel : ar silvidigezh dre ar vaouez. Displeget eo ar menoz-se, en eun doare berr ha kaer-dispar, e diou werzenn diweza ar varzoneg : « Ar wre-gel beurbadus hor sach davet an Uhel ». Ar Vaouez n'eo ket amañ ar Vorwreg a douell ar merdead evit e flastra war ar reier, hogen ar Valkurienn o tougen d'an neñv korf ar brezelour taer. Pe neñv ? Gwenna, Walhalla, Paradoz ? ne vern.

Hag evit echui e lavaran ez oun a-du gant ar pez a lavare R. Kadig en eur pennad a-zivout troidigezh Makbez. Mantrus eo gwelout ar vugale o tremen nouzpet bloavezh war bankou ar skolaj, evit brasa gaou o empenn ha foñs o bragou war

eun dro, o pizskeja oberou moredu, ganto blaz ar bouldrenn hag al loued. Seul anaoudekoc'h e tleomp beza e-keñver ar re o deus restaolet d'imp oberou dudiusoc'h ha talvoudusoc'h evidomp, dre o zrei en hor yez, adal « Prometheus ereet » bete « Makbez ». Trugarez d'ezo, ne c'hello ket bugale Breiz da zont lavarout evel Faust « n'eus ouz o grounna nemet traou pouldrennek ha relegou ».

Ahendall, mar deo ret d'imp, evit adkavout hor gouenn, anavezout piz ar c'heltved, n'eo ket awalc'h koulskoude. Eur « wezenn forc'hek » eo Sevenadur an Hanternoz, ha frouez ken kaer, ken saourus a daol an eil skourr hag egile, ha dao d'imp kutuilh an eil re hag ar re all. Setu aze « kentel Faust ».

HEKLEVIOU

Gant ABEOZEN

Danvez sonerez setu ar pezh eo bet ar barzonegou-mañ araok pep tra. Lec'h o deus kavet holl, nemet an eil, en abadennou Roazon Breiz, awenet gant « danvez Breiz », kouls Mojenn Ger Iz ha Romantou an Daol Grenn. Mar deo diaes d'eun oberour barn e labour, ez eo diaesoc'h c'hoaz da Abeozen, rak, pa lenn ar gwerzennou-mañ, e kev o vleunia en e eñvor mouez Mona Pesker ha hini Yann Dahouet, douget war sonerez Jef Penven.

I

DAHUD

Dahud, merc'h ar voudigez, m'en deus bevet Gralon en he c'harantez en inizi e doun ar mor, a zo chomet disuj ouz ar feiz nevez, skignet e Breiz gant ar venec'h kristen. Muioc'h eget e Kemper, e plij d'ezhi beva e maner Lanval, a-us d'ar paludou ma savo warno Kêr Iz. He mamm, araok kimiada da vat diouli, he deus promelet kas daveti diouz an inizi, eun den yaouank eus he gouenn, a zo deut da veza, er mojennou pobl, ar Priñs Raz, da lavarout eo an Diaoul. N'eus nemet Dahud o c'houzout ez eo Iz e ano. Harpet war Briñs ar C'hornog Aour, e klasko herzel ouz an doare beva nevez a dalvez kement ha maro gouenn an inizi. E maner Lanval, eilet gant telenn he barz Kongar, e sav mouez hiraesus Dahud etrezek an aod, gourizet a eonenn, m'eo Enez Sizun an dilerc'h diweza anezañ hizio.

1. GALV DA BRIÑS AR C'HORN OG AOUR .

War lein an tour Dahud a gane :

War dreuzou dor ar vuhez e c'halvan em betek,
Elec'h anken hag enkreuz, pok al levenez barr.
A Briñs ar C'hornog Aour, te a c'halvan bep noz,
Peur, war da askre noaz, kavin-me va repoz ?

War vevenn ar paludou, digor frank d'al lano,
E savin eur gêr nevez a zougo da ano.
O va muia karet, mestr galvet va c'halon,
Ne rin met az kortoz, lusket gant boud an donn.

A Donnou ar mor peurbad, c'hoarezed va ene,
peur e kasot em betek karedig va huñvre ?
Peur welin-me o tont ar vag he gwerniou ruz,
'vit ma c'hello lestra va c'halon diwalc'hus.

Dahud vo da barez e splannder balc'h Kêr-Iz.
A-dreñv an dremmwel moug kev galv va yaouankiz.
Orged diroll ar festou 'vo diduall divlaz,
en deiz ma c'hello Dahud pokat d'az askre noaz.

*E maner Lanoal, ar barz Kongar, e zaoulagad o para war
an tonnou o taoulammal, etre Beg ar Van ha Beg ar Raz,
war bez Ker Iz, a gan eur maronad d'e Itron.*

2. MARONAD DAHUD

Torret ar skluz, freuzet ar chaoser,
liñvet eo kastell Gralon Meur.
Na mur na palez ken ne weler :
War dour e skuilh al loar he lintr.
Eus Iz milliget gant ar manac'h
ne van 'met ar skeud em c'halon,
hag e leñvan d'am friñsez,
Dahud, he c'halon valc'h.

Klozet da viken sellou glas-mor
ar plac'h hael he bleo du.
He yalc'h a veze bepred digor
Da neb a c'hane ar gened.
Degemer laouen da bep joa
oa he lezenn. Barz hag arzour
o devo keuz d'o friñsez,
Dahud, he c'halon aour.

Ar venec'h o deus trec'het
gant o lezennou trist
ha warnomp o deus sammet
feiz garo ar C'hrist.
Morse, barz, me ne blegin
da vout mevel eul lean,
ha keuz am eus d'am friñsez,
Dahud, he c'halon dan.

Kerzu 1940.

MOJENN ARZUR

Gwenevar a zimezo dizale gant Arzur. D'ar mare-mañ n'oar c'hoaz netra diwar-benn ar c'hadour meur hag e kan, eur beurevez mezeven, evel ma kanas lies plac'h yaouank en he raok hag en he goude.

3. SON GWENEVAR

Pa zeu an hañv, ar balafenned
a c'hournij eus haleg da valan,
ha me, e bleuñv evel eur rozenn,
a c'hortoz an hini a garin.

Pa vouskan an eostig d'e barez,
e trid brouskoadou glas an dorgenn.
Peur eta e trido va c'halon
dindan sellou ar gour a garin ?

Ne c'houlennan ket ar baradoz.
N'em eus naon nemet a garantez.
Peur 'c'hellin-me moredi laouen
etre divrec'h ar gour a garin ?

20-2-41.

War hentou Kerne, e varc'heka, dibreder, eur marc'heg yaouank, gwisket e gwenn, hag e kan, en eur vont etrezek Menez Hom.

4. KANENN AR MARC'HEG DIANAV

A-dreñv kein moal Menez Hom
emañ bro risklus ar burzudou :
ramzed, hudourien, èrevent,
emgannerien taer a bep liou,
holl e rankot plega d'am c'hleze.

P'o devo an darvoudou meur
brudet va ano 'mesk ar poblou,
marse, eur beure nevez amzer,
war dreuzou dor dal eur maner krañ,
e welin rouanez va c'halon.

Dindan bleuñv flamm an avalenned,
war al letonenn, er briz-heol,
en eur selaou sonerez boemus,
eilet gant mouez eur waz dour,
e vevimp karantez dilavar.

2-41

Gant ar marc'heg dianav, Lancelot, emañ erru reuz ha trubuilh e buhez Arzur ha Gwenevar, hag ivez en e vuhez e-unan. Ne soñj aval kalon mabden nemet el levezeg bre-mañ ha nann er glac'har da zont. Ha sede perak, eun nozvez, e kan ken drant Gwenevar, ouz unan eus fenestri kastell Lancelot, gant eur garantez nevez o tridal en he c'halon.

5. NEVEZ AMZER

Boull eo an noz evel eur feunteun.
Talmi a ra an oabl stirgannek
Ha frond ar bleuñv a zo e anal.

En douar blot e taskren ar vuhez,
e vouskan e klemm flour ar gudon,
e vinc'hoarz er bisigou haleg.

Ar hed, holl garantezus, a drid,
hag em ene e sav al lano
am c'haso d'an aber wenvidik.

Meurz 1941.

◆

Skoed Lancelot, bet faoutet en eun emgann, a zo deut d'en em adframma anezañ e-unan, en deiz m'eo bet liammet da vat ar garantez etrezañ ha Gwenevar hag e kan an daou garedig eul levezeg a gredont ken padus hag o buhez.

6. KANENN DIOUVOUEZ

Gwenevar. 'Vel war da skoed ez omp rinvedet
Hon daou en unan ha da viken.
Kalon ouz kalon war an direnn
E chomimp betek faout ar maro.

Lancelot. Kalon ouz kalon war an direnn
E chomimp betek faout ar maro.

Gwenevar. Ma tigor an Ankou e vantell
Warnomp hon daou e ranko koueza.
Staget oun ouzit, a va ene,
Evel da skoed ouz da vrec'h kadarn.

Gwenevar Kevret ' ranko Ankou hol laza,
ha Lancelot. Evel ar gwezvoud hag e skourr.

Meurz 1941.

◆

Fiziañs Arzur e Gwenevar, n'heller kaout par d'ez i nemel er re o deus roet o c'harantez hep distro ha rouez int, war a leverer. Diaes meiza pegen bras e c'hell beza doan ar c'hadour meur en deiz ma klez ez eo tec'het Gwenevar gant an hini a oa, war eun dro, gwaz ha keneil d'ezañ. D'ar garantez kollet eo avat en deus keuz da genta holl.

7. KLEMVAN ARZUR

Etre da zivronn em eus kousket,
evel eur bugelig dic'hoantet.
Kalz re bell omp bet, Gwenevar,
kemmesket hon daou, korf hag ene.

Chom hep tañva heol frondus da vleo,
c'hoarz gwenn da zent, peoc'h kuñv da sellou,
mar deo hounnez va flanedenn,
ec'h asantan d'ar maro rec'hus.

Setu te pell diouzin steuziet,
evel eur gwelan er gorventenn.
N'hellou nikun d'in daskori
briata c'houek da gorf kenedus.

Hag e vezin e lorc'h va falez,
paouroc'h eget eur c'hlasker bara,
va unan penn em glac'har put,
evel en eur bez kloz da viken !

C'houevrer 1941.

*E keit ha ma ra Peredur, aet diouz ti e vamm da redek
an degouezioù, hent a-dreuz ar c'hoad, plac'h yaouank ar
frankizenn, gwasket gant eun aotrou gwarizius, a bellsant e
zonedigez.*

8. SON PLAC'H AR FRANKIZENN

E yaouankiz birvidik an deiz,
kana 'ra seder evned ar c'hoad.
Na peur e teuy ar marc'heg yaouank
ma soublo d'ezañ va mestr garo ?

En abeg d'ezañ 'kouezo trubuilh
war ma devezioù disaour ha striz,
nemet an eurvad 'zo d'in tonket
da dañva pok c'houek e ziweuz glan.

War skourn ar goañv e trec'h an heol.
Digoll va reuz eun deiz am bezo,
ha biken mui n'hellin disoñjal
madelez ar marc'heg e c'hoaf hir.

Mae 1941.

*E kichen logell eur penitiour m'eo bet herberc'het gantañ
en derc'hent, e prederia Peredur en eur sellout ouz eur vran
oc'h eva gwad eun houad lazet, en erc'h.*

9. AN HINI A GARAN

Du eo ar vran war an erc'h gwenn kann.
C'houekoe'h d'am c'halon ez eo duder
Bleo frondus an hini a garan.

Na ruz eo gwad an houad lazet !
Tommoc'h d'am lagad ez eo ruzder
dioujod flour an hini a garan.

Gwenn an erc'h e keñver bran ha gwad.
Glanoc'h d'am meno ez eo gwennder
kroc'hen mistr an hini a garan.

Mae 1941.

Angharat, merc'h ar roue Pellez, a zo entanet he c'halon gant ar garantez ouz Lanselot. Eun nozvez m'edo hemañ dindan nerz eul louzou-karantez, ez eo bet Angharat e bried hep gouzout d'ezañ, hag e lakaio ar wreg yaouank er bed ar bugel a zeuio da veza Galaad, marc'heg ar Graal Santel. Planedenn Angharat, avat, a zo garo, evel ma lavar he c'hanenn :

10. KANENN ANGHARAT

Ne deo ket d'in ar gour a garan.
Hor c'harantez a voe eun huñvre,
ma krede d'ezañ en e zivrec'h
starda eun all 'get an hini 'oan.

Hag ar mab a zo d'imp ganet,
kaer evel an deiz, sentus ha kreñv,
a vezo digant e vamm tennet
da zeski micher ar brezeliou.

Hag e vevin, maouez hep pried,
mamm hep bugel, kalon intañvez,
emzivadeg a-hed an deiziou,
evel ma vezin 'barz ar vered.

Gouere 1941.

Lanselot, aet da ziskiant goude kaset kuit gant Gwenevar, a vev evel eun den gouez er c'hoadou hag, eun deiz, du gant an naon, e teu da c'houlenn an aluzen e toull dor kastell ar roue Pellez, tad Angharat.

11. LANSELOT KLASKER BARA

Boued d'ar paour en han Doue !
Bet 'zo eun amzer ma'z oan pinvik,
ouz taol ar Roue, azezet krañ,
ha gwin moug a leunie va hanaf.

Bet 'zo eun amzer ma 'z oan eurus,
met, diwar dreuzou va faradoz,
eun deiz a valloz 'rankis tec'hout :
kollet 'm eus an hini a garen.

Treut 'vel eur c'hi, du 'vel eun diaoul,
hep ti nag aoz, e stlejan bemdez
eus eur c'hraou d'eun all va dienez.
Bara d'ar paour en han' Doue !

Gouere 1941.

*Galaad hag e geneiled o deus kemeret penn o hent evit
klask ar Graal Santel. Unan eus o zaoliou kaer kenta a zo
dieubi ar Gwerc'hez, dalc'het en eur c'hastell gant ar seiz
mac'homer. Sed amañ kanenn unan eus ar plac'hed yaouank
ouz e resev.*

12. KASTELL AR GWERC'HEZED

Dindan beli ar seiz breur garv,
e vevemp stouet aba vloaveziou.
Gant red an amzer hor yaouankiz
a dec'he diouzimp, tamm ha tamm.

Ha setu te, marc'heg diouganet,
ruz-flamm e sked lagad an deiz,
deut da zieubi ar sklavezed
diouz yeo dinatur ar seiz pec'hed.

Son gant ar c'horn, marc'heg kenedus,
Son ma tregerno an hekleviou
da vruda ar frankiz daskoret
d'an eneou, o gwisk du ha gwenn.

Gouere 1941.

*En eur gemer penn o hent evit enklask ar Graal Santel,
gant Galaad ouz o ren, e kane Marc'heien an Daol Grenn ar
c'han bale-mañ.*

13. KAN BALE MARC'HEJEN AN DAOL GRENN

Keneiled start, klaskerien bennek,
war du kevrin ar Graal Santel,
mar c'hekaomp betek an dervez
ma vo tennet d'hon sellou ar gouel
pe ken an eur ma rankimp mervel.

Brud ar gadourien 'zo pell 'zo d'imp,
digoueziou marzus hor boe da lod,
hogen an dro-mañ 'vo ar splanna,
an hini hor brudo da viken,
ha pa ve gwir e vezimp faezet.

Mervel eun noz e korn an oaled,
a-gevret gant gwrac'hed o tomma :
planedenn seven da dud vilen !
Marc'heien, diaes da zic'hoanta,
ouz Ankou zoken a rank striva.

Gouere 1941.

◆

III. *Hag, en enor d'o diskennidi, e tlied kana, e-kerz ar Sizun Gelliek, e miz here diweza, ar ganadeg-mañ, gouestlet d'ar pezh 'zo evito eun dra bennak evel ar Graal : Buhez padus o bro hag o yez. Siouaz ! an amzer he deus graet diouer, d'he deski d'al laz kana. Spi hon eus na vo ket kollet evit se.*

14. BREIZ A VEVO

He fenn en avel hag er fru,
Breiz a spurmant 'hed ar c'hantvedou
an heol o tiskenn en Atlantel.
An holl veureviou, start pe deñval,
warni a skuilh goulou eun deiz
a seblant bemnoz mont da goll
hag a zistro bemdez d'ar vuhez.
Hion ha glao, trec'h ha drouziwez
warnomp 'vel war gerreg a riklo :
Breiziz omp bet, Breiziz omp hizio,
Breiziz a vezimp da virviken.

Ar brezoneg 'zo yez ar C'hornog :
tregerni 'ra a-us d'an tonnou,
daoust da geflusk al lano estren.
Goude ar gourlenn 'teu an dichal,
hag ar brezoneg 'vel gwechall
a laka hor c'halon da dridal,
evel mouez ar vamm he bugel.
Paour ha dilezet, pinvik ha meulet,
n'eus forz ! dere'hel 'ra peg er vuhez,
hag ar re hen gortoz da vervel
ne dint nemet deliou en avel.

Garo pe zrant 've he flanedenn,
Breiz, war an douar-mañ, a vleunio :
d'ezi 'vo lod ar poblou start.
Pennek el labour hag er goanag,
e klev hizio mouez an dazont
davet ar frankiz ouz he gervel,
'vel kadourien an amzer gent.
Eur c'hantved ne deo 'met eur bloavez
e buhez eur boblad kalonek,
ha hor bro-Vreiz hag ar brezoneg
a vano yaouank-flamm da viken.

Gwengolo 41.

GINIVELEZ EUN EMZAO

Gant F. R. A.

Dek vloaz 'zo dija eo bet krouet OBER, nebeut amzer goude ar c'henta skol-hañv bet dalc'het e Breiz, e miz Eost 1931, e presbital Sant-Wazeg, dre vadelez an Abad Saout, gant eun darn eus an dud yaouank a oa deuet d'ar skol. Dek vloaz ac'han, pa vo savet ar pikol levr hon eus ezomm diwar-benn kelennadurez ar brezoneg eus amzer an Drouized betek amañ, e vo goulennet outo resis an holl draou a zo bet graet ha lavaret e Sant-Wazeg d'ar mare-se (ne gav ket d'in ez eus bet graet renta-kontou eus an holl skoliou-hañv — d'an nebeuta renta-kontou dre ar munut, — hag eun drez eo). Hogen, betek aze, e vo ret d'imp ober hepken gant dastumadeg ar gelaouenn liesskrivet OBER.

Bremaik e teuo tud sirius an emzao da feza figus a-walc'h, badaouet ma vezint gant frammou hag ensavaduriou meur-bet enorus hag enoret, sizunvezioù keltiek, kelaouennou diou-yezek a bep tu, levriou-skol ha romantou tri c'hant pajenn, skoliou-uhel hag eur bern kenteliou e pep lec'h. Ha bremaik e kredint, gant eun tamm youl vat, n'eus bet biskoaz er vro-mañ nemet karantez evit ar brezoneg ha tud gouest da youc'hal : « Bevet Breiz ! ».

Dek vloaz 'zo, ne oa tamm ebet ar bed e-giz-se gant hon tud sirius, ha pa gomzent eus stad an traou e Breiz e oa gant komzou fur ha pennou du ha kalonou skuiz. Edont o klask pemp troad d'ar maout brezonek, edont o klask o hent, edont o klask Kêr Is gollet, ha goueledet mil bloaz araozo.

An darn vuia anezo a soñje e oa echu gant ar politikez — tost da vat, dre m'edo ar paour kaez politikerez, d'ar mare-se o tremen pe o klask tremen dre baludou ha taouarc'hegi ha poullou-pri eus an diaesa. Re a gomzou, a soñje an dud sirius. Ret ober eun dra bennak, ret oberia. Ober, oberia, labouromp, pehini eus an anoiou-se a zibabimp ? a c'houlenne Tinael er c'helc'hlizer kenta a voe kaset da holl

skolidi Sant-Wazeg. Eno edo an dalc'h, evito. Ha neuze, da genta, e savjont eur gelaouenn.

Eur gelaouenn evel just — ne oa mui ar mare da sevel gwerzioù ha da gan er foar ar pezo o doa dizoloet, m'o doa e gwirionez dizoloet eun dra bennak nevez. Eur gelaouenn, da genta — evel kalz tud araozo er vro-mañ. Kelaouennouigoù na roent ket a geleier, ha na deuent er-maez nemet kalz re ziwezat, ha na vevent nemet diwar goust o rener hag unan pe zaou zen all, hag a varve — hag a varve dreist-holl. Kelaouennouigoù treut ha sec'h an darn vuia anezo, ganet e kreiz an trouz hag al levezeg (trouz ha levezeg ar c'halonou, d'an nebeuta, pa ne oa ket kalz a daboulinou ahendall), bevet gant trubuilh ha trabas, eur bern raktresou labour, ar c'hoant da c'houzout dioustu menozioù al lennerien, ha neuze o welout ar wezenn difrouez, echu, maro — ha c'houero an darn vrasa eus an dud, skrivagnerien ha lenne-rien.

Eur gelaouenn all a savjont. Hogen e oant deuet da veza eveziek evel an naer, skolidi Sant Wazeg. N'o doa ket ar-c'hant da voula eur gelaouenn ; neuze hini anezo ne deas da gaout eur mouler. Liesskriva eun nebeut follennou-paper a rejont — ha ne oa tamm fouge enno, war ar marc'had. Nann, pa welan dirazoun an dastumadeg-se, gwenn ha ruz-roz, ha liesskrivet fall-meurbet, evit lavarout ar wirionez — peogwir ne ouient ket ober gant an « Nardigraphe » d'ar c'henta — e soñjan : ne oa tamm fouge ebet enno, ne oa tamm levezeg ebet enno — eus ar siriusa e oant e-touez tud sirius ar mare.

Siou ar mare a zo warno ivez. An holl anezo a oa yaouank-flamm — amzer o deus bet abaoe da veza brudet, ha mar-teze e teuint da veza brudetoc'h c'hoaz — ha n'o doa ket desket neuze ar wirionez-mañ : Ne c'heller ket ober pep tra, ret eo gouzout da genta peseurt tachenn a c'heller da embregi, ha neuze trouc'ha kement skourr didalvoud ha kreski. Setu perak e vez en OBER aliou e-leiz ha goulennou forz pegement evit harperien : Harperien da sevel levriou-skol, levriou-studi, peziou-c'hoari, harperien evit dastum ar gerioù-pobl mat ha peuz dianav. Kerlann a lavare : ho pet eur c'harned en ho kodell, na dit ket er-maez hep eur c'harned evel ma vije bet ar c'harned-se an tu nemetañ da

herzel ouz eur ster perlezennou uhel-briz da veza kollet — hag e oa lakaet anioiu an dougerien-garnedou war an daolenn-enor.

Ha neuze o doa dizoloet ivez, evel ar yaouankizou all, giz ar c'hampa, giz an natur, giz ar baleadennou hir war ar maez. Setu pezh a raent, kement ha ma c'hellent, mont da vale, evit beza yac'h ha dizalc'h moarvat hag ivez, en o c'hreiz, evit dizolei ene ar vro. Met evel just, arabat kredi int aet da vale pep sul, en eur gana, a-gantadou, dre ma kreske « kevredigez efedus ar frammataerien bobl ». Roparz Hemon a lavare eun deiz : « Er broiou all e vez lavaret : Da genta e oant tri, ha goude dek, ha neuze kant, bloaz goude mil. Er vro-mañ ne weler nemet an hevelep pennou atao. » En OBER, ez eus eur pennad fromus o lavarout kemend-all : « Goude Sant-Wazeg e damp tri o labourat ha bremañ ez omp tri, hogen n'omp ket digalonekaet. »

Petra o deus graet an oberourien neuze ? War eur rummad eus an niverennou e vez kavet frazenn Pearse : « Hag en em c'hraet em eus eun ene uheloc'h eget ene mistri va fobl ». N'eo ket eur respont fall, pa soñjer er gwir labouriou a zo bet savet abaoe ganto, pep hini war e dachenn — sellit ouz an hini a liesskrive ar rummad-se, da skouer, Kenan Kongar, sellit ouz an hini na vije bet skol dre lizer hepti, Marc'harid Gourlaouen.

Hag OBER e-unan, OBER ar gelaouenn baour hag ar gevredigez kaez, en deus roet lañs da dri dra hag a zo a bouez bras en istor ar brezoneg en amzer-vremañ : Breuriez ar Brezoneg er Skoliou — a vo studiet bremaik e labour en ARVOR, hag a zo bet eun aloubidigez war an dachenn danvezel, war an dachenn wirion ha diaes eus ar yez, e-touez ar vugale. Ar skoliou-hañv, a zo bet raktresou ar skoliou-uhel a welimp niverus dizale, spi am eus. Ha neuze, evit echui, an oberenn a basianted hag a aked, skol dre lizer OBER he deus kemeret herez skol dre lizer WALARN.

N'eo ket gant eur pennad-skrid hepken e c'heller studia ar skourrou-se eus ar wezenn OBER. Evel ma weler eo marvet ar gelaouenn evel kalz re all araozi. Froueziou a zoare he deus taolet avat.

Eur Soudard Bro-Iwerzon : Terence Mac Swiney

Daoust hag ez eus unan bennak hag a lenn « Diazezo ar Frankiz » hizio ? En em c'houlenn a ran. Terence Mac Swiney, a varvas ugent vloaz ' zo, goude trizek devez ha tri ugent hep debri e toull-bac'h Brixton n'eo ket e gwirionez da veza ankounac'haet. Ar remziad tud a savas e Bro-Iwerzon abaoe e varo, a zo nes tre o anaoudegez ouz ar pezh a reas. N'oun ket sur avat a ouzont ar pezh en deus kelennet. Bez e c'heller truezi ouz an dra-se rak, e-touez e genamzeriz, Mac Swiney a voe ar prederour spisa hag an displeger barreka. Sellout a rae ouz Iwerzon n'eo ket hepken evel ouz eun dachenn vro gant he bevennou piz-verket hag he frankiz politikel, hogen evel ouz eur rummad-tud ouennet-tre gant o sevenadurez hag o arouezio diouto o-unan. D'ar vroad-se, eur vroad oc'h en em ober, linenn he buhez bet torret kant gwech, e touas e fealded hag en em roas a-bez.

Al levr ma lakaas e feiz ennañ a zo da genta levr eur soudard : Mac Swiney a weler labour ar soudard araoz hini ar prederour. Ne vefe ket a beoc'h en Iwerzon, e soñje, nemet goude ar brezel. Kaout soudarded : kement-se a oa ar pal kenta.

« Eur gwir soudard a zifenn ar frankiz », a skriv Mac Swiney, « ne zaleo ket da skei groñs, o c'houzout eo erreet addiaez ar frankiz ouz e venoz ha nerz-kalon. Hogen bez en devo bepred soñj ez eo ar skiant a ra an diforc'h etre an dud ; an droukañs a zo benveg ar gwasker hag ar sklav,

tra ma 'z eo an haelded splannder an denelez. Ret eo eta skei, n'eo ket ouz buhez an enebour, hogen ouz e vestaol.

Prederouriez Mac Swiney n'en em drabase ket da c'houzout ma oa ar gwir pe ar gaou gant ar vro. Evitañ ar stourm eeun a oa ar stourm mat ha ne oa tu all ebet da dalvezout da reizded ar vro. « Bez e tleomp kregi gant hon holl galon er gudenn », emezañ, « hogen ar reiz a zleo ren ar galon. » Ha c'hoaz : « Kement prederour uhel hag hael a zo a argas ar skei diroll. »

Er brezel evit frankiz Iwerzon e tlee beza eur c'hrenspi, eur pal hag eun huñvre dispar. En doare stourmadenn-se an den gwella, war e veno, a oa eun den d'e spered soudardekaet, ha n'eo ket ar gopread boulin a'z afe d'ar stourm evel d'al labour, nag an den a emgannfe hep uhelbal, en eur glask chom ken pell ha tra diouz an taoliou-meur.

« Eur stourm na vije ket renet en eun doare reiz a zegaste d'in eun trec'h gwalleurusoc'h eget n'eus forz pe emgann kollet. Bez e talc'han war al lavar-se en abeg ma 'z omp evit an distagidigez diouz Bro-Saoz... Me a stag d'ar wirionez-mañ : trec'h korf ebet ne dalvezo da zigoll da gement laoskentez penn. Argas a ran kement emgleo gant neb na vefe ket diouz an ali-se. »

E feiz er vroadelouriez ne zeue ket he mammenn diouz eun douar ken iskis hag ar gasoni. Bro-Saoz a oa an enebour, hogen ne dlee ket beza sellet outi evel ouz eun dra vrein ha peurfall. Bez ez eo eur vro hag he deus tud a dalvoudegez vras evel m'he deus mac'homerien griz. Ar bobl soaz, ma vije aotreet d'ezi da welout sklaer, a c'hellfe seveni meur a gefridi dispar. Piaoua a rae eur sevenadurez ken kaer ha kement hini all a zo, hag, evel ma varne Swiney, eun Iwerzonad ha na drivliade e galon dirak eur skrid, eun oberenn gant Shakespeare, eur barzoneg gant Shelley, pe eul livadenn gant Turner, ne oa ket barrek da brizia an dalvoudegez wirion.

Diouz an arroudennou am eus roet eus e levr, e c'hell

diskouez Mac Swiney beza marteze eun huñvreer, eur soñjard boaz da gerzout e koc'hennou. Neuze eur patrom digwirion a rofen eus ar stourmer-se. Eur garantez vras ouz ar vuhez a oa ennañ : d'eur c'heneil a c'houlenne d'ezañ hag en doa « karet » biskoaz, Mac Swiney a respontas : « Ya moarvat. N'oun paouzet nepred a garet. Evel pep den e karan ar vuhez. »

An den-se eo a roas e vuhez e brud e oad evit frankiz e vro.

P. K.

Kendoareou ar Baganiez Keltiek ha Germanek

Gant Gweltaz ar C'HOUNAER

Doare relijion ar C'hermaned, er penn kenta, a oa kar-nes da hini ar Gelted, o veza ma oa an diou ouenn evel skourrou eus an hevelep kef, ha goude, pa en em rannas an diou bobl evit mont da annea pep hini diouz he zu, e kendalc'has an darempredou etrezo. Daoust d'ar C'hermaned da veza chomet digabestr ez en em silas sevenadurez ar C'hreizteiz en o metou, pa voe aet an trec'h gant ar Romaned e Galia. Hogen a-barz ma 'z eas doueed an hanternoz da get, diskaret war-dro en eizvet kantved gant ar veleien gristen, e teuas a-benn an diou relijion, da lezel roudou eus o brud, e skridou lennegel o deus miret da viken doare-spered ar baganiez. En oberou-se eo deuet an danvez keltiek d'en em veska gant an danvez germanek, goude aloubidigez Breiz-Veur gant ar Saozon. Eno e reas ar C'hermaned anaoudegez gant dezrevellou meur Iwerzon, anat o levezon war danvez an *Edda* hag a zo anezi evel Bibl ar baganiez c'hermanek. Houmañ a chomas en he sav pell amzer en Island, goude ma voe aet da get war an douar-bras. Ar chañs he deus bet eta da virout en eun enezenn, pall awalc'h diouz ar gristeniez, evel eun nevedenn diweza elec'h ma chomas beo-buhezek ar c'hredennou koz betek an daouzekvet kantved. Neuze e teuas al lennegezh da vleunia ha da deurel evez ouz oberou ha spered an henamzer, hag ar ouzieien gristen zoken, o veza na oa mui ar baganiez eur riskl bras evit o relijion, hag ous-penn peogwir e veizent meurbed ar spered hag al lennegezh pagan, a zastumas o-unan, ken en Island, ken en Iwerzon, pez a c'helle c'hoaz beza saveteet eus herez an Henamzer.

Ne gouezas ket en e boull en eun taol, framm ar baganiez pa zeuas ar relijion gristen da c'hounit kalon ar Baganed.

Rak biskoaz ne da da get eur vroad pe eur relijion hep lezel roudou eus he splannder gwechall war he lerc'h. Daoust ha n'ez eus ket muioc'h pe nebeutoc'h a wirionez e pep mennad-buhez, pe a dalvoudegez, mar ne fell d'imp envel gwirionez ar pez a zo hag a vo gwir da viken ? Bez ez eus kredennou, sanket doun pe dounoc'h eget re all e spered an dud, chomet divrall a rumm da rumm war eun dachenn douar bennak hag a zeu da veza kredennou ar poblou nevez o tegouezout enni, en doare ma c'hellfed kredi e tiwanont-i diwar levezon an douar war spered an dud. Evel se eo e c'hoarvezas an traou e broiou Europa annezet gant ar Gelted hag ar C'hermaned. Bez' ez eus kreañsou deuet, war a greder, eus amzer nevez an maen, hag a zo chomet beo betek hen en o zouez. Diskaret eo bet penn da benn doueed veur ar C'hermaned hag ar Gelted, aet da get beleien o relijion bagan, hogen kredennou ar werin a chom atao morgousket e meur a zen, hep d'ezañ gouzout. Ar c'hredennou-se a c'heller merzout o bezañs en dro d'imp pe enomp hon-unan ; damheñvel int ouz ar re a c'heller merzout e-touez poblou anvet gant gouzieien lorc'hus « warlec'hiet », hag a zo bet graet anezo « holleneadeg ».

N'hell ket an den kompren kement tra a c'hoarvez er bed : nag holl doareou an danvez hag an elfennou, nag an holl darvoudou istorel. Evit empenna pez a chomfe hep ster evitañ eo ret d'ezañ goulakaat dindan doareou ar bed oberiantiz eur spered, eur boud a laka an traou da gemma. Hizio an deiz, o veza m'eo bet diskleriet meur a dra gant ar skiantou, ez a war vihanaat tachenn an doare-diskleria-se. Arabat kredi koulskoude ez eo bet diskaret dre-se an eneadegez. E-touez sevenidi hon amzer e kavomp eta kredennou a zo bet e-touez ar poblou warlec'hiet hag a rene buhez ar Gelted hag ar C'hermaned koz. A bep amzer eo bet an den e breder gant daou gevren ; hini abegou darvoudou ar vuhez-mañ, ha hini buhez ar bed all. Ha ret eo d'ezañ evit e vuhez pem-deziek diluzia, en doare-mañ-doare, ar c'hudennou rouestlet-se. Penaos e c'hellfe gouzout hag e teuo e hemole'h da vat, hag e vo strujus an trevadou, hag e trec'ho war e enebourien. Setu kudennou a bouez bras evitañ ha dirouestlus pa ne vefe ket eun doare da anavezout ha da ober gant ar gal-loudegeziou a c'hell lakaat an traou da zont da vat. Pal an

huderez e vo anaout ar speredou a zo kuzet dindan pep tra ha gounit levezon warno dre ar breou.

Koz meurbet e oa an holleneadegz war an douar bet tudet gant ar C'hermaned hag ar Gelted peogwir e kaver e roudou war an tresadennoù kosa kavet en Europa a-bez, hag e c'heller goulakaat e oa brudet bras e-touez Indezeuropiz a-raok aloubidigez kornog an douar bras. Hogen e teuas da gemma o c'hredennoù dre ma kemme o doare-beva er broioù nevez. Niverus e chome en o zouez an hemolc'herien hag ar vesaerien, pa gerzent etrezek ar c'huz-heol dre gompezennou Europa ar Reter. Hogen, goude beza aloubet broioù nevez ar c'hornog e teuas an diou bobl da gemmeska gant an annezerien genta ha da c'hounit an douar evelto. Neuze e kemeras relijion ar pobloù indezeuropat eur pleg nevez. Kreski a reas brud an doueed douarel mesk ha mesk gant doued koz ar meuriadoù mesaerien. Diaes eo, evel just, diforc'ha en eun doare resis petra a zo bet ijinet gant Indezeuropiz o-unan ha petra a zeu d'ezo eus an annezerien genta, Iberiz pe Ligured evel ma reer anezo, peogwir n'hellomp en em harpa amañ nemet war an hendraouriez.

Nebeut a dra a anavezomp diwarbenn relijion annezerien Europa a-raok ar Gelted, hag ouspenn ez eus en anaoudegez-se traoù ha n'int nemet goulakadurioù. Kredi a reer ez eo bet amprestet gant Indezeuropiz azeulerez an doueez a anver an Douar-Mamm peogwir e kaver tresadennoù distumm diouz an doueez-se e beziou kosa amzer nevez ar maen. Azeulet e vije bet evel doueez ar vuhez hag ar maro ; evel mamm strujus an holl grouadurioù ma teuio en dro pep tra enni goude ar maro. En abeg da se ez eo hi gwarezourez an anaon. Beilha a ra war ar relegou, war ar beziou m'eo bet treset warno he skeudenn. Kavout a reer ar skeudennoù-se paot tre e rannvro ar ster Saena hag e rannvroioù harp ouz ar mor kreizdouarel. Heñvel-vi eo an tresadennoù-se ouz ar re a skeudenne ganto ar C'hresianed o doueez veur : Kubele pe Demeter. Bras kenañ e voe brud an azeulerez-se e-touez ar Gelted, betek donedigez ar relijion gristen. Bez e kaver e pep korn eus Keltia roudou eus ar brud-se : eur bern anoioù disheñvel an eil diouz egile a laka anat e veze azeulet an doueez-vamm evel gwarezourez ar c'hornioù-bro a-hiniennou ha neket evel gwarezourez Keltia a-bez. Graet e veze anezí

Matrona — mamm, Tutela — gwarezourez. An holl voudiged ha korrigez a wareze ar c'hoadou, ar jiber, ar mammennou — hag i diniver, a oa kar-nes d'an doueez-vamm-se.

A-gevret gant an doueez-vamm e kaver an Doue-Tad e keviou amzer nevez ar maen. E roudou, war mein-koun savet gant ar Gelted, a zo diaesoc'h o dirouestla. Ar bouc'hal a oa anezañ e arouez ; beilha a rae war an anaon evel ma rae an douar-mamm. En enez Kreta e oa ar bouc'hal arouez eun doue neñvel en em ziskoueze e-pad an arne. An drouized a gelenne penaos ar C'halianed a oa o zad eun doue-tad heñvelekaet gant Dis Pater al Latined. Kredi a ra ar ouizieien ez eo deut an doue ragistorel-se da veza an doue oberiant a weler o skei gant eur morzol, treset war eun aoter adkavet dindan Iliz-veur Paris. Koulskoude n'eo ket an doue-se a gaver peurliesia kevreet gant an doueez-vamm, hogen eun doue-mezeg a zo bet heñvelekaet gant Apollo, hag a oa, war a greder, doue an tan — tan an neñv pe tan an islonk — a lakae an douerier tomm ha yac'haus da strinka war an douar. Diwanet eo moarvat an doue-mañ diouz an doue-tad orinel, pried an doueez-vamm, evel an doue o skei gant eur morzol. Ne gaver ket roudou eus an doueed douarel-se e-touez ar C'hermaned, ha ret eo d'imp kredi n'eo ket bet bras o brud en o zouez, mar dint bet anavezet ganto. N'eo ket souezus pa soñjer e stagas ar C'hermaned da aloubi ar gompezenn vras hag en em astenn etre ar Roen hag ar Vistula nemet goude ar pevarvet kantved, pa oa divent ha liesdoare framm relijion ar Gelted, ennañ bihan rann azeulerez poblel doueoù an douar.

Ober a reas beleien ar Gelted gant mein-koun bet savet araozo gant pobloù koz Europa. Hogen peseurt kredennoù o doa diwarbenn ar mein-koun-se end-eeun, pe seurt liderez a oa e boaz ganto, ha daoust hag e teue an hengounioù-se diouz relijion diskaret ar pobloù aloubet ganto : setu aze goulennou n'heller respont d'ezo nemet gant goulakadurioù. Dre an arbenn m'eo bet savet ar peurliesia anezo e kornog Europa, e Breiz Izel dreist-holl, war c'hlannoù ar mor diharz d'an amzer-se, ha ma voe beziat eno an holl dud-veur a Vro-C'halia, e kred meur a zen — ha gwirheñvel eo — e oa hor bro eun douar nevedel war harzou ar bed arall, an hini tosta ouz

an inizi gwenvidik n'heller o zizout nemet goude ar maro. En abeg da se e lakaed ennañ an dud varo. Diwar ar gredenn ragistorel-se e teufe meur a varvailh, beo-buhezek hizio an deiz c'hoaz, ken e-mesk Breiziz hag Iwerzoniz, ken e-touez poblou germanek oc'h anneza glannoù Mor an Hanternoz. En abeg d'ar gredenn-se ivez e vleunias al lidaduriou kevrinus hag an diouganerez en aber al Liger, en Enez Sun, hag en Enez Von — e Gwalarn Bro-Gembre, bet heñvelekaet gant an danevellour Strabo ouz lidaduriou-kuz a Vro-C'hres, re vBakkos ha Demeter da skouer.

Pa stager da studia relijion ar Gelled e teuer da veza sebezet o verzout pegen dispis ha diresis eo. Ouspenn an diazez o tont eus ar relijion ragistorel, e kaver enni kredennou all o tont eus ar broiou aloubet gant ar Gelled pe eus ar poblou a genwerzjont ganto. A bep tu e kemeras ar Gelled o mad hag e savjont gant tammou disheñvel o orin eur sevenadur nevez a zo e zoare distag diouz hini ar sevenaduriou m'eo bet levezonet ganto. Ampresta a rejont eta evit kroui.

Abaoe 450 betek 300 araok H. S., e-pad ar marevez m'eo bet graet anezi « Tène genta » e voe sevenadur ar Gelled en e varr. Brudet e oa armou, doareou-beva hag arzou ar Gelled, hag ez eus da gredi e kreskas ivez d'ar mare-se brud o relijion, peogwir e kavomp arouezioù ha doueou ar Gelled e-touez ar poblou germanek nevez. Diaes eo avat meiza penaos e kemmas prederennou ar Gelled diwarbenn an doueed. Diouer a ra d'imp ar savaduriou a-raok aloubidigez ar Romaned, pe diaes eo gouzout peseurt prederennou ez arouezont. Ar relijion koulskoude, e-touez ar Gelled koulz hag e-touez poblou all an henamzer a geje gant pep darvoud eus ar vuhez pemdeziek ; n'oa a skiant nemeti. Hogen ar skiant-se a oa kuzet ; ober a rae gant arouezioù kevrinus o ster en doare ma n'ouzomp ket hag ar c'hevrin-se a zo ennañ dounder ar menozioù n'hellont ket beza diskleriet d'ar werin, pe amvoud an anaoudegez, pe an daou dra a-gevret. Bez e c'heller kredi avat ne voe ket ar gelennadurez-kuz-se a astennas e levezon er broiou all, er prederouriezou ne lavaran ket. Da gredi eo en deus Putagoras kavet diazez e vennad-buhez hag e brederouriez o tarempredi poblou keltiek oc'h anneza Reter Europa.

Ne savas ar Gelled skeudennou eus o doueed nemet goude

beza graet anaoudegez gant ar C'hresianed hag ar Romaned. N'heller ket lavarout n'o doa doue ebet, hogen ne oa ket deut en o spered e c'hellfe stummou tud beza dereat evel arouez an doueed. Menegomp amañ arroud an henistorour a zanevell penaos e tirollas da c'hoarzin gwalc'h e galon ar c'helt Brennos oc'h aloubi hag o wasta Delfos, kêr santel Bro-C'hres. Ne reas diouer d'ar Gelled an ijin da skeudenni o doueed, n'eo ket da gredi kennebeut e oa difennet groñs d'ezo d'hen ober, evel d'ar Yuzevien, hogen ne oa ket diouz o doare beza skeudennel.

Indezeuropiz a azeule, gwirheñvel, speredou kuzet dindan doareou an elfennoù, hag a rae gant arouezioù treset pe gant traezou e-giz arouez. Hag er feur-se ez eo heñvel relijion ar C'hermaned ouz hini ar Gelled, ha glanoc'h eo chomet c'hoaz egeti. Uhela Doue azeulet gant an diou bobl koulz ha gant ar poblou indezeuropat all a zo anezañ doue an oabl lugernus, bet heñvelekaet gant Dispater ar Romaned ha Zeus. Ar steroniez eo a laka anat kerentiez an doueed-se, peogwir an tri ger : Zeus, Jupiter hag ar germanek Zio pe Tyr a zeu eus an hevelep gwrizienn. Lucain en e levr « Emgann Farsalos » a veneg an tri doue keltiek : Teutates, Esus ha Taranis. Eus an tri an hini kosa eo evit doare Taranis, a oa graet anezañ Jupiter-Taranucus en eur skrid-gouestla galian-ha-roman. Heñ eo a oa an doue dreist, an oabl o lugerni, an heol, an arne hag ar stourm. Miret eo bet ar ger-se e brezoneg er ger *taran* a dalv kement hag : arne. Belenus — da lavarout eo « lugernus » — a oa moarvat eun ano all eus an hevelep doue, doue an heol, a oa doujet etre daou benn an impalaeriez keltiek. Aroueziet e veze en hevoud — swastika, — er rod, a gaver paot war savadennou amzer an dieubiez. E skeudenn, gant al luc'hedenn en e zourn dehou hag ar rod en e zourn kleiz, kavet en aradennad ar Vogesou a laka sklerijenn war ar gudenn. Bez e weler daouzek troellenn daougementel a-ispilh ouz e skoaz — marteze arouezioù an daouzek miz. Heñvel-mik ouz Taranis eo an doue germanek anvet Ziu, Wodan pe Donar hervez ar meuriadou. Ar Suebed a oa ar bobl gouestlet da Ziu ; ober a raent eus deiz kenta ar sizun : Ziustag. Azeulet eo bet betek ar bloaz 772 en Eresburg a dalv kement ha kastell Er pe Irmin. Diskaret e voe gant Charlez-Veur neved ar C'herma-

ned anvet Irminsul, elec'h m'edo eun dervenn divent, doue meur ha gourdad an drec'hourien. Wodan a veze graet eus an hevelep doue evel doue ar barr-avel ha Donar evel doue an taran.

Gant Indezeuropiz eta e teuas an doueed nevez, doueed an oabl, da veza trec'h war doueed an douar, azeulet gant an annezerien genta. Hogen tamm ha tamm ez eas o brud war vihanaat e-touez ar Gelled. Er c'hantved kenta a-raok H. S. n'int mui an doueed dreist. Ne chomont beo-buhezek nemet er broiou german, elec'h ma chomas ar brezel al labour brudeta. Ar Gelled er c'hontrol a zilez an doueed-se pe a gemm anezo, tra ma 'z a o sevenadur war araokaat ; doueed nevez al labour a gemer lec'h an doueed koz brezelgar ; pe doueed kriz a zeu da zoñvaat, da skouer an doue Teutates — da lavarout eo : broadel — iwerzoneg Tuath = pobl — a voe e-pad an dieubiez doue meur ar vroad c'halian en he fez. Edo e neved e kreiz Galia, e dalc'h an Arverned a oa o roue roue meur an holl veuriadou galian. Kreski a reas e vrud a-gevret gant hini an doueed Luern ha Bituit, hogen ne deas ket da get ganto. Azeulet e voe dalc'hmat goude aloubidigez ar Romaned evel doue an ergerzadennoù hag ar c'henwerz. Lazroadou a voe kinniget d'ezañ atao, nemet gwad an dorfe-dourien hepken. Dont a reas da veza doue an arzou, al labour hag an espern hag e voe kevreet gant Rosmerta, doueez ar genwerzourien. Hevelep kemm a c'hoarvezas en istor an doue Esus. Bez' e oa da genta doue kriz ar brezel, a veze kinniget d'ezañ, goude an emgann, ar gemeridi hag ar preizadennoù. Skeudennet e veze gant eur bouc'hal en e zaouarn o skei war eur wezenn. Goude koll an dieubiez ez eas war vihanaat e vrud, ken na voe a-benn ar fin nemet doue ar saverien-vigi.

E-touez ar skridou a ro d'imp eun dezrevell a bouez evit istor relijion ar Gelled hag ar C'hermaned e tleomp lakaat war ar renk kenta skrid Kezar « diwar-benn brezel Bro-C'halia » ha hini Takitus, « Germania ». Hogen an diou oberenn-mañ a verzer enno an hevelep si : heñvelekaat a ra bepred an oberourien doueed an estrenien ouz o re ; danevelli a reont nemet ar pezh a zo livus, ha n'anavezont an diou relijion nemet diwar o c'horre. Ne ouzont tra ebet a-zivout doueoniez ha prederouriez an diou bobl, mar doa anezo. O

keñveria ar pezh a zanevell Takitus gant ar pezh en doa skrivet Kezar eur c'hantved en e raok, e verzer e oa relijion ar C'hermaned warlec'hiet e-keñver hini ar Gelled. Lavaret hon eus penaos e chomas betek ar penn diweza ar brud gant an doueed vrezelgar e-touez ar poblou-se. Pezh a viras ouz o broadelez da vont da get dindan taoliou ar Romaned a viras ivez ouz o doueoniez da araokaat. Pouezusoc'h eget e Bro-C'halia e oa e Germania an holleneadeged. Evit meiza pegen bras e oa brud ar boudiged, al loened-hud, an eneou, n'eus nemet degas da goun pegen start e stourmas ar gristenien ouz ar sorserezed, ken ma embannas Innosant an eizvet eul lizer a-enep d'ezo a lakaas ar gwad da strinka a-boulladou. Hogen n'o doa ket ar C'hermaned eur genvreuriezh a veleien a c'hellfed keñveria ouz hini an drouized. Roue ar meuriad a oa ar beleg pe an doue ; bez e c'helle beza lazat ma n'oa ket bras a-walc'h e c'hallou-hud. N'eus nemet eun diouganerez. — Velleda hec'h ano, — a zeuas a-benn da lakaat Bataviz da sevel a-enep ar Romaned er bloavezh 70 goude H. S., hag a voe he galloud politikel heñvel ouz hini an drouized. Chom a reas relijion ar C'hermaned a-rez gant ar meuriad hag an tiegez, ne zeuas ket a-benn da sevel betek ar vroad a-bez. Kezar en deus meizet moarvat a belec'h e teue dreisted ar Gelled war an dachenn-se pa notenn ne oa ket a zrouized e-touez ar C'hermaned.

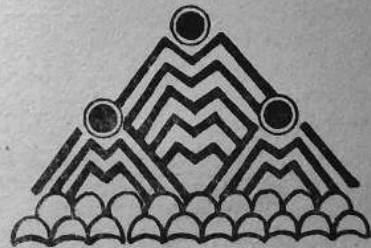
An drouized a oa o freder gant pep tra a selle ouz ar relijion, da lavarout eo en amzer-se, traou ar spered, ar politikerezh hag ar skiantou. Talvezout a rafe o ano kement hag « ar re a oar » ; ar re a anavez an doueed, al lidaduriou, ar breou. En o c'hichen e veve, evel o sujidi, ar varzed, a oa bet da genta dezrevellourien-veur ar roueed hag a gaver en-dro da roueed Bro-Gembre hag Iwerzon betek ar Grennamzer. An divinourien a veve ivez en dro d'ezo a zo bet a bep amzer o micher en he brud. Koz tre e oa kenvreuriezh an drouized. Hervez Kezar e vefe diwanet e Breiz-Veur elec'h ma 'z ae dalc'hmat drouized Bro-C'halia da zeski o micher. Ha koulskoude, warlec'hiet e oa Breiz-Veur e-skoaz an douar-bras d'ar mare-se. Neuze ez eur deut da soñjal, peogwir e oa deut nevez ' zo ar Gelled da ober o annez e Breiz-Veur hag e oa start c'hoaz framm ar sevenadur galloudus a vleunie enni araok donedigez ar Gelled, e c'hellfe beza bet kenvreuriezh an drouized herez ar relijion diskaret.

Ne oa ket doare-beva an drouized disheñvel diouz hini an dud all ; brezelekaat a raent zoken, war a greder. Hogen doujet ha galloudus e oant dre an arbenn ma ouezjont en em unani. Dont a rejont a benn da veza ar galloud politikel n'oa nemetañ a Vro-C'halia ; ne oa liamm all ebet etre ar meuriadou ha roueed ar Gelled nemet kendarempredou an drouized. An drouized a oa anezo dibab speredel ar vro : beleien, barnerien, mezeien, barzed ha gouzieien ma 'z oant war eun dro. En o fenn emañ an Drouiz Meur, dibabet dre voueziadeg e-touez ar re wella ; betek e varo e oa e c'halloud dreist hini ar re all. Bep bloaz ez en em vode an drouized e kreiz Bro-C'halia en eur c'hoad nevedel e rannvro ar Garnuted. Eno e veze divizet diwarbenn renerez ar vro. Levezon an drouized a oa ker bras ma teujont a benn da veza kelennerien mibien ar vrientinien. E pep kêr o deus evel skoliou-diorroadur elec'h ma veze desavet brogarourien nevez. Ugent vloaz e pade an deskadurez, hag e teske ar skolidi an holl zañvez-studi dre eñvor. Ar skiant pouezusa, gouez da Gezar, e oa skiant ar vuhez. Kelennet e veze d'ar vugale beza kadarn ha dizaon dirak ar maro. Desket e veze d'ezo penaos ez eo hollbadus an ene hag e teu da adveva en eur c'horf nevez. Ne ouezer netra resis ahendall diwarbenn kreañsou an drouized a-zivout beajou an eneoù nag a-zivout o c'hendoareou gant Samsara Indiz kennebeut. Ha koulskoude e tesson al lavar-mañ evel meur a lavar Indeziz : « Azeul an doueed, na ra droug ebet, bez kadarn ». Ennañ e weler eur beradur eus o c'helennadurez. Houmañ a yeas da get war an douar bras goude ma voe berzet gant an impalaer Tiberius.

Bez ez eus traou da zeski diwarbenn an drouized e dezrevellou-meur Iwerzou m'eo bet dalc'het koun enno eus traou c'hoarvezet araok H. S. Bez' e kaver drouized c'hoaz e « Skrapadeg saout Koualnge », evel kuzulerien doujet meurbet ar roueed ha kelennerien mibien ar vrientinien, hogen n'eo ket o c'henveuriezh ken galloudus ha hini drouized Bro-C'halia. Ne zeuont ket a benn da herzel ouz ar brezelioù a sav etre Kelled an enezenn, evel ma raent war an douar bras. N'o deus mui a c'halloud politikel ken, hag o brud a zo bet mouget gant hini ar roueed.

Relijion ar Gelled eta a zo bet war-raok pell dirak relijion ar C'hermaned ; ret eo gortoz penn diweza ar baganiez a-barz

ma teuiou houmañ a-benn da sevel eur framm a c'hall beza kenveriet ouz hini an drouizelezh. Ar C'hermaned a zo bet brudet evel brezelourien hag ez int chomet dieub diouz beli Roma ; ar Gelled a zo bet mac'homet, hogen o deus roet d'ar bed eur sevenadurez hag eun diorroadurez a c'heller lakaat e kemm gant ar re wella. E-kerz an Henamzer e voe Keltia empenn Indezeuropiz, ha Germania ar vrec'h.

An hent da adsevel eur vroad

hervez FICHTE

(Kendalc'h)

Lavaret hag adlavaret eo bet nouspet gwech, er marevez ma vevomp ennañ koulz ha gwechall, ez eo ret diorren ervat ar vugale. Gwell eo d'imp eta, mar domp gouest e gwirionez da gas da benn eur gefridi uhel, klask resisaat pere eo bet siou ar gelennadurez koz ha peseurt pennsturienn e tlefe ar gelennadurez nevez staga ouz ar sturiennou ma voe renet a-viskoaz mabden ganto.

Ar gelennadurez koz — ret hen anzav — he deus bet alao damant da lakaat dirak daoulagad he skolidi skouer eun dro-spered relijiel ha buhezegel hervez al lezenn, anezi ar patrom hag an diazez ma vije bet savet warni an urz hag an doareou-beva mat. Meur a wech zoken he deus erbedet he skolidi da ren o buhez diouz ar patrom-se. Peurliesia avat ne reas ket an darnvuia anezo diouz an aliou hag an erbedaduriou o doa bet ; senti ouz o emgarantez-natur ne lavaran ket. Kement-mañ a ziskouez splann meurbet he doa ar gelennadurez-se lakaet en o fenn komzou ha doareou-lavar ; intret he doa o faltazi yen ha dizamant gant eun nebeut skeudennou dispis ha disasun ; hogen ne oa ket deut a benn da sevel diouz urz buhezegel ar bed eur skeudenn a vije bet trivlius a-walc'h evit lakaat da ziwani en askre ar skolidi ar garantez vero, an hiraez d'an urz buhezegel, ar fromadur doun ma steuz dirazañ an emgarantez, evel deliou sec'h ouz c'houez an avel. Diwar kement-mañ e verzor ervat n'eo ket deut a benn ar gelennadurez-se da dizout pennwriazienn wirion ar vuhez-spered hag ar vuhez-korf. Hag ar bennwriazienn-mañ, digas ma oa outi ar gelennadurez dall, he deus kresket n'eus gwallforz penaos. Mar deo deut da vat unanik bennak eus ar froueziou he deus

maget, a drugarez d'ar Ragevez, ar pep brasa anezo a zo bet fall.

Ar gelennadurez koz ne dalvezas biskoaz eta kement hag an doare da ziorren tud. N'he deus bet biskoaz dezo war al labour-se, goude holl. Anzavet he deus fraez meur a wech, er c'hontrol, pegen dic'halloud e oa, o veza ma tivize e vefe ret dezi, evit ober berz, kavout e spered ar skoliad an donezon-natur pe an ijin-dreist zoken. An doare-se da ziorren tud a dleomp eta kavout ha kroui. Bez e vo labour ar gelennadurez nevez. Ret e vo da houmañ klokaat ar gelennadurez koz war-bouez mont dounoc'h betek pennwriazienn ar vuhez-ene hag ar vuhez-korf. E-lec'h kreski a-hiniennou galloudeziou mabden, e tleo diorren an den e-unan. E-lec'h ober gant an diorroadur eur mad pe vad e tleo ober gantañ elfenn penna personelez ar skoliad e-unan.

Ouspenn zo c'hoaz. Betek hen ne veze kelennet nemet d'ar pep nebeuta eus ar geodedourien, a veze graet anezo, en abeg da se an dud desket. Evit an darnvuia, a zo anezi koulskoude, ar pep pouezusa er vroad, da lavarout eo ar bobl, ne rae peurliesia ar c'helennerez van ebet outi hag e leze anezi da gas. Hor c'helennadurez-ni a lakay da bal d'ezi sevel gant an holl Alamaned eur vroad hepken ma vo hec'h izili entanet ha broudet gant an hevelep uhelbal. Diwall a raimp da zigemma eur wech c'hoaz darn desket ar vroad a c'hallfe beza eviti an aotreadur-spered ar broud n'eus nemetañ, diouz an darn dizek. Houmañ n'heller poueza warni moarvat nemet dre ar goanag hag an aon ; hogen o veza m'eo kontrol d'imp an daou abeg-mañ, e tizalc'hfe diouzimp an darn dizek eus ar vroad hag e vefe kollet evidomp. N'eus nemet eun dra da ober eta : kelenn an diorroadur nevez d'an holl Alamaned gwitibunan e doare na deufe ket da veza diorroadur eur renkad-tud dreist-gwiriet, hogen hini ar vroad en he fez hag an holl geodedourien. War-bouez deski d'an dud bourra er pez a zo diouz ar reizded, e vo lammet kuit ar c'hemm a zo etre ar renkadou, daoust d'ar re-mañ da badout pelloc'h marteze war dachennou zo eus ar sevenadur. Kement se ne vo tamm ebet eur gelennadurez poblel ; kelennadurez-natur an Alamaned, ar gelennadurez vroadel ne lavaran ket.

Hizio an deiz, koulz ha gwechall, e vez graet meur a wech gant ardou ar flourerez ha gant viloni an drec'hidi evit

bazyeo a nezo gwelloc'h. Dre skigna kelachou ha gwall-vrudou e pep lec'h, dre luzia en eun doare gwidreus ar menozioù hag ar yez, e roer da gredi d'ar poblou ha d'ar roueed e troukprezegont an eil egile, evit lakaat an dizunvaniez en o zouez ha rena warno aesoc'h a se. Gant korvigellez ez eo bet atizet dalc'hmat an emgarantez hag ar vrasoni e-touez an drec'hidi evit tenna fae warno ha diskouez emeur oc'h ober diouz ar reizded endra m'o flastrer. Fazia a rafed avat oc'h ober evelse ouz an Alamaned, Kuit eus liamm ar goanag hag an aon, ez eo diazezet kenstagusted ar vroad estren m'hon eus darempredou ganti er mare-mañ war vroad an enor ha klod ar vro. Hogen meizet o deus an Alamaned pell zo, a drugarez d'o spered sklaer ne oa kement-se nemet skeudennou touellus, ha n'eo ket gouest klod ar vroad a-bez da barea gouliou pe muturniezou an hinienn.

Sellout a rø va frezegennou ouz ar renkadou-tud desket dreist-holl. Ganto e vo meizet da genta va c'homzou, spi am eus ; d'ezo e kinnigan da genta lakaat da c'henel ar bed nevez : evelse e teuint a-benn da lakaat ar vroad da ankounac'haat o oberiou kenta ha da veza dellezek ahendall da veva pelloc'h en amzer da zont. Kement araokadenn denel er vroad alaman, evel m'her gwelimp sklaeroc'h er prezegennou-mañ a zo diwanet e-touez ar bobl. Houmañ eo he deus dalc'hmat lakaet he freder gant madou penna ar vroad ; hi eo he deus o diwallet ha kresket. Evit ar wech kenta eta e peder ar renkadou desket da zegemer ar gefridi da ziorren ar vroad ; ma asantont e vo evit ar wech kenta. Kent pell marteze e vo graet eun taol-aea e-touez ar bobl. Hebdale ne vo ket ret ken da houmañ kaout hor skoazell evit ober he dreuz. Diwallomp na zeufe ar renkadou-tud a anvomp hizio an deiz « desket », da veza gwerin i o-unan koulz hag o diskennidi, endra ma tiwano a-douez ar bobl a vremañ eur renkad-tud nevez diorroet-dreist.

GALV

Niv. 10-11

Eil bloavez

Hañv, Diskar-Amzer 1942

TAOLENN

Yez ha broadelez e Bro-Vreiz, gant Gweltaz ar C'Hou- NAER	167
Fragmenta Philosophica, gant Remont JESTIN	172
Emleda ar Germaneg e Reter Europa, gant Fanch DENOUAL	179
Diazez nevez, gant SEZNI	190
Prometheus, gant Gœthe, troet gant Arzel EVEN	194
KELTIA. Eun Abostol : Roger Casement, gant P. K.	196
Ar seizenn eured, gant ABEOZEN	204
Hekleviou, gant Jef PENVEN	217
Al levriou, gant R. K.	222

Pep gwir miret striz

YEZ HA BROADELEZ E BRO-VREIZ

gant Gweltaz ar C'HOUNAER

Pa 'z eo aloubet eur vro ez a peurliesia he yez hag he sevenadur da get, seul vuanoc'h ma 'z eo galloudusoc'h sevenadur an alouber. Setu aze barnedigez an istor. Ha koulskoude beo-buhezek e chom ar brezoneg pevar c'hant vloaz hag hanter kant goude ma 'z eo bet staget Breiz ouz Bro-C'hall. Taer eo bet an emgann etre an diou vro, taer e stourmas an diou yez. Emañ eur marevez nevez o teraoui, ha piou a c'helle diougani petra a c'hoarvezo. Prederiomp eun tammig da nebeuta diwarbenn kentel an amzer dremenet.

Levezon ar Franked en em silas en hor bro goude aloubidigez an Normaned a zo bet eviti ar reuz brasa e pep keñver. Herzel a rejont ouz Breiziz o doa gounezet muioc'h mui e tu ar reter abaoe mare an divroadeg, da duda ha da vrezonekaat an dachenn aloubet adalek ar Gouenon betek aber al Liger. Yez ha sevenadur an annezerien gall-roman a chomas beo en tu all d'ar vevenn-se ha korniou-bro Roazon ha Naoned, gant an diou gêr bouezusa peogwir ez int doriou ar vro, a viras o yez ha framm an iliz gall-roman dindan veli eskopti Tours. Daoust d'ar c'hériou-se da veza chomet er vro goude trec'h Alan Barvek war an Normaned e 932, ne c'hello ket Breiziz dont a-benn d'o brezonekaat ; evelse e vo rannet ar vro e diou rann : Breiz-Uhel troet ouz Bro-C'hall, ha Breiz-Izel, disheñvel dre ar ouenn hag ar yez.

Donedigez an Normaned a vo pennabeg eun darvoud all, disteroc'h e bouez moarvat, hogen a gemmo ivez da viken amzer da zont ar yez hag ar sevenadurez breizat : an uhelidi, an dud a iliz hag ar venec'h o doa tec'het e Bro-C'hall da vare aloubidigez an Normaned, o kas ganto relegou Sent Vreiz. Darn anezo a chomas e Bro-C'hall goude tremnadeg ar vac'homerien, darn a zistroas e Breiz ; hogen a-gevret gant a re-mañ e teuas e-barz ar vro yez ha giziou ar Franked. N'eo ket ken aes da verzout an droug-mañ hag an hini hon eus meneget uheloc'h, peogwir n'anavezomp ket niver an dud a oa bet gallekaet, na pegen doun e oa aet enno ar

binim gall, hogen kalz arvarusoc'h e oa en abeg d'an dra-mañ end-eeun, rak gwell eo koll eun ezel en eun emgann eget beza taget gant an derzienn-lemm.

Ne ouzer ket pehini e-touez duked Vreiz a voe ar brezo-negour diweza, hogen a bouez bras eo teurel evez ouz pez a c'hoarvezas e 932 : Alan, goude beza adkemeret Naoned, o kompren pegen pouezus e oa kaout ar gêr-se en e zalc'h a reas e annez enni. Duk Breiz evit teurel evez ouz doriou ar vro a zeu da chom e Breiz Uhel ; e-lec'h kemer an ano a roue, e voe a-walc'h da Alan beza duk ; hag e-lec'h aloubi ha tuda douarou nevez e voe ret d'ezañ herzel ouz an Normaned pe ar Franked er reter. En eur sevel e annez war vevennou ar vro, ma veze komzet galleg, e reas Alan pez a oa ret d'ezañ ober e sell ouz ar renerez-bro, hogen e sentas war eun dro d'al lezenn didorrus a due an dibab da levezon Bro-C'hall. Abaoe ar poent-se eo bet distaget ar spered broadel diouz e ziazez kreñva, ar yez, en eneoù ar re a oa d'ezo da ziwall ar vroad. Ouspenn-se e teuas muioc'h-mui an eskibien da veza a-du gant roueed Bro-C'hall a veze kle-vet o aliou gant an Tad Santel pa oa anvet eun eskob nevez, e Breiz Uhel da nebeuta. An duked zoken a voe ret d'ezo en em harpa war ar Franked enep d'an Normaned pe d'an uhelidi. Sklaer e oa dre ma kreske brud ar rouantelez c'hall e teufe-hi a-benn eus dukelez Vreiz, pa ne ve ar mac'homer da zont diskaret araok gant unan all.

Ne c'hellas ket Breiz tenna he mad eus ar c'hantved brezel a flastras Bro-C'hall. Echu e oa an abadenn eviti. Ar bloavezh 1492 a zo a bouez bras evit istor broadelez Vreiz ; evit ar yez ne laka tra ebet da gemma. O veza ma vire rannvro nevez Bro-C'hall he gwirion ne deas ket ar yez nag ar spered broadel da goll en eun taol. Chom a reas beo ken e-touez an noblañs ken e-touez ar bobl eun doare-spered broadel a laka anezo da ziwall o gwirion ha da sevel a-enep ar rouevez pa vezont taget ganti. Hogen diwall ne reont ken ; hag evel ma ouzer, neb na dag ket a gil peurliesha, dre an arbenn n' emañ ket an nerz nag ar gadarnded a-du gantañ.

O veza ma oa ar brezoneg yez a werin ha ma rae fae war-nañ an dibab keit amzer araok ar mare ma voe kollet an emrenerez, eo bet distet kenañ al lennegezh vrezonek e-pad ar Grennamzer. Re abret e voe gallekaet dibab ar vroad ; an

dra-mañ a c'hoarvezas etro an unnekvet kantved ha ne zeuas al lennegeziou broadel da vleunia nemet e-kerz an daouzekvet kantved. Evelse ne zeuas ket ar brezoneg a-benn da veza eur yez lennegel, skrivet ha desket ; ha tra ma kreske brud al lennegezh kembraek hag an « danvez breizek », e chome morgousket spered Breiz ken ma voe dastumet e galleg an danvez a oa bet ijinet gant hor gouenn, hag e teuas dre ar galleg da astenn e levezon war ar gristeniezh a-bez. Tamallet e oa d'ar brezoneg beza eur yez kriz dre an arbenn ma oa gouez neuze ar bobl, ha na oa nemet yez ar bobl. Ar manac'h Abelar, daoust d'ezañ da veza eus hor gouenn, a gave d'ezañ garo yez e genvroiz, ha ne c'helle ket dont a-benn d'he distaga, kement a gasoni en doa outi. Eur skouer eo nemetken, hogen pouezus-tre peogwir e oa Abelar unan eus an dud speredeka d'ar mare-se, ha war eun dro abad Lokeltaz, unan eus brasa manatiou Breiz-Izel.

Meur a zen, ken e-touez an uhelidi, ken e-touez ar bobl a chom bero en e greiz karantez ar vro, hogen ez a war wasaat muioc'h-mui goude ar stagidigezh, an diforc'h etre ar bobl, d'ez i ar yez, hogen diouiziezh, hag an dibab o vont war c'hal-lekaat muioc'h-mui. Pa savo an uhelidi enep ar roue e chomo sioul ar bobl ; ne gompren er renerez-bro nemet pez a sell outi end-eeun : bez' e c'hello Pontkalleg kavailha ha klask skoazell Bro-Spagn, ar bobl ne heuilh ket anezañ. En eneb, pa sav ar bobl, e ra diouer d'ez i an ijin hag an ambrougerien. Kement-mañ a c'hoarvezas e-pad an dispac'h meur. Mont a ra Bro-C'hall war wanaat ; biskoaz bravoc'h tro evit adsevel Breiz. Hogen ne gompren ket an dud pouez gwirion an dispac'h, nemet pez a zo anat evito' : taget eo ar feiz, diskaret gwirion ar vro, ha gourc'hemennet eo d'ezo mont d'an emgann evit an urz kasaus nevez. Piou, nemet eun ambrouger leun a ijin en dije rakgwelet e vefe renevezet diazez ar stadou hag ar broadeleziou hag e c'hellfe Breiz tenna he mad diouz herv divent ar menozioù nevez. Ar gouerien a zibasas da ziwall an urz koz, evit herzel ouz an urz nevez a oa ar falla holl, ha ne oant ket e gwirionezh evit ober en eun doare all peogwir ne veze ket re c'haro an urz koz en o c'heñver, hag er c'hontrol re zistrujus e oa an urz nevez. Sevel a rejont eta a-unan a-enep d'ezañ, hogen diouer a ra d'ezo ar renerien peogwir ar re-mañ o deus tec'het kuit en harlu

ar peurvuia anezo. Ha pa zeuont en dro e listri ar Saizon, ne ouzont ket en em unvani, tolpa ar bobl a-bez en dro d'ezo ; diouer a ra d'ezo an ijin soudardel, ha koulskoude leun a gadarnded eo ar chouanted, tud eus gouenn ar Gelled vrezelgar. Goude trec'hidigez Kiberen — 1795 — ez eo echu gant Rannvro Vreiz. Emañ eur marevez o teraoui, marevez nevez en istor ar yez hag ar spered broadel. N'eo mui hor bro nemet pemp departamant heñvel ouz departamantou all Bro-C'hall hag a vo meret evelto. Graet e vo enno gant eur yez hepken, ar galleg.

Taget e oa en dro en eun doare nevez, ar yez hag ar vroadelez, hag i, a oa bet disrannet e kerz an dekvet kantved goude trubarderez an uhelidi, a ya da gevredi en dro an eil ouz eben p'emaint war var mont da goll o diou. D'ar poent-se e c'hounezont diwallourien nevez, tra ma sav enehourien nevez a-enep d'ezo. Derc'hel a ra ar bobl d'ar yez hag e vez graet stad outi zoken, dre ma teu ar geltiegouriez da veza eur skiant evel ar re all : gouizieien c'hall a laka he brud da vrasaat, dont a ra d'o c'houn e oa o gourdadou, ar C'halianed, Kelled anezo. Dont a ra er-maez ar yezadur hag ar gerriadur savet gant Gonideg. D'an hevelep mare ar skrivagnerien a laka an dud desket da deurel evez ouz talvoudegez ar werinoniez : Barzaz Breiz Kermarker a ziskuilh d'ar C'hallaou ijin hor pobl. Hogen eun dalm tan ne voe ken. Ar c'hemmou c'hoarvezet e-pad ar c'hantved diweza e buhez ar gevredigez hag e buhez ar poblou ne droas da vat evit hor bro nemet eun nebeut anezo.

Kavout a reer muioc'h a vrezonегerien eget biskoaz e-touez an dibab, dre ma 'z eo renevezet penn da benn ar c'hendereou ; tud ar bobl a zeu da gaout perz e renerez ar vro. Emañ eul lennegezh nevez o vleunia ; e-kichen al levriou savet a-zevri evit ar bobl ez eus levriou all skrivet diwarbenn n'eus forz pe seurt danvez evit an dibab. Ober a reer gant ar yez evel gant eur yez lennegel ker gouest ha n'eus forz pe yez all da zisplega an traou a sell ouz ar spered pe ouz ar skiantou. Furmet e vez geriou nevez hervez ezommou an amzer-vremañ. Renevezet eo penn da benn doare ha stad ar yez. Dasorc'hi a ra a-gevret gant ar spered broadel. Prederia a reer diwarbenn ar vroadelez hag e saver eur geleennadurez resis diwar he fenn. Bez ez eus tud a fell d'ezo kavailha a-

enep ar gouarnamant evit adsevel ar vro en he frankiz gwechall. Kement-se koulskoude a c'hoarvezas en hor bro diwezotoc'h eget e broiou bihan all Europa ; edo hon emzao speredel ha broadel o vleunia hanterkant vloaz goude ar re all, er mare ma tro da fall evidomp nevezentiou all. An arakadennou, hag i o vont ker buhan abaoe penn kenta ar c'hantved a labouras peurliesas a-enep d'ar brezoneg, hag ar vro a gollas he gwad ar gwella e-kerz tri brezel hep ma voe roet d'ezi an distera digoll. Labour kasaus an divrezonekaad a zo bet ar brud gantañ abaoe penn-kenta ar c'hantved ; ne oa nemet lezel an ardivink giz nevez anvet ar stad da vont en dro, evit kas ar yez da get. Ret e oa d'an holl evit gounit o bara ober gant ar mererez gall, gant ar galleg, kas ar vugale er skoliou, ma ne veze lavaret grik diwarbenn istor ar vro, ha ma veze komzet galleg hepken. Al labour boulc'het mat a veze peurachuet er c'hazarniou. An emgouestlezh a lakaas hon tadou da sevel enep d'ar republik kenta a voe lakaet da dalvezout gant an trede republik. Dre an abeg ma oa skignet war ar maez hor c'henvroiz, e tale'hent start d'ar brezoneg, ha dister e oa levezon ar voure'hizien warno ; abaoe ar brezel meur eo bet kemmet an traou, ar galleg a ya e pep lec'h gant ar c'hirri dre dan hag an hañvourien. Pa fell d'an dud kaout kelou eus ar bed eo ret d'ezo prena eur gelaouenn c'hall, pe klevout unan bennak o tibuna ar c'heleier er radio. Breiziz a dle pe ober muioc'h mui gant ar galleg pe chom warlerc'h. Neuze penaos e vefe lore'h er bobl gant he yez na dalv da netra evit gounit ar bara ? Evelse, meur a vrezonегer a ra fae ouz yez e dadou, na oar na lenn na skriva ha n'eo evitañ nemet eur benveg didalvoud.

Ne c'heller mirout ouz hor yez da vont da goll nemet dre labourat evit rei d'ezi eun dalvoudegez nevez. Pa vo ar brezoneg eur yez desket ha lennet, yez ar skoliou ha yez ar mererez, neuze e vo brao ar brud ganti. Kevreet eo eta muioc'h mui kudenn ar yez ouz kudenn ar vroadelez e Breiz. Pe i a yelo da get a-gevret pe i a vleunio en dro a-gevret. Kemma a ra an traou er bed ken na ouzer ket e gwirionez petra vo Europa an amzer da zont ; er sell-se e c'hell Breiziz kaout fiziañs koulskoude, gant ma n'ankounac'hint biken pezh a oa bet ankounac'haet gant o hendadou : ar yez a zo anezi skor hag arouez ar vroadelez.

Fragmenta Philosophica

gant Remont JESTIN

I

Dont da beurheñvelout gant ar rann a hirad *karmanel* ma kreder c'hoarvezout ennañ hepmuiken, sed aze eun doare-emzalc'h hag a zegas a holl rediez an den da brederia evel hollzanvezennour. An hiradrann-se, ar bersonelez-vremañ, a zo kollidik, ha pa vefe sellet outi evel ouz eur c'henstroll lieselfennou, ar re-mañ o tic'hlanna warni didermen en tumañ (a-raok he ganedigez) koulz hag en tu-hont (goude he maro). Evit beza gouest da santout ar pezh a lakae Spinoza da lavarout : « *Sentimus experimurque nos aeternos esse* », ret eo gallout kemerout argil, gwelout dirazoc'h ho personelezh, lakaet e-barz ar galloudeziou-spered, eus eun diazez lec'hiet uheloc'h egeti. An hollzanvezouriez a chom lod ar re n'o deus ket gallet c'hoaz en em zigevreda diouz an darvoudou a oa a-raok ha war-lerc'h ar vuhez-mañ.

*
* *

Bez' e c'hell beza eur c'heal anienel, luziet ha diglok, eus an ademzenadur. Hennez eo hag a seblanter merzout e « Pehini eo va feiz ? » Leon Tolstoï, hag e « Skoulmadou ar bed a-vremañ » Simiart. Oberourien al labouriou-se a sell evel divarvelez ouz an tremen evit darn e personou ar vugale. Santout a reont e tleont en em astenn e boudou all, santout a reont ez eo an hevelep red buhezal a enaou an denelezh « graet gant muioc'h a dud varo eget a dud veo », evel ma lavar Auguste Comte. Gwelout a reont displann ar « Youli-beva » oc'h oberia, spered ar stag ouz an darvoudou oc'h en em govelia dalc'hmat binviou nevez a aotre d'ezañ kenderc'hel da vleunia tra ma tuzum ha ma ya da get an eil goude egile ar binviou-bremañ. N'o deus ket, koulskoude,

an argil ret evit spurmantij an hirad *karmanel*, n'o deus ket gweladur (*Anschauung*) a-walc'h an « Tu-hont » ma ro ar plaen all m'emeur savet gant an argil-se, eur ragvlaz anezañ. Re beurheñvelaet int gant ar « Youli-beva » ha ne santont — fall — nemet an tremen dre liesfurmou hemañ.

An argil a zo ar c'hengreizadur doun, ar *samadhi*.

*
* *

Kavout a reer e « La grande espérance », diweza labour skrivet gant Charles Richet, an arroud-mañ (p. 278) :

« Mar domp tud ademzenet ha tud ademzenet n'o deus miret eñvor ebet eus o buheziou a-ziagent, se a zo evel ma ne advevfemp ket, rak adveva a dalvez kement ha derc'hel koun eus an amzer dremenet ».

Ar meno-se n'eo ket d'ar gouizieg keuziet e-unan, e gavout a reer displeget gant meur a oberour hag a ren dael gant dalc'hidi an hudsperedouriez. Kalz ne vern. Ar pezh hep ken a dle beza lakaet sklaer, eo eur seurt daelad a zo diazezet war anavezout nann-personelezh ar boudou, ha war dech kinviet Kornogiz da skarra pep hini eus mailhou eur steudad *karmanel* evit sellout nemet ouz ar mailh-se, tech hag a zo kenkoulz hini ar Gristeniezh hag hini ar skiantou (*scientiae*) m'en deus ar skoulmad d'ober ganto.

Penaos e c'hellfer mirout koun ar buheziou kent en tenad douarel-mañ m' en em gavomp bremañ ?

1. Pelec'h e tlefe arzaoi ar c'hounerezh-se ? Bez' en defe da bleustri war milionou ha milionou a vuheziou, ar re genta anezo (dreist al loenelezh, dreist ar blantelezh) o chom hep gallout nemeur beza sellet outo evel ouz kenrezus gant gallusted-imbourc'h ha diraez ar spered denel na muioc'h gant ar ret o tont da heul bonnou eur vuhez-den. Daoust ha ne ardamez ket eur seurt anaoudegez galloudegeziou kalz kreñvoc'h ha tanavaet eget re ar boudou boutin, war ar plaen m'emaomp warnañ ? Ha daoust ha ma c'heller enebadennt n'en defe ar c'hounerezh d'en em astenn nemet war unan bennak hepken eus ar buheziou denel kent, pa ouzer ervat e steuz da genta, pa zegouez d'ar c'hounerezh gwanaat pe mont da goll, an eñvorennou ar muia nevez ?

2. An den boutin, ma welfe splann an islonk poaniou a

bep seurt m'eo tremenet drezañ, an holl gleñvedou ha tremenvanou bet gouzañvet gantañ, an holl reuziou, diwaskou, loudouriezou m'eo bet beuzet enno, an torfedou hag ar siou a zo bet e re, e ankeniou bep gwech ha m'edo e gorf o paouez mervel, daoust ha ne gollfe ket kalon ?

Keit ha ma kred an den er bersonelez, ne c'hell kaout koun eus netra, rak bez' ez eus anezañ eun emzenadur eus ar « Youli-Beva », hag ar c'houn-se a vefe nac'hadur krenn ar « Youli-Beva ».

Hogen an hini en deus trec'het ar bersonelez hag evit pehini hirad ar c'henstroll a nerziou (a zo a bep eil ha didermen abegou hag efedou) m'eo ar c'h-Karma n'eo mui krouer a sklaverez hag a zallentez — peogwir emañ o vont da hesk, — hennez, deut d'ar barr dereat a zarevded, a c'hell adgwehout e bersoneleziou diniver. Gwelout a ra pezh a zo harzek, rak bez' emañ endeo a-zioc'h an darvoudel, gwelout a ra ar beza hag an nann-beza, an elfennoù a ziwan hag a varv e troidelloù mezevellus an Diskouezataet, rak emañ o vont da guitaat rouantelez hemañ.

3. Bez' ez eus zoken tud voutin a zo d'ezo, en eun doare displann, n'eo ket eun anaoudegez, hogen eun damgoun bennak eus eur vuhez kent, nepell c'hoaz en amzer evel m'o deus re all eur galloud bennak evit lenn ep amzer-da-zont. An dra n'eo ket, end-eeun, rouez-tre, hogen ar re ma skeudennfe o skouer ar gwella anezañ ne oar ket peurliesia mervout natur an damgouniou-se (1).

*
* *

(1) Setu amañ koulskoude, dibabet e-touez meur a hini, eur c'hoarvezadenn hag a ziskouez e c'hell seurt eñvorennoù tarza trumm ha gant kreñvder diwar levezon eur stok trivliadel, dres evel eñvorennoù kuz kounerez-ar-santout (*memoria affectiva*) :

N'eus ket keit-se, eur vaouez roumanat a dremene dre eur gêriadenn dianav d'ez, war c'hlan ar mor, a zeuas betek eur vered vihan ; gwelout a reas aze eur bez ha neuze koueza kerent war an douar, dindan eur gwall varrad-nervennoù ; pa zeuas he reiz enni, e lavaras e oa hi hag a oa bet douaret aze gwechall pa echuas ar vuhez denel ganti dindan furm eur c'habiten morlaeron ma roas ousspenn e ano, ha ma fisklerias meur a dra a-zivout e vuhez, traou hag a anavezjod beza gwirion rik.

Lennet em eus an danevell espar-se war eur gelaouenn e Turkia e-lec'h m'edon neuze, kelaouenn hag a roe ar c'helou deut eus Bucuresti.

Mors et Vita

N'eus netra falsoc'h eget lavar Epikouros : « El lec'h m'emaomp, n'emañ ket ar maro, hag elec'h m'emañ ar maro, n'emaomp ket ». Buhez ha maro a zo diziskoulmus, n'int nemet eun hevelep tra, irienn an emdroad vedel. Bez' ez int Dont-da-veza, hogen Dont-da-veza ha n'eo ket beza gwirion muioc'h eget ma 'z int o-unan, hag en em Iaka end-eeun evel lezenn ar bed darvoudel ha beza ha n'eo netra nemet neuz ha goulo, mezevelladur, treuzfurmidigez peurbadus, ganadur ha koazadur hep diwez skeudou fiñvus, aven di-c'houeled... Ar maro a zo ennomp adalek hor buhez-mañ hag ar vuhez adalek ar maro.

Dedarza ha steuzia, kadarnaat ha nac'ha, kemma ha tremen, beva ha mervel, setu an Diskouezataet.

*
* *

Ar Bed a zo mezevelladur.

Ar Me anavezus a zo mezevelladur.

Ar Beza a zo mezevelladur hag an Nann-Beza, nac'h ar Beza, a zo e-unan mezevelladur, o-daou a zo frouez ar skiantou (*sensus*), ar re-mañ o veza darn eus an Darvoudel, eus ar mezevelladur.

Klask lakaat emskiant weladurel an Tu-hont da ziskenn en endro meizerezel (*sphoera intellectus*) a zeu da aoza an doueoniezoù : mezevelladurioù, an diyac'husa ma'z eus.

*
* *

Klasket em eus e-pad hir amzer abeg gwir, doun, an emzalc'h a aotre da sellout ouz ar bed gant daoulagad an hegarated, ar gendruet hag ar garantez.

Ar garantez kristen n'eo graet nemet eus karantez eun Doue. Hogen, daoust ha Doue ar Gristenien eo hag a ro skouer ar garantez gant ar pezh a vefe e Grouidigez : Bed ar Boan, ar boan didermen, evit an dud, evit al loened, evit pep tra ?

Dre garantez eo eta e vez lakaet da c'houzañv, hep goanag ebet war eur baradoz bennak, al loened digablus ?

Doue ar Gristenien a c'hourc'hemenn : « Karit hoc'h ene-

bourien ha pardonit d'ezo », hag heñ a gas e re en Ifern evit ar Beurbadelez. Sed aze an doueed stummet e faltazi an den o klask kaout krog war ro diaozus d'ar reiz ar « C'houe-c'hvet Skiant ».

Kavout a reer er Vouddhaadegez n'eo ket hepken ar gwir abeg-se, hogen ousspenn c'hoaz ar gendrec'hidigez doun, le-c'hiet e goueled galloudegeziou an uhelweladur, diwar-benn karantez an nesa hag ar gendruerz :

« Ma veizer an Tathâgata evel dieub diouz pep keal a ber-c'hennerez

« Ha ma ouzer penaos e steuz hag ez eo an diwez peur-goazet,

« E c'heller a-barz nemeur tizout ar stad a Vouddha ». (1)

Aze emañ an dalc'h.

Evel eun dour lakaet en eul lestr liespeurennet-diabarz, ma lamer ar speuriou-se, a gemmesko kerkent e gevrennou, evel-se nesandedou dreist-personel o soura war domani an Diskouezataet a c'hell en em lezel da vont diharz kerkent ha ma tremener dreist ar speuriou a zo eus ar personeleziou.

Pez a dleer gwelout en engroez ar boudou, n'eo ket ar personeleziou diniver. Ar re-mañ alies a zo divalo. Ret eo sel-lout ouz an « danvez *nirvana-us* » krog-ha-krog gant an dis-kouezata bedel, eun tammig evel — er marvailhou boudiged — ar priñs yaouank a anavez e vuia-karet dindan stumm, roet d'ez i gant eun hudour fall bennak, eul loen pe eur blantenn (1).

Al lec'hiadur (*positio*) (2) speredel gounezet dre zieubidigez diouz ar mezevelladur, an uhelaat a-zioc'h ar Beza hag an Nann-Beza, ne c'hell ket, dre natur, beza traou personel ; an habaskted (*serenitas*) uhel ha kendruezus en em skign war an holl voundou, o sklerijenna falsentez ar bersonelez ; mont a ra dreist harzou touellus houmañ da domma ha da guñvaat eneou all hag a zo ivez, gant an hevelep reiz hag an

(1) *Avatamsakasutra*, VIII, 1ª poz.

(2) Kalz a vefe da lavarout diwar-benn keal treuzfurmidigez ar boudou denel hag all, a zalc'h eul lec'h ken bras er marvailhou hag er mojennou. Alfred JEREMIAS, (*Das alte Orient*, 32-1-1932), en deus diskouezet mat (penn. VI : *Das Mythos und seine Motive*) penaos mojenn (*Mythos*) hollvedel ar Salver a zaspen ar bed digant ar galloudeziou fall a zo irienn an darnvuia eus ar marvailhou.

(2) Souezus eo gwelout e vank ar ger gallek *position* e *Geriadur* F. VALLEE. Ankounac'haet eo bet, moarvat.

den ma vleugn ennañ hag a belec'h e led he gwagennou, hec'h armel-sakr a-vremañ...

« Dieubet, dieub ! »

An hegarated a denn da c'horren a-zioc'h an Diskouezataet pep ragvoud hag a rank, eun reiz pe reiz, tizout termen ar bignidigez voutin etrezek an Tu-hont, hag an amzer n'eus ket anezi el lec'hiou ma pign ar spered e-kerz beza dieubet.

Pa dec'her diouz ar bersonelez, al labour teuzi an tasman-tou en domaniou speredel ha danvezel a zeu da veza hollvedel, al labour a zieubidigez a c'hounez nerz eur peurzaspen.

An Ec'honder

Keal an ec'honder a zo ereet didrec'h ouz keal an Didermen ; ec'honder kroumm Einstein, dre m'eo bonnet, a c'hell beza menoziet, a rank zoken beza menoziet evel lec'hiet en eun ec'honder all pe en eur goullo bennak, o veza ennañ an arouez ec'honderel, keal al led. Piou a c'hell reizout ne vefe ket eun dra, forz pegen bras-divent, n'emañ ket en eul lec'h bennak ?

« An hollved a zo eur sferenn he c'hreizenn e pep lec'h hag he c'hantenn e nep lec'h ». Daoust ha mar deo an ec'honder eur c'henverzad yaus pe nac'hus ?

Tenna ra d'an Tu-hont, rak dindan e stumm ec'honder pe dindan hini an amzer ez eo douger ar mezevelladur darvoudel ha ne c'hell en diwez — hag an dra-mañ hep klask displega an dianavezus — kaout eun dindanad gwirion nemet en Tu-Hont e-unan, o chom hep beza na yaus na nac'hus, skeud hepken eus an Tu-hont. Ar mezevelladur darvoudel-se, an Diskouezataet-se a gav en Ec'honder-Amzer an dachenn a unvaniez gant an Tu-hont, tachenn hag a chom, dre gement-se end-eeun, dre ma laka da dostaat ouz au Tu-hont, an diergerzusa evit arnodennou ar rat-dezastum hag a fellje d'ez i hec'h anavezout hag he displega.

Ar Me isdarvoudel n'eo ket eus ar bed-mañ, hogen e darrempred gantañ. An ec'honder a zo diviz (*conditio*) a laka gallus d'ar Me-se an diskouezidigez er bed darvoudel.

Pep tra a dle beza lec'hiet, ha pep lec'hia a zo « lec'hia » war eun dro en amzer hag en ec'honder, dre m'eo dic'hallus

ar Meiz hep damgeal an amzer-ec'honder. Hemañ a zo, ma c'heller lavarout, *kef* an Diskouezata darvoudel dinaouet diouz an Tu-hont dianavezus, darn eus an Diskouezataet e-lec'h ma krog an arouez a vezevell da steuzia, e-lec'h ma santer endeo, heb he meiza, natur an « Tu all ».

An uhelweladur-se ma anavez ar Me drezañ, e damgeal an amzer-ec'honder, didermended e vezañs (*essentia*), eo an hini a gaver ivez e Malebranche pa weler ar roll a verk ar prederour-mañ d'an ec'honder didermen.

An Amzer

Gant Aristoteles : « An amzer a zo muzul ar fiñv ». Petra eo ar fiñv ? Merk an Diskouezataet, hedro dre natur, tremengar, kollidik, aven Heraklites. Ha petra eo an amzer ? Emskiant ar fiñvusted-se.

Diou zremm int eus eun hevelep « roet » : an Diskouezataet ragvoudel hag ar meizout enboudel, hemañ o klask diehan hag en aner trebarzi hennez dindan arouez al lusk peurbadus.

Ar « C'houec'hvet skiant » ne anavez na fiñv nag amzer, an adsked eo eus ar pez a zo dreist pep keal.

*
* *

Peurzreistelez ar Vouddhaadegez eo, d'am meno, chom hep klask termena an Tu-hont ha c'houesa klogor-soavon an doueoniezon.

« An didermen ne c'hell ket beza bac'het en eur c'hens-troll », a lavare E. Renan.

Emleda ar Germaneg e Reter Europa ⁽¹⁾

Pouezus kenañ eo bet evit dazont ar C'Hermaned ar gounidou graet ganto e reter Europa. Disheñvel bras e vefe hizio bro-Alamagn ma n'o defe ket hendadou ar C'Hermaned a vremañ stourmet dibaouez, ha kriz a-wechou, evit adc'hounit eur vro ec'hon, kollet ganto abaoe kantvedou, Kentelius e meur a zoare e c'hell beza evidomp an emgann kaset da benn ganto du-hont, rak, e-touez ar c'hudennou dellezek da veza studiet piz gant Brezoned hon amzer, kudenn chal-dichal ar yezou dre ar bed a zo, hep mar ebet, unan eus ar re bouezusa. (2)

I. — KENTA EMLEDIDIGEZ AR GERMANEG.

Souezet e vefe kalz tud pa vije lavaret d'ezo ne veze ket komzet germaneg nag e Berlin nag e Wien eur rummad kantvedou 'zo. Ar wirionez eo koulskoude. Tost d'an hanter eus bro-Alamagn a oa poblet gant Slaved he ne veze komzet eno nemet yezou slavek pe valtek.

Ar poblou slavek-se a oa alouberien. Gounezet o doa ar vro diwar goust ar C'Hermaned o-unan hag ar Gelted.

Da heulia steuenn an darvoudou, taolomp da genta eur sell adreñv war broiou kenta ar C'Hermaned hag ar Slaved.

E derou an istor e kavomp ar C'Hermaned diazezet e beg kreisteiz ledenez Skandinavia, e ledenez ar Jutland hag en enezennou etrezo. Diwezatac'h, war-dro 1.500 vloaz kent J. K., ar C'Hermaned 'en em astenne etre genou ar stêr Weser ha hini ar stêr Oder, ha war-dro 800 vloaz kent J. K. adal genou ar stêr Ems betek hini ar Vistula.

(1) Prezegenn displeget evit « Kevrenn ar studiou sterennel » (nantnozel), e *Skol Emil Ernod* e Roazon d'an 21/2/42.
(2) Kredi a ran alia start hon tud yaouank, ar studierien dreist-holl, d'ober o mad eus an teskad studiadennou savet gant hor mestr Meven Mordiern, e *Brederiadennou diwar-benn ar yezou hag ar Brezoned* (Gwalarn Niverennou 76, 78, 82, 84, 86, 88). Unan hennak eus an niverennou-se a zo diviet, sionaz. Salo ma vo advoulet ar *Brederiadennou* e stumm eul levr dizale.

ebet ken ne veze graet gant al lezenn etre an dud a ouenn c'herman : Franked, Burgoned, Alamaned, Wisigothed, hag ar C'halianed-Romaned. Hevelep tra en Italia hag en Iberia.

Ar Franked o doa roet o ano da C'Halia, deut da « Frañs » ; tres al levezon c'herman a c'helle beza merzet e galleg gant eun nebeut geriou, en anoiou tud hag er gwir, hogen daoust ma oa bet ar C'Hermaned er C'Hornog hered an Impalaeriez roman e-keñver ar galloud politikel, edo o sevenadurez hag o yez en arvar.

Striz e oa tachenn-emleda an alamaneg e-skoaz re ar yezou romanek pe slavek ha ne vefe ket deut morse an alamaneg da unan eus brasa yezou ar bed ma vije chomet an alamanegerien enket war an dachenn vihan a oa en o dalc'h en X^{vet} kantved. Pa soñjer ouspenn pegen arvarus eo bet stad ar germaneg e broiou a-bez, ar re oc'h ober harz ouz ar galleg (Bro-Flandrez, Luksembourg, Elzas-Loren ha Riblenn gleiz ar Roen zoken) e weler pegen risklus eo bet evitañ goundigeziou ar slavek war-du ar Reter.

IV. — AR GERMANEG O C'HOUNIT TACHENN EN-DRO.

Eun dra a lakaas ar germaneg da vleunia adarre hag a roas d'ezañ lusk en-dro : an emgann evit ar gristenidigez.

Souezus awalc'h e seblant hag ar wirionez eo koulskoude. Tenn meurbet e oa bet plega Germaned 'zo da veza kristen. Paganiz touet e oa Saizon an douar-bras, da skouer. Charlez Veur, eur gwir c'herman a ouenn, romanekaet ha kristeniet avat, a embregas brezelioù kriz outo d'o c'hristenia.

Pa voent troet da vat d'ar gristenelez ne baouezint ket d'o zro a enebi ouz ar poblou pagan tost d'ezo, ar Slaved endeeun etre an Elv hag ar Vistula, hag ar Valted.

Tra ma klaske renerien an « Impalaeriez Roman-Germanek » lakaat dindan o galloud Roma hag ar Babed, o foeltra evelse strivadou diniver evit derc'hel an Itali, hep gound ebet evit o yez hag o sevenadurez, eskibien ha menech Bro C'Hermania a gase da benn gant skoazell ar babelez aloubidigez ar broiou slavek ha baltek, d'ezo da zic'hwrienna ar Baganelez, ha war eun dro da c'hounit broiou divent ma vo a-benn-neuze gouenn ha yez ar C'Hermaned diazezet da vat enno.

Istor an emgann-se, a badas tri c'hantved (X^{va} — XV^{va} kantved), eo a fell d'in rei eun damskeud anezañ.

D'an X^{va} kantved, an impalaerien o doa klasket dija aloubi broiou ar reter. E 928 e tigorjont brezelioù evit-se. Ugent vloaz goude, Othon Vras a savas daou eskopti, unan e Havelberg hag unan all e Brandenburg. Hogen, abarz diwez ar c'hantved, ar Slaved, o tenna o mad eus diaesterioù an Alamaned e Bro-Italia, a adkemeris endro ar vro betek ar stêr Elv. Ar stêr-se hag hec'h adstêr Saale a voe c'hoaz eur gwir harz etre an diou ouenn epad meur a vloavez.

Daou c'hant vloaz goude e stagas endro da vat an Alamaned gant o adaloubidigez.

Roet e voe al lusk gant arc'heskob Magdeburg hag eskob Lübeck, gant skoazell Urzioù marc'heien : *Marc'heien an Urz teutonek*, hag *Urz an Dougerien Gleze*, brezelourien ha menec'h war eun dro. Ar re genta, krouet evit ar Groazadeg a-enep d'an Durked, a voe kaset diwar c'houlenn ar Pab e-unan, da gristenia paganiz Europa ar Reter. Lakaet e voe an armou da servij ar Feiz. Da ziwrizenia ar Baganiez, e lazed aes meurbet d'an amzer-se ar baganiz na gomprenent ket buan awalc'h relijion Jezuz-Krist. Er c'hiz-se e voe prezeget ar Feiz gant ar varc'heien e-touez ar poblou slavek ha baltek, adal an Elv betek pleg-mor Bro-Suomi.

Tud Magdeburg a grouas manatioù pe eskoptioù e Stendal (1151), Kulm (1232), Marienwerder (1232), Berlin (1240), Stettin (1243), Frankfurt-war-an-Oder (1253), hag all. Eus Magdeburg ivez ez eas kuit prezejerien davet Aostria, Bohemia hag Ungaria.

Tud Lübeck a labouras dreist-holl a-hed aodou ar Mor baltek, e bro al Letted hag al Lived : krouet e voe ganto, da skouer, manatioù pe eskoptioù e Ratzeburg (1154), Kammin (1123), Greifswald (1241), Rostock (1218), Riga (1201), Reval (1219), Dorpat (1225) ha diwezatoc'h war aod bro Litaniz, brezelourien taer meurbet anezo, e Memel (1252).

V. — EUR WIR DREVADENNIDIGEZ.

Da deurel evez : ne vije ket bet awalc'h kas menec'h da zislavekaat poblañs ar vro. Sklaer eo da skouer o deus c'houitêr marc'heien an Urzioù teutonek gant ar poblou baltek.

Daoust m'eo deuet an alamaneg da veza yez an dud desket er vroioù-se epad kantvedoù, Estoniz ha Letted o deus miret o yez d'ezo hag edo ar yezou-se oc'h adveunia ar aok ar brezel-mañ hag o harlui an alamaneg diouz ar c'hèriou zoken.

E reter an Alamagn, en eneb, dislavekaet e voe penn da benn poblañs ar vro, ha setu perak.

Ar galloud politikel hag enbroidigez an dud a ouenn c'herman a heulias gounidigezioù ar Feiz. Savet e voe a-hed ar stêr Elv da genta ha dounoc'h-doun daved ar Reter da c'houlde, dalc'hiou (fiefs) pe bendalc'hiou, dindan renerien alaman, anvet ganto « Mark », da lavarout eo *marz* e brezoneg (marche).

Anoioù evel *Sächsische Mark* (Mark ar Saozon), *Mark der Billinger*, *Altmark* (ar Marz koz), *Uckermark*, *Mittelmark*, (Marz ar c'hreiz), *Neumark*, (ar Marz nevez), *Ostmark*, (Marz ar Reter), *Karantianische Mark*, (Marz Karentia) hag all, an daou ziweza-mañ ouz Slaved ar c'hreisteiz hag Ungariz, a ziskouez splann doare-ober ar C'Hermaned. Gwir drevadennoù pobla e voe ar « marzou », miliadoù a drevadennerien o tont eus an Izelvroioù hag eus Bro-Vesfalen (Wesphalia) da c'houit an douarou, dindan renerez ar « Vargraved » (Markgraf = Kont ar marz), a roas eur stern start d'an drevadennidigez. An darn eus ar poblañs slavek na oa ket bet distrujet edoug an emgannoù, a voe kristenaet ha germanekaet gant ar venec'h alaman susterian. (4)

Tamm ha tamm e teuas ar C'Hermaned da veza en-dro mistri war o zouarou koz. Adgounit a rejont evelse ar vro betek ar stêr Oder hag e kemerjont krog e Bro-Bomerania. (1170)

Hir meurbet e vefe danevelli dre ar munut an emgannoù, an aloubidigezioù, an emglevioù hag an oberioù a bep seurt a ziazezas da vat levezon ha galloud an Alamaned war ar broioù slavek.

(4) Eun dra a ziskouez splann awalc'h eo bet stank niver an Alamanegerien deut da ober o annez er broioù slavek drevadennet ganto. Er broioù-se eur rannyez he stumm d'ezhi hec'h-unan, levezonet gant ar Slaveg en he distagadur, he geriadur pe he c'hevreadur n'eus ket anezi. Ar rannyezou alamanek komzet eno a zo an hevelep re hag e rannvroioù all an Alamagn : a-hed ar mor ar *Plattdeutsch* (izel-alamaneg) ; a-is eul linenn eus Wittengerg da Frankfurt war an Oder, ar *Mitteldeutsch* (alamaneg ar c'hreiz), e Bro-Saks, e Silezia, gant eun tachennig er Prus Reterel. Troioù-lavar ha gerioù 'zo er rannyezou-se a ziskouez koulskoude ez eo bet adpoblet ar broioù-se gant Alamaned a rannyezou disheñvel.

Lavaromp hepken e berr e kavas an Alamaned skoilh e-pad eur pennad-amzer gant Rouantelez Polonia, diazezet war ar Vistula hag a glaske tizout riblou ar Mor baltek, war-dro genou ar stêr-se. Stanket e voe an hent dirazi gant ar stad brusian.

Ar stad-se, da genta holl dugelez savet gant an Urz teutonik adal Pomerelia betek ar stêr Niemen, dindan renadur Polonia, a savas da c'houde da rouantelez gant an Hohenzollerned, deut ivez da vestr war vro-vBrandenburg, er c'hornog. Tonket e oa Polonia diwar neuze d'ar maro gant ar stad nevez-se, renet gant tud ampart, ijinek, kadarn ha kriz. E 1742 Prusia a gemeras Silezia diwar-goust Aostria ; e 1772 Prusia a aloubas ar c'hornog, diwar goust Poloniz hag e 1793 e voe diskaret ha rannet da vat rouantelez Polonia. Diwar vremañ e voe suraet levezon an yez ha sevenadur an alamaned ouz pep distro ar slavegerien. (5)

Eur gwir enbroadur hag eur gwir drevadennadur a voe kaset da benn eno gant an Alamaned eta (6). Rannet an douarou e atantou pe zomaniou bras, etre an aotrounez alaman hag o soudarded e voe graet gant ar slavegerien danvez ar vevelien hag an damsklaved eus ar renk izela. Arabat ankounac'haat e talvezze ar ger « Slav » kement ha « Sklav ».

(5) Ar germaneg ne oa ket hepken yez skignerien ar gristeniezh ha yez ar vrezelourien. Bez' e voe ivez yez ar c'henwerzh ha diwezataoc'h yez an deskadurezh.

Yez ar c'henwerzh, gant merdeidi ha kenwerzourien ar « C'Hevredad kenwerzel hansat » (*Hansa*). E pep porz ar mor baltek hag e meur a gêr e diabarz an douarou en doa ar c'hevredad hansat gwerzlec'hioù. Eur wir stad kenwerzel ha politikel e teuas da veza ar c'hevredad-se etro ar *xiv^{vet}* hag ar *xv^{vet}* kantved, gant 64 kêr en he c'herzh, eun armead, strolladou listri, eun teñzor pinvidik meurbet, eur gouarnamant hag eur politikerezh.

Yez an deskadurezh ivez. Adal ar *xiv^{vet}* kantved e voe krouet skolioù-meur niverus e Bro-Alamagn, Prag e Bohemia, an hini genta (1348). Yez ar skolioù meur-se a veze al latin betek diwez an *xvii^{vet}* kantved, hogen ar gelennerien a oa Alamaned pe Slaved c'hermanekaet.

(6) Meur a drevadenn all a zo bet savet gant kouerien alaman e reter hag e gevred Europa (Polonia, Slovakia, Ungaria, Serbia, Roumania, Besarabia ha Rusia zoken) betek an *xvii^{vet}* kantved. Pa seller ouz kartenn yezou Europa ar reter hag ar gevred e weler pegen stank eo ar rann-vroioù, ar c'hêrioù pe ar bourkou alamanek ar yez anezo. Unan eus prederioù penna ar gouarnamant alaman en *xx^{vet}* kantved a zo bet gwarañz ha skoazella e pep kenver an trevadennou-se. Danvez eur studiadenn a dalvoudegezh e kavfer eno evit Breiziz, d'ezo ivez trevadennou niverus e Bro-C'Hall a-bez, anezo displeituz evit emastenn hor yez hag hor broadelezh, diwarez ma 'z int ha, da heul, gallekaet buan peurvuia.

Betek hon amzer e chomas Alamagn ar reter bro an domaniou bras hag ar Junkerien. Ret e vo gortoz 1933 evit ma vo rannet darn eus an domaniou-se etre ar gouerien pe rôet da dud a ouenn c'herman rik, hervez menozioù ar reveulzi hitlerat.

VI. — SLAVEG HA BALTEG EN ALAMAGN AN *XX^{ve}* KANTVED.

Evit gwir ne oa ket ar Slaved evit enebi ouz seurt enebourien. Meuriadou dister hag izel awalc'h e oant, diemgleo ha reustl peurliesha etrezo. Galvet eo bet ganto an Alamaned da gemer perz alies en o brezelioù diabarz. Kement-se a zo bet gwelet gant Poloniz, ar re hag a oa an dellezeka da veva. Slaved Alamagn ar reter, nemet Poloniz, n'o deus ket gellel sevel stadou ha kouezet int buhan tre dindan galloud an Alamaned.

Maro pe beuzvaro e oa eta ar yezou slavek en Alamagn 1914. (7)

Ar polabeg, komzet war ribl ar stêr Elv, a zo maro abaoe diwez an *XVII^{vet}* kantved.

Ar c'hachoubeg, komzet war riblenn ar c'hornog eus plegmor Danzig a zo eur yezig dister tre war he ziskar.

E Prus ar Reter, ar prusianeg koz (yez baltek kar d'al Lituanezh) a zo maro ivez er *XVII^{vet}* kantved. N'eo anevezet nemet gant daou c'heriadurig ha tri c'hatekiz luterian eus an *XVI^{vet}* kantved.

E Prus ar Reter, ar mazoureg, tost kar d'ar poloneg a zo bevoe'h, hogen emskiant slavek ebet gant ar Vazoured, hag i enep-Poloniz a-grenn abaoe pell 'zo. E 1919, en eur boblvadeg, o deus graet o dibab hogos holl a-enep Polonia.

E traonienn ar stêr Spree, etre Kottbus ha Bautzen, ez eus war dro 150.000 Vend (Sorabed pe Serbed a vro-Lausitz a vez graet anezo ivez) hag a gomz c'hoaz o yez. Gouzout a reont holl an alamaneg, ha da gredi eo n'o deus emskiant vroadel ebet. Kelennet e vez o yez (rannet e diou rannyez) er skolioù. Tonket int da veza germanekaet da vat.

(7) Kresket eo bet a-nevez niver ar slavegerien en Trede Reich gant mil-miliadou a Dchekiz hag a Boloniz, abaoe m'eo bet staget outañ Bohemia ha Polonia e 1939.

Bez e oa ouspenn 70.000 a Lituaniz war riblenn gleiz an Niemen ha, dreist-holl, war-dro daou vilion a Boloniz e rannvro Posen hag e Silezia.

Ahendall, rondou ar Slaved a zo anat en Alamagn ar reter. Souezet oun bet o welout pegen niverus e oa an anoioù tud slavek, e Berlin da skouer, hag ivez an anoioù-lec'h tro-war-dro Berlin. Eur rannvro evel Pomerania, germanek bremañ ma' z eus unan, a zo hec'h ano slavek : *Po* = a-hed, *mor-je* = ar mor.

VII. — KEVERADUR GANT KILADENN AR BREZONEG.

Klaskomp tenna eur gentel evidomp :

1°. — Evel an alamaneg, ar c'heltieg (galianeg) en doa kollet tachenn an Arvorig dirak al latin.

2°. — Adc'hounezet eo bet an darn vrasa anezi gant ar c'heltieg (brezoneg) etre ar Vme hag ar IXme kantved.

Hogen, e-lec'h kenderc'hel da c'hounit tachenn war-du ar Reter, ar brezoneg a gilas etre an Xme hag ar XIIIme kantved daved ar c'hornog. Studiadenñ piz ar giladenn-se a chom c'hoaz da sevel (8). Breiz a zo deut da veza eur vro diouyezek.

Evit gwir e oa diaesoc'h d'hor yez mouga ar galleg e Breiz, da lavarout eo eur yez c'halloudek komzet gant mil miliadou a dud e Galia, deut da veza buhan yez eur stad c'halloudek ivez, yez ar c'henwerz ha yez pennou bras Breiz, eget evit an Alamaned diskar ar slaveg.

Pennabeg da giladenn ar brezoneg eo hemañ d'am meno : En Xme kantved, ar brezel ouz an Normaned en deus unanet da vat an daou rummad tud, Brezoned a Vreiz-Veur ha Galianed romanekaet an Arvorig (re konteleziou Roazon hag an Naoned dreist-holl, aloubet re ziwezat gant ar Vrezoned) ouz an hevelep enebourien : an Normaned. An eil re en em anzavas evel Brezoned ha ne voe mui a ziforc'h ken etrezo, gall-roman a yez, hag ar vrezonegerien. Kreizenn ar galloud politikel a guitaas Bro-Erec'h (Redon, Penpont, Ploulan),

(8) Ar studiadenñ wella eo hini J. Loth : *Les langues romane et bretonne en Armorique* (Revue Celtique xxviii — Niverenn 4, 1907). Ean danskeud n'eo ken. An oberour a skriv e-unan en deus dastumet notennoù awalc'h da sevel eul levr pe zaou. Gwa d'eomp, n'int ket bet skrivet na moulet morse.

elec'h ma seblant beza diazezet e-pad ar c'hantved araok, evit dont da vat e kêriou bras, Roazon hag an Naoned. Pennou Breiz a ouenn vreizat a gemeras buhan gallegerezed da bried, o veza na oa mui na kas na dismegañs ouz ar c'hallegerien. (9)

Rak-se e teuas ar galleg tamm ha tamm da yez voazeta, yez ar renerez, yez ar stad. Ar c'hontrol beo eus ar pez a c'hoarvezas gant an Alamaned. M'o dije ar re anezo aet da drevadenni broiou ar reter degemeret ar slaveg da yez, slavek e ve hizio an hanter eus an Alamagn. Hogen dismegañs vras o doa ouz ar Slaved ha kas ivez.

Mar fell d'eomp, hag e vennomp, lakaat ar brezoneg da adc'hounit an dachenn kollet gantañ ha mont pelloc'h c'hoaz, ez eo ret ma vo pep brezoneger emskiantek evel eur marc'heg eus « *Urz Marc'heien ar brezoneg* » : Ra vo ar brezoneg yez e spered, yez e vuhez. Ra vo brezonek an tiegez krouet gantañ, brezonegerien e *vugale*, e *implijidi*. Ra vo lakaet ar brezoneg el lec'h kenta, kement ha ma c'hello hen ober. Hag arabat digalonekaat : galloud pep hini n'eo ket bihan evit-se, rak pep hini a zo *mestr* en e di. Hor *mestr* koz Meven Mordiern en deus displeget d'eomp ar reolenn aour :

« *Salvet e vezo ar brezoneg gant ar vrezonegerien o-unan, dre en em zidouezia eus ar c'hallegerien, dre en em voda kenetrezo, o sevel evito hepken kevredadou a bep seurt ma vezo graet implij enno eus yez all ebet nemet ar brezoneg* ».

Pa vo eun dibab a dud — eur gwir rummad a vrientinien — niverus awalc'h, etrezo kevreoù a bep seurt start awalc'h, e c'hellor staga da aloubi Breiz a-bez gant ar brezoneg, adal Lok Maze-Penn-ar-Bed betek ar marzou gall-roman ha pelloc'h c'hoaz daved ar reter.

N'ankounac'homp biken : Ret eo mouga ar galleg er vro-mañ, ha peurachui Breiz.

Fanch DENOUAL.

(9) Sellit ouz studiadenñ dispar J. Loth : *L'émigration bretonne en Armorique*, eul levr da veza lennet gant meur a aked.

DIAZEZ NEVEZ

Emañ c'hoaz ar paour kaez bed dindan beli an aour. Emeur o klevout muioc'h-mui avat, a zo menoz gant tud Europa nevez e ziskar. Poent eo. Setu da genta eun damsell war e istor.

Gourdadou mabden o deus bevet da genta evel loened, o tebrî gwriennou pe kig loened gouez ; n'o deus ket gouezet dioustu zoken ober gant o daouarn evit debri. Pep hini anezo a ranke en em bourveza e-unan evit pep tra en deveze ezomm.

Kalz diwezatoc'h tiegeziou-tud eus an hevelep gouenn a zo en em vodet evit en em zifenn ouz o enebourien ha klask aesoc'h o bevañs. Ha n'int ket chomet debrerien gwriennou pe debrerien kig hepken ; kavet o deus an tu da lakaat plantennou da greski evito, da zoñvaat loened evit debri pe evit beza skoazellet el labouriou tenn pe zoken evit beza difennet — ar c'hi —. Ouspenn magadurez, plantennou' zo o deus talvezet da ober dilhad. E-touez ar meuziou pouezusa, ar bara a zo bet ijinet. Ha seul niverusoc'h ezommou mabden, seul bounneroc'h labour pep hini evit en em bourveza a bep tra ; setu perak al labour a zo bet rannet : d'ar baraer ober bara ha d'ar c'higer laza ha dijelkenna loened. Eun deiz, eur Per bennak en dije lavaret d'eur Paol bennak e amezeg : « Ez an da laza eun oan hizio ha n'am bezo ket amzer d'ober bara, met peogwir emañ o poaza da hini, poaz eun tamm evidoun ivez, hag az pezo eun tamm kig oan diganin ». Ha setu ijinet doare-ober an eskemm. Ar mouneiz-eskemm a zo deuet da c'honde gant ar pouez a zo bet roet gant mabden d'ar metal-aour. Ar metal-se n'eo ket founnus war an douar ; ouspenn-se ne vez ket saotret gant an amzer ; chom a ra digemm koulz lavarout. E broiou ' zo koulskoude, ne oa ket rouez hag eno n'en deus talvezet nemet dre e gaerder ; delwennou bras doueou a zo bet savet gantañ. Broiou all a zo chomet betek hon amzer hep e anavezout ha tud ar broiou-se a ra c'hoaz gant doare-ober an eskemm tra ouz tra ; ret eo lavarout ez int tud warlerc'hiet.

E pep lec'h all eo deut buhan an aour da veza diazez an eskemm ; dre c'hoant pep hini da gaout en e gerz eun tamm metal melen, an danvez sellet outañ evel an hini priziusa war ar bed, na forz petra a veze roet evit aour ha diwezatoc'h pep tra eskemmet dre skoazell an aour. N'eus ken nemet ober peziou bras pe vihan gant eur pouez — pe eur priz — merket warno evit aesaat an eskemm hep kaout pep gwech da boueza tammou dibar.

Pa veze ezommou an dud nebeut a dra, da lavarout eo debri, en em wiska, kousket e peoc'h, desevel bugale, c'hoari — en em ganna hag all —, ar c'henreizadur nevez a zo bet eun araokadenn vras. Met setu e du gwan, — rak ar peurreiz n'eus ket anezañ war an douar : ar armerz ; hemañ n'hall ket beza gant danveziou na badont ket, hag ar grezni a zo kentoc'h eur gleñved o kreski en hiniennou betek deiz o maro, er re a weler e-barz levriou-skol o sellout ouz o sac'h aour hep kavout er vuhez netra bravoc'h.

Ha setu ma voe ret d'ar broadou kaout aour en o c'herz evit eskemm traou ' zo gant ar broadou all. En diabarz avat eur metal pe eun danvez all a c'hall beza implijet evit an eskemm etre an dud : an arem, ar c'houevr, an houarn, al ler, ar paper zoken gant eur merk bennak war ar peziou pe war ar bilhedou. Hogen ezommou an dud a gresk atao hag eur vro ne c'hall ket en em bourveza a bep tra drezi hec'h unan ha ret eo prena ha gwerza muioc'h-mui gant ar broiou all.

Gwelout a reer neuze e pep lec'h tud o klask kroui aour, hud-strilhourien o ano, tud iskis o kredi dont da veza gouest da ober aour hag evelse da veza galloudus ; lod anezo avat ne oa nemet touellerien e-kichen rouaned kredus, o veva diwar o c'houst en eur ouestla bepred beza war nes gallout ober aour awalc'h evit leunia yalc'h ar vro. Daoust ha meizet o deus e vefe diskaret beli an aour ma c'hellfe beza krouet ne vern pegement anezañ ?

Hogen an hudstrilhourien-se n'o deus ket tizet o fal hag an aour a zo chomet ken galloudus ha biskoaz. E Bro-C'hall eun den anvet LAW, oberour war yalc'h ar stad, a glaskas lakaat etre daouarn an dud paperennou sinet da dalvezout evel mouneiz ; met ar fiziañs ne badas ket pell peogwir e felle da bep hini beza paet gant aour, ar metal melen-se ne

oa nemetañ o-talvezout na forz petra, dindan na forz peseurt gouarnamant hag er bed a-bez koulz lavarout, ha ken aes e zastum en eur sac'h bihan pe vras, diogel da gaout evelse eun tamm galloud en eur c'horn eus an ti. Setu aze an armerz ivez dindan beli an aour.

Ha setu penaos ar Yuzevien, rederien-vro a rummadou, kollet ganto eur c'horn-bro d'ezo o-unan war an douar o deus komprenet e c'hellfe o gouenn en em goudori dindan azeuldi alaouret ar metal melen. Meizet o deus penaos kreski o finvidigez : dre armerzout start da genta hag oc'h en em harpa kenetrezo ar Yuzevien a zo deut a-benn buan da veza mistri war an aour. Na forz peseurt tu a zo bet mat evito da gaout anezañ en o c'herz, ha panevet ar brezel-mañ ar yuzevien, mistri war an aour, a vije deut marteze, a-benn nebeut, da veza mistri war ar bed a-bez.

Ne c'heller ket soñjal er Yuzevien hep soñjal en aour, ne c'heller soñjal en aour hep soñjal er Yuzevien. Er brolou m'eo chomet ar Yuzevien e serr an Arabed setu penaos ez ae an darempredou etre an daou rummad-tud-se.

Relijion an Arabed — lezenn Moc'hamed — a zifenn outo an armerz ; relijion ar Yuzevien n'her gra ket. Neuze ar Yuzevien a werze traou d'an Arabed kement ha ma c'hellent hen ober en eur gemerout evito eveljust eur gopr dereat ; goude-se e oant barrek d'o zro da brena douarou, tiez ha madou a bep seurt. Bep pevar bloaz, tost da vat, pennou an Arabed, evit adkemer madou o zud digant ar Yuzevien a lakae o c'harteriou — Mellah er Marok — en arigrap, rak ober ar brezel santel n'eo ket difennet ouz an Arabed hag ar remañ a zo brezelourien ampart ; ar Yuzevien en eneb n'int brezelourien tamm ebet.

Brezel a zo en amzer vremañ etre daou rummad-tud er bed : diouz eun tu kenwerzourien — Yuzevien pe poblou yuzeviet —, diouz eun tu all poblou kadarn bet gwasket betek hen gant kleze an aour. Poblou an aour a vo trec'het gant ar re all, brezelourien touet hag unanet, desket mat ganto bremañ ober hep an aour. Ha penaos e vo stad gant ar metal aour goude an trec'h ? E veuzi er mor bras ? Ket ; eur metal all a gemerfe e lec'h hep dale.

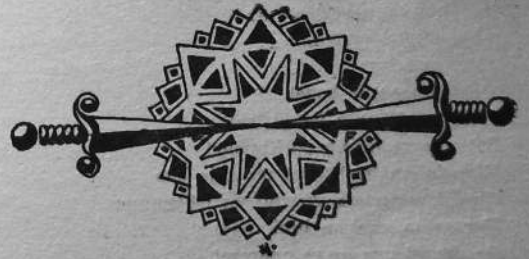
Ret holl hel lavarout ; n'eo ket hepken a-enep ar metal aour e-unan e gwirionez, ez eus brezel da ober, met a-enep

doare-spered fall an dud a fell d'ezo atao kaout en o c'herz ar galloud da viken ha dre herez gant skoazell eun danvez bihan ha lijer. Enep ar vuhez ez eo an dro-spered-se, evel hini ar re a c'hoantfe eun amzêr da zont ma c'hellfe pep hini debri merenn pe debri koan gant eur voullig-dramm hepken.

Petra oa ar mouneiz-eskemm da genta ma ne oa ket skeudennou al labour, hag al labour a zo ar bindivigez n'eus nemeti war an douar. Penaos neuze asanti lakaat al labour en eur sac'h ?

Ar metalou rouez a dalvezo atao eun dra bennak — daoust ma vez graet bremañ gant metalou boutin ingal pe zrest d'ezo a-wechou dre o ferziou : an 'dir diverglus da skouer, dianav gwechall. — Met n'eo ket d'an aour na d'eun danvez-rouez bennak all prizacha pep tra. Pep tra a rank beza pri-ziet hervez al labour. En Europa Nevez eun urz a labour a ranko beza krouet etre ar broadou — ha n'eo ket eun urz a aour — rak doare-beva an dud a vremañ a nac'h d'ar broadou bihan pe vras beva diwarno o-unan. Setu an diazez ma tleo beza savet warnañ an urz arboellerezel nevez.

SEZNI.

PROMETHEUS

Golo da neñv, a Zeus,
Gant lusenn ar c'houmoul,
Ha taer, evel eur paotrig
A zibenn askol,
Ouz an dero hag ar c'hrec'hiou ;
Ret e vo d'it avat lezel
D'in va douar,
Ha va lochenn, n'ac'h eus ket savet,
Ha va oaled,
A aviez d'in
An tommder anezi.

N'anavezan netra paouroc'h
Dindan an heol, egedoc'h, Doueet !
Krakvaga a rit
Ho Meurdeziou
Diwar tailh an aberzou
Ha moged ar pedennou ;
Hag e varvfec'h gant an naon, paneve
Bugale ha klaskerien-vara
Sodien c'hoanagleun.

Pa oan me eur bugel
Na ouie c'hoaz a be du trei,
E taolis va daoulagad touellet
War-du an heol, evel ma vije eno
Eur skouarn, da glevout va c'hlemmou.
Eur galon, evel va hini,
Da druezi ouz ar re enkrezet.

Piou am harpas
Enep rogoni an Ditaned ?
Piou am salvas diouz ar maro,
Diouz ar sklavelez ?

Ha n'ac'h eus ket da-unan peursevenet pep tra,
Kalon virvidik santel ?
Hag e vervez yaouank ha da,
Touellet, trugarek,
Evit ar c'houster-se war-laez ?

Me, da azeuli ? Perak ?
Hag ec'h eus distanet poaniou
Biskoaz, an hini doaniet ?
Hag ec'h eus didrouzet daerou
Biskoaz, an hini ankeniet ?
Ha n'o deus ket va goveliet da Zen
An Amzer holle'halloudek
Hag an Tonkadur peurbadus
Va mistri ha da re ?

Daoust hag e kav d'it
E tlefen kasaat ar vuhez,
Tec'hout kuit d'ar gouelec'h,
Pa ne zarev ket
An holl huñvreou-bleuñv ?

Amañ e choman o neuzia tud
Diouz va skeudenn,
Eur Ouenn, heñvel ouzin
Da c'houzañv, da leñva,
Da gaout dudi ha da laouenaat,
Ha da chom hep teurel pled ouzit,
Evel doun !

GOETHE.

Troet gant Arzel Even.

Eun abostol : Roger Casement

Darn ac'hanomp a zalc'h sonj moarvat eus ar gevier brudet gant ar Saozon e-pad ar brezel bras : an Alamaned, hervez, a drouc'he daouarn ar re vihan, hag ar re varo zoken a veze graet ganto : o c'horfou a veze sunet diganto e labouradegoù zo kement tra a oa enno a c'hellfe beza a bouez d'an ijinerez-brezel. Deut oun, e-pad ar brezel-mañ da lakaat va zourn war follennou paper a veze skignet gant ar Saozon hag a daolenne ar c'hrizderiou alaman e Bro-Holland : tam-mou chokola a goueze diouz an oabl war soudarded hollandat marnaoniet ; soudarded alaman, warno gwiskamantou merc'hed hollandat a roe d'ar vugale avalou ruz-flamm a oa

anezo eun ampoezon eus ar re greñva ; hag ouspenn-se traou all n'am eus ket sonj mui anezo : sede an traou boemus a gaved war ar follennou-se hag evelato tud sod 'zo a grede enno evel en Aviel skrivet.

Ijinerez-gevier ar Saozon a zo souezus. An dud na blijont ket d'ezo a zo drouk-prezeget ha stlabezet. Rojer Casement a oa e vuhez onest hag eeun a zo bet goloet a fank, seul wasoc'h ma krede d'ar Saozon ne vefe ket gallus proui falsentez o lavarout. Doareou o ijinerez gevier e-keñver ar brogarour iwerzonat, bet digemmesket n'eus ket pell gant an Dr. W.J. Maloney (1) a zo evesaus e pep feur

*
*
*

Casement a voe ganet e Dublin. Pa oa c'hoaz eur « beuzig » e tremene e amzer vak o skriva barzonegou leun a garantez evit e vro.

D'e naontekvet vloaz ez eas da implijad en eur bureo merdeadurez e Liverpool. Kaset kuit e voe, avat, goude eun nebeut miziou en abeg d'e gredennou politikel. Diwar neuze e tremenas an darnvuia eus e amzer pell diouz Iwerzon. Mont a reas d'ar C'hongo beljiat, « gwiskamantou eun den e karg soaz warnañ », evel ma lavare, « hogen gant tro-spered eur ganaz iwerzonat ». Kaset e oa bet di gant ar gouarnamant saoz da sevel eun enklask diwarbenn ar vroidi ha doareou Belgiz en o c'heñver. Anvet e voe da gonsul en Nijer. Hogen en Putumayo eo e labouras ar muia. Ar Putumayo a zo anezi eun dachenn-vro en Amerika ar Greizteiz. Amañ ivez e oa bet karget gant gouarnamant Breiz-Veur da sevel eun enklask diwarbenn stad ha doareou ar vroidi. Casement a deuas a benn eus e labour en despet d'an temz-amzer a zo garo-dreist du-se, hag en despet ivez da enebiez Peruviz m'emañ ar Putumayo en o dalc'h. Unan eus e lagad a goeñvas ha neuze e lagad all a voe kontammet ivez. Eun deiz e kavas eur preñv en eun troad : kement-se ne voe ket evit mirout outañ da genderc'hel gant e labour. Dezrevellou e-leiz e kasas da Londrez diwarbenn ar c'hrizderiou peruviat, dreist-holl re an hanter-ouennet.

Met, perak labourat evit Breiz-Veur pa 'z eo Iwerzon alou-

(1) Dr. W. J. MALONEY : *The Irish Press*, genvrer-c'houevrer 1937.

bet gant soudarded estren ? E 1913, Casement a ehanas da labourat evit Londrez — evit mat ar wech-mañ rak diou wech araok en doa ehanet da labourat eviti : e 1895 pa oa is-konsul en Nijer, goude ma voe bombezet kêriadennou ar vro-se gant ar Saozon, hag etre 1904 ha 1906 evit kenderc'hel e-unan gant e emgann e Bro-C'hongo, « muioc'h a-enep ar *Foreign Office* eget a-enep Leopold ».

Adalek 1913 e stagas Casement da labourat ez eeun kaer evit frankiz Iwerzon, o teraoui gant soudardekaat an Iwerzoniz a felle d'ezo stourm evit o bro, ar re a reer breman anezo « Emengouestlidi Iwerzonat » pe e saozneg an « Irish Volunteers ».

Evit se e veajas e-pad seiz miz en Iwerzon. Mont a reas ivez d'ar Stadoù Unanet dre Vro-C'hanada evel treizad a eil klas — ar vrogarourien iwerzonat ne oant ket pinvidik-mor evit kaout armou hag o degas d'e genvroiz. Dont a reas a benn da gaout an armou hogen ar Saozon a bakas krog enno e Howth, e-kichen Dublin, ma voent dilestret.

Bloaz goude e tarzas ar brezel. Setu ma oa deut erfin « tro an Iwerzoniz » ha ne vankas ket Casement da gemer e dro. O veza ma oa Bro-Alamagn enebour da Breiz-Veur e oa ret goulenn sikour d'ezhi. Da Vro-Alamagn ez eas eta, gantañ eun tammig arc'hant a oa bet dastumet e-touez izili eur strollad-vrogarourien, tud paour an darn vuia anezo.

Da genta ez eas da welet an Is-Sekretour Stad hag e roas d'ezañ eur c'hounskrid a zisklerie e venoz a-zivout an hent da heulia. Neuze e Limburg e klaskas diskleria d'ar brizonidi iwerzonat perak e oa deut e Bro-Alamagn. Daou hag hanter-kant anezo a asantas d'e heulia.

Etretant, e Bro Iwerzon, ar vrogarourien a c'houlenne digant Bro-Alamagn he skoazell. An Alamaned avat o doa nac'het meur a wech dija rei o skoazell dezo ; an Iwerzoniz o doa graet o menoz, a-benn ar fin, d'en em sevel da lun Fask 1916, en eur rei da anaout kement-mañ d'an Alamaned. Diwar neuze ar re-mañ a asantas degas da Iwerzon ugent mil fuzuilh. Diouz menoz Casement n'helle ket seurt skoazell beza efedus nemet marteze evit mirout ouz Bro-Iwerzon

d'en em unani er brezel gant ar Re Unanet, pezh a oa gwelloc'h eget netra.

Dre zichañs, Casement a voe paket gant ar Saozon en eur zilestra en Iwerzon. Al lestr alaman a zegase an armou d'an Iwerzoniz a voe anavezet gant ar Saozon kent tizout aod Iwerzon, ha kaset d'ar strad gant e vartoloded. Anavezet eo gant an holl pezh a c'hoarvezas goude-se. Casement a voe dagaset da Vro-Saoz ha krouget evel « treitour e-keñver ar gurunenn ».

Hogen pell-vrud Casement a yae d'an ampoent war greski, paz hepken en Iwerzon, hogen er Stadoù Unanet hag e Bro Saoz zoken. O veza ma felle d'ar Saozon diskouez d'ar bed e stourment evit frankiz ar poblou bihan, ha gant armou, di-saotr nemetken, e rejont pep tra a c'helljont ober evit saotra ar brogarour iwerzonat : an dra-mañ a voe labour an « Intelligence Service ».

Skignet e voe meur a dre diwarbenn Casement gant an Intelligence Service. Da genta e oa Casement eun den foll, o veza n'helle ket eur c'honsul breizveuriat a) atiza an Iwerzoniz d'em em zistaga diouz Breiz-Veur, b) klask skoazell evit hen ober digant Bro-Alamagn. E vrogarouriez, hervez ar Saozon, a oa hec'h orin er poaniou en doa gouzañvet en Putumayo. Seurt brogarour n'helle beza nemet eun diskiant.

Diskouezet am eus er c'hontrol e oa Casement eur brogarour rik abaoe amzer e yaouankiz. Mrs. Gertrude Bannister Parry he deus taolennet Casement evel eur « sinn-feiner » er rak-skrid a roas evit e varzonegou. E miz Mezeven 1884, Casement a skrivas da renerien ar gelaouenn sinn feiner « United Irishmen » da c'houlenn an niverennou n'en doa ket gallet lenn. Eur c'heneil saoz d'ezañ, Fred Puleston, a oa gantañ er C'hongo, en deus skrivet diwarbenn Casement : « Gouzout a ran ervat ez eo heñ eur broadelour iwerzonat eus ar re daera ». Eun den all, hag en deus anavezet Casement adalek e yaouankiz, ar c'habiten H. G. Harrison en deus skrivet : « Casement a gasae pep tra saoz » Ha Casement e-unan a skrivas e 1904 en eul levrig a zo e ano « An

Iwerzoniz hag an arme saoz » pezh a heul : « Bez ez eus diou gevrenn en Iwerzon : an Iwerzoniz hag ar gwarnizon saoz. Evit ma c'hello gwasta seul wasoc'h ar bobl iwerzonat, evit kaout an Iwerzoniz en he dalc'h, evit ma chomint dizesk ha paour, evit ma c'hellint servij d'ezhi gwelloc'h, Bro-Saoz a vir eur gwarnizon en hor bro ».

Evel ma weler, brogarouriez Casement ne oa hec'h orin na prim na souden, Bez e oa anezi er c'hontrol eur gredenn san- ket doun ennañ a-vihanik. A hend all, an holl dud a anaveze anezañ a ziskouez Casement o labourat, hag heñ yaouank- flamm, war istor e vro, o pleustri war ar gouezeleg ha diwe- zatoc'h oc'h en em blijout pa edo en Iwerzon e-touez kope- rien ar Gaeltac'ht.

Tamallet eo bet ivez da Casement da veza bet « gopreet gant an Alamaned ». Kement-mañ a zo bet skignet er Stadou Unanet el levr « Barnedigez Casement ». Prouet eo bet evel- kent : 1. N'eus bet ano zoken etre Casement hag ar gouar- namant alaman eus an 12.000 dollar a zo bet meneget gant enebourien Casement ; 2. en doa lezet Casement e leve- retred evit miziou gouere east ha gwengolo 1914 er bank — an arc'hant a bacas e vizou e Bro-Alamagn a oa bet dastu- ma evel m'em eus lavaret uheloc'h e-touez brogarourien iwerzonat, dreist holl re ar Cuman Na Ngael ; 3. n'en doa warnan nemet 5 pound II shilling pa voe paket gant ar Saoz- on. Ouspenn-se an holl a anaveze Casement a lavar e rae fae war an arc'hant.

Gwasa gaou a zo bet graet d'ezañ avat a zo da veza bet eun den « a-enep natur ». E Breiz-Veur seurt si a zo eun torfed ha tamellerez ebet n'helle ober gaou da Casement kement hag hemañ. Setu amañ penaos an « Intelligence Service » a stagas gant al labour-se.

D'an 29 a viz Mezeven 1916, Rojer Casement a voe barnet d'ar maro gant Lord Reading (da lavarout eo Rufus Isaacs). D'an antronoz-veure, an Daily Express a embannas pezh a

heul : « Ar c'hastiz a varo skoet gant Casement a zo bet del- lezet-mat gantañ. Hini ebet, e bro ebet, a vo war var e-keñ- ver an dra-se. An Iwerzoniz a zo o c'hustum santeleza o mer- zerien ; ne gavint ket peadra da veuli e buhez an trubard akuit, an den displed ha vil a voe Casement ».

Ne voe ket pell ma voe roet diskleriadennoù. Ar varnedi- gez n'oa ket c'hoaz anavezet ma oa roet da intent e oa bet buhez Casement eur vuhez hudur. Evit hen proui, Scotland Yard a zalc'he eur gelaouenn bemdeziek, diwar zourn Case- ment e-unan, enni istor dre ar munut eus e « arnodaden- nou » a zen gwallsiet.

Kement-se a voe kavet seul iskisoc'h ma n'oa ket bet lava- ret ger eus ar gelaouenn-se e-pad ar prosez. Eun nebeut det- ziou war-lerc'h, avat, luc'hskeudennou eus darn pajennou, tennet diouz ar gelaouenn-se, a voe diskouezet du-mañ du- hont, ha dreist-holl er Stadou Unanet, m'en doa Case- ment ha frankiz Iwerzon dalc'herien start.

E dibenn miz gouere 1916, ar gevredigez-gelou « Associa- ted Press » a bellgelaouas d'ar Stadou Unanet ez oa Ministr kenta Breiz-Veur troet da zamanti ouz eur c'houlenn a dru- garez. Ne oa meneg ebet er bellskridenn-se eus kelaouenn Casement.

Pa lennas an Amerikaned kemenn An Ao. Asquith, e vuhez a oa bet lamet dija digant Casement.

Goude e varo, tud'zo e Bro-Saoz a stagas da guzulikat traou diwarbenn buhez prevez Casement. An Dr. Mac Cartan, kaset d'ar Stadou Unanet evel dileuriad Republik Iwerzon en doe da sevel eur c'hlemm da gannad ar Pab ouz eur beleg saos a zoukprezegas ouz Casement a-ziwar e gador-brezek. Dileuridi gouarnamant Breiz-Veur d'an divizadeg a voe kent an emgleo peoc'h saoz-iwerzonat a lakaas pled int-i ivez da ziskouez ar « gelaouenn » da gannaded Vro-Iwerzon.

Petra 'oa eta ar gelaouenn tamallet da Casement ?

Hen gouzout a reer bremañ.

P'edo o sevel evit gouarnamant Breiz-Veur eun enklask diwarbenn ar c'hrizderiou graet e Bro-Berou gant ar c'houniderien kaoutchoug, Casement a oa deut da gaout en e gerz kelaouenn brevez eun torfedour, Normand e ano, a oa enni munudou war an torfedou euzusa ouz an natur. Casement a eilskrivas anezi, d'e staga da c'houde ouz ar paperennou a gasas da c'houarnamant Breiz-Veur, evel lod eus e zesrevell diwar ar c'hrizderiou e pastell-vro Putumayo.

Pa voe anavezet gant gouarnamant Breiz-Veur ar perz en doa bet Casement en emsavadenn Fask, an « Intelligence Service » a stagas da oberiata eur gelaouenn faos diouz an hini bet kaset gant Casement d'ar gouarnamant Breiz-Veur. Sir Basil Thompson e-unan a glaskas ar re o doa kenlabouret gant Casement p'edo e Bro-Berou. Aes-kenañ e voe d'ezo evel-se, dre gemma deiziadou anezi, da lakaat da gredi e oa e gwirionez kelaouenn brevez Normand hini Casement. Se a voe seul aesoc'h ma oa bet eilskrivet kelaouenn Normand war follennou distag.

*
*
*

Nemet Casement, kent kas d'ar gouarnamant Breiz Veur e zesrevell, en doa savet eur brouilhed hag a zo bet adkavet. War dro 408 pajenn en deus ; Casement en em ziskouez ennañ evel eun den hag a zo e bal stourm ouz suneridigez ar re livet ; an den siek a deu da veza eun abostol gwirion : « Skoazellet ra vezin gant Doue ; skoazellet ra vezin gant Doue, d'in da skoazella ar re reuzeudik a vev amañ », a skriva-heñ p'edo e zaoulagad o koeñvi e pastell-vro Putumayo : setu aze an den a rene, hervez Londrez, eur vuhez diroll.

*
*
*

Ar gelaouenn oberiatet a oa echu pa stagas ar prosez. Ger ebet diwar he fenn, avat, e-pad ar breudou : re aes e vije bet da Gasement da gas da get an tamall a c'hadalerez. Hogen luc'hskeudennou eus pajennou 'zo a voe lakaet da dremen e-touez an donidi. Goude ar prosez, Sir Basil Thompson a c'houlennas ouz Sir G. Parker, rener ar strollad a vruderez saoz er Stadou Unanet da skigna ar fals-tamallerez kement ha ma c'helle. Lod an amiral saoz Sir Reginald Hall a voe

stlabeza Casement pa z' eas da ziskouez d'ar gelaouennerien saoz hag amerikan patrom gwirion Casement... eur patrom gwirion-tre evel ma c'hellit soñjal !

*
*
*

An hevelep lavarout fals-tamallus a voe lakaet da redek diwarbenn an Itron Kontess Markievicz, a embregas eur bataillon e 1916. Tud re-gredik a zegemeras anezañ, evel ma voe degemeret gant tud ' zo ar falsantez diwar Gasement. Abaoe pell' zo, avat, eo bet anavezet ar wirionez. M'em eus bet eur brouenn eus kement-se e 1936 dre welout en Hyde Park, e Londrez, ar mor a Iwerzoniz a oa en em vodet eno da c'houlenn ouz ar gouarnamant saoz daskoridigez relegou Casement.

P. K.

AR SEIZENN EURED

gant ABEOZEN

NOTENN. — *Ar werz-mañ a gaver e Barzaz Breiz p. 234-240. Klasket em eus tenna anezi danvez eur c'hoariganig da dalvezout etre tri c'hard eur pe eun eur sonerez. Aes e vo d'al lenner kemer Barzaz Breiz ha gwelout petra zo diwar va fluenn ha petra zo tra Kervarker.*

*
* *

I LODENN

(Maner Kerguz, en douarou, a-us d'an arvor e Kleder. Sklerijenn ur c'houlouenn-goar a bar war ar gweleou-kloz. Ur vaouez, gwenn he bleo, 'zo o vrochennat e-kichen an tan. Klevout a reer gwazed er-maez o tremen war an hent en ur gana :)

AR WAZED

Er heure-mañ, e Kleder, ez eo bet kemennet
Da heulia baron Rieg oa ret demp-ni monet,
Da heulia 'n Aotrou baron ha da dreuzi ar mor
O klask harpa, mar gellomp, barr Bretoned Tramor.

(Steki a reer ouz an nor. Un den yaouank a zeu tre. Mar-c'heg Gerdudal eo, kefrisa Loiza Gerguz.)

KERDUDAL

Demat ha joa tud an ti-mañ,
Loiza goant, pelec'h emañ ?
Moereb, ur c'helou 'zo deut din
Ma rankan monet d'ar brezel,
Warc'hoaz beure e kimiadin
Da vont da Vrest, gant ar baotred,
Da greski strollad Yann Rieg.

MARI GERGUZ

Aet eo Loiza d'he gwele :
He dihuni ne gredan ket,
rak he c'halonig a ranno,
ar c'helou mantrus pa glevo.
Tostait amañ 'tal an tan
M'aozin evidoc'h un askoan.

KERDUDAL

Moereb, askoan ne c'houlan ket.
Komz ouz Loiza eo din ret.

MARI GERGUZ

Dihun, ma merc'h Loiza, ha sav eus alese,
Dihun, ma merc'h, dihun mat ha sav eus da wele
Da gomz ouz Yann Gerdudal zo erruet amañ.

(Loiza diflasket he bleo du war he diouскоaz gwenn-kann, a ziskenn war azel ar gwele).

LOIZA

D'ho kas en hent d'an eur-mañ-noz,
pe gelou fall 'c'hell beza kaoz ?

KERDUDAL

Siouaz din, va c'haredig, siouaz din, Loiza,
Me a rank mont war ar mor, me a rank kimiada.
Me a rank mont da Vro-Saoz da heul tud ar baron ;
N'eus nemet Doue a oar mar zo keuz em c'halon.

LOIZA

An' Doue ! ma den yaouank, ne dit ket war an dour :
An avel a zo hedro hag ar mor zo treitour.
Ma teufec'h c'houi da vervel petra 've ac'hanon ?
O kaout kelou ouzoc'h e rannfe va c'halon ;
O vonet gant an aodou, deus an eil loj d'eben :
— Klevet hoc'h eus, merdeidi, klevet roud eus ma den ?

KERDUDAL

Ne dit ket da zougen kañv, araok ma vin marvet.
Va dousig, meur a hini d'ar gêr a zeuy en dro
Eus ar re a gimiado d'ar beure diouz o bro.

Mar deo pounner va c'halon, bev eo ennañ ar spi
Da zonet betek ennoc'h evit hoc'h eureuji.

LOIZA

Pa ne viot mui amañ, piv am frealzo ken ?
Ne vo boued va buhez nemet doan hag anken.
Na petra 'feuin da veza, lezet va unanik,
Evel un evnig diblu kouezet eus e neizig.

KERDUDAL

Tevet, tevet, Loiza, din-me na ouelit ket :
Ur seizenn a zegasin eus an tu all d'ar mor,
Ur seizenn-eured e moug hag hi rumenluiet,
Arouez rik ar galon am eus d'eoc'h roet.

LOIZA

Nag hir 'kavin ho kortoz, dalc'het pell diouzin,
Ha marteze ho kalon ennon ne soñjo mui,
Pa welo ho taoulagad plac'hed kaer arall vro.

KERDUDAL

Va c'halon ne deo tamm par d'ar vilin avel.
Ne dro ket da bep mouchad a sko eus an dremwel,
Bezit asur, va dousig, e teuin-me d'ar gêr,
Ken stag ouz ho karantez ha ma'z oun d'ar poent-mañ.

MARI GERGUZ

Didostait ho taou amañ e korn an oaled,
Pegwir eo d'eoc'h kimiada pa skleuro ar beure.
Ar werc'hez d'ho kwarezo, Kerdudal, en ho tro,
Ne dit ket d'en em chala, Loiza ho kortozo.

*(Mari Gerguz a ya d'he gwele en ur lezel an daou zen
gaouank e-tal an tan).*

KERDUDAL

Na sioul an noz, a va ene !
Klev ! an avel a gan er gwez
Hag e sav mouez flour ar gaouenn
Davet al loar gann en oabl.

LOIZA

Va c'halon 'zo sammet gant enkrez.

Ret 've bet dit menel em c'hichen
Hep va dilezel 'hed va buhez.
N'hellin ket gouzañv va hiraez.

KERDUDAL

An neb na c'hell gouzañv disparti,
N'eus ket ur galon start 'n e greiz.
Dounoc'h e vezo hor c'harantez
Pa zeuy an distro d'hon unani.

LOIZA

Nag an disparti nag an noz
N'o deus morse plijet d'am ene.

KERDUDAL

Nag an disparti nag an noz
N'o deus freuzet ur wir garantez.

LOIZA

Nag e karfen santout em c'hreiz
ur galon ken start ha da hini !
Me 'garfe menel kousket
Keit ha ma vezi pell,
ken na deui d'am sevel
eus ar maro d'ar vuhez
eürus en da gichen
'vel ur bugelig 'n e gavell.

KERDUDAL

Warc'hoaz an heol a baro
Evel kent war ar bed.
Warc'hoaz ivez e trido
va c'halon 'vel bremañ.
Bez dinec'h, va c'harantez :
diwez a vo d'ar glac'har
hag e tañvimp a-gevret
ul levenez hep par.
Kana 'ra ar c'hilhog, ma dous, setu an de.

LOIZA

Ne c'hall ! va muia karet, ne c'hall ! gaou a lavar.
Nemet al loar war ar roz, nemet al loar a bar.

KERDUDAL

Salokraz, me wel an heol, dre volzennou an nor,
Pred eo din-me kimiada da vonet war ar mor.
Va lez da lakaat war da viz
gwalenn aour hor promesa
Ha liamm hor c'halonou
ra bado keit ha hi !

GWAZED (*o vont gant an hent*)

Ni 'roio bec'h d'ar Saozon evel hon tadou kent,
Gwa da neb a zispako e skasou war hon hent.
Paotred taer baron Rieg dezañ a roio lamm,
Mar deo deut demp dibistig, d'ar gêr ez aio kamm.

*(e-pad ma pella ar ganerien, Kerdudal en deus stardet
Loiza Gerguz war e galon hag a zo aet kuit trumm hep ur
ger).*

Diwez al lodenn genta.

EIL LODENN — 1ª Arvest

*(Teñval am amzer. A avel a c'houez a fourradou feuls eus
ar gwalarn. War an aod, ur vandenn dud, merc'hed ha gwa-
zed, a zo kluchet a-dreñv rec'hier Lavilo, izeloc'h eget to-
chenn ar gedour).*

AR WAZED

An tonnou diroll a zegaso
Peñse d'an aod evit Arvoriz.
Diwar ed ar mor ni 'vevo,
pa n'hon eus na kerc'h na gwiniz.

LOIZA

*(gronnet en he mantell, he bleo fuilhet gant an avel, a zired
davet ar wazed).*

Ul lestr a zo en argoll war ar mor dirollet.
Nerz an avel e gaso a-benn da roc'h ar Skeis,
ha, mar ne dit, hep dale, war sikour an dud keiz,
E vo meur a intañvez er vro a-raok emberr.

AR GEDOUR

Ne deo ket ul lestr eus ar vro,
ha n'em eus gwelet en e vourz
nemet ur guchenn tud pennfollet,
o klask diskenn ur vag er mor.

LOIZA (*trelatet*).

Me oar ervat, va zudou, ez eo hor soudarded
O tonet a Vro Saoz da heul baron Rieg.
Gwelet em eus ma migon, en e sav en aroz,
ur c'hleze en e zorn hag eñ e gwall stourmad,
tud varo en dro dezañ, e roched leun a wad.
Echu eo gant va den-me mar ne dit d'e sikour.

AR GEDOUR

Ne rit 'met huñvreal, Loiza,

Ne'z eus na soudard na stourmad,
nemet ul lestr diwerniet
n'hell den mont betek ennañ.

LOIZA (*O rambreal*)

Laret em boa dit, Kerdudal,
arabat monet da bell-vro.
Santout a raen o klemm em c'hreiz
un diougan euzus a varo.
Va c'halon a felle d'ezi
e chomfes amañ da vevañ.
Karantez pell, karantez koll !
An amzer didruez hon kas
evel deliou an dibenn east.
ha bremañ n'hellan nemet gouela
warnout ha da lestr en argoll.

UR VAQUEZ

Ar plac'h kaez 'zo kollet he fenn.
Pellaomp-hi diouz an tevenn,
pe ne vo mui 'n he skiant vat,
mar gwel al lestr o vont d'ar strad.

UR GWAZ

Demp-ni eo ! warc'hoaz 'vo peñse !
Stoket al lestr e-tal ar Skeis.
Evit ar re 'zo en e vourz
n'hellomp tra nemet pedi Doue !

LOIZA

(*ar merc'hed en dro dezi o klask he c'has d'ar gêr*).

Karantez nijet da bell-vro
'gav an tan marvet en distro.
Lod a zo kreñv, lod all 'zo gwask.
Lod 'zo pennek, re all distag.
Risklus eo samma re bounner
ar re zo simpl ouz ar preder.
Brevet eo va nerz ha va spi
pegwir bremañ n'az kwelin mui.
Ganez me 'garfe beza heuzet !
Ar merc'hed he zenn kuit d'o heul.

AR WAZED

Yud avel walarn, garm mor diroll !
Gant da fru sklas skourjez ar rec'hel ;
gwell e teuo pep tra en aod !
Truez Doue d'an dud o vervel !

Diwez arvest kenta an eil lodenn.

EIL LODENN — *Eil Arvest*

(*Maner Kerguz — Ar vamm hag ar verc'h o tomm a ouz
an oaled. Yon Gerdañne, an contr a-berz tad, a zo azezet war
azel ar gwele*).

MARI GERGUZ

Na petra a rafes ken, Loiza, va merc'hig kaez ?
Diaes eo gouzout ervat ha deut eo war an traez
korf maro Yann Gerdudal e-touez ar re all,
dispennet gant ar c'hranked ha gant ar gweleni.
N'hellez ket menel pelloc'h evelhen da goza.
Ret mat eo dit fortuna pa n'eus mui mab en ti,
ha fur e ve asanti mont gant Ronan Kergrist.

LOIZA GERGUZ

Skuiz oun o stourm ouz va huñvreou.
Faez oun aet o santout va c'halon
bepred ouz va fika em c'hreiz,
hag ar soñj o nijal noz-deiz
eus Yann Gerdudal dre va fenn.

YON GERDANNE

N'heller ket chom bepred da leñva
d'ar re 'zo galvet gant Doue.

LOIZA

N'ouzon dare penaos ober !
Fur eo din senti, ha koulskoude
ur more'hed 'zo dalc'hmat o krignat
va c'halon pa lavaran ya.

YON

Bez dinec'h ; da genta dimezi
a zo bet torret gant an Ankou,
Dieub out bremañ evit un all ;
e c'hellez senti ouz da gerent.

LOIZA

C'houerv ar vuhez d'an dud gizidik,
Diaes eo disec'ha da vat
ur garantez gwriziet en ene,
Piou 'oar ha n'eo ket displeal
terri va c'her da Yann Gerdudal,
pa n'oun ket asur e ve maro.

YON

Kollet al lestr, beuzet an dud,
ha ne deo ket ar pesked mut
a laro deomp bremañ piou oant.
Eus ar pemp den hag hanter kant
taolet en aod mac'hagnet-holl,
da nikun n'eus bet kavet ano.

LOIZA

Pegwir eo ret senti ouzoc'h,
ez eo koulz din tenna ar walenn
lakaet d'am biz gant Yann Gerdudal,
da zigemer bizou eun all.
Va c'halon em c'hreiz 'zo e bransell :
n'oun na dimezet nag intañvez.
Ouzin va-unan em eus truez,
pa vin tamallet da vout displeal.

GWAZED (*o tremen war an hent*).

Eus ar baotred aet d'ar gad gant an aotrou Rieg
meur a unan deu d'ar gêr ha n'eo mui gortozet.
Nag ur frealz d'e zistro d'ur c'hadour kalonek
adkavout e di goullou, ludu yen en oaled.

Diwez an eil lodenn.

TREDE LODENN

(*Maner Kerguz, sklerijennet gant pilerou koar. Loiza, en
he gwiskamant plac'h nevez, a zo war dro taol ar beorien,
staliel e kichen an nor, en tu kleiz. Ar sonerien a zo e penn
ar sal, e kreiz, ha tud an eured en tu dehou.*)

AR BEORIEN

Re heñvel eo ar vuhez ouz un hent digompez :
un deiz e torrez da c'houzoug, antronoz e kerzez
evel e baliou flour ar baradoz kollet.
Bevomp hizio disoursi 'raok ma trenko 'r soubenn.

YANN GERDUDAL (*e toull an nor ; gwisket eo e-giz ur paour*).
Ha me 'c'half e kaout boued ha bout degemeret ?
Setu an abardaez-noz, n'ouzon pelec'h monet.

LOIZA

Eleal, paour kaez truant, digemer a gavot
ha, kevret gant ar re all, ouz an daol e koanlot.
Tostait eta, den mat, ha deuit tre 'barz an ti.
Va fried kerkent ha me a ya d'ho serviji.

(*Ar sonerien a stag da seni toniou koroll ; an holl a sav
eus o flas, ar beorien evel ar re all, evit kemer perz er c'ha-
votenn, nemet Yann Gerdudal ne ra ket. Mouskana 'ra evel
evitañ e-unan :*)

YANN GERDUDAL

Evit ar mor bout treitour, treitouroc'h ar merc'hed.
Ar pezh n'hellen ket kredi a c'hloaz va daoulagad :
En aner, e bro estren, em eus va gwad skuilhet,
pa n'oun, er ger em gavet, nemet un emzivad.

(*Goude ar c'havotenn e teu Loiza adarre betek ennañ*).

LOIZA

Petra 'c'hoarvez ganeoc'h ha pa ne zañsit ket ?

YANN GERDUDAL

Netra ne c'hoarvez ganen ha pa ne zañsan ket,
nemet ez oun-me brevet gant skuizder o vale.

(Amañ e stag ar sonerien gant ur c'horoll all, ar bal, doare Gorre-Leon (Musiques Bretonnes p. 122). Ar Beorien a gan ouz son ar biniou hag ar vombard).

AR BEORIEN

Me'm eus un tiig war ar maez (*diou wech*).
hag a zo toet gant krampoez.
Karantez gour 'vel gliz padout a ra.
Karantez gwreg ne dalv netra.
Frita 'ran eno karantez
war billig toull ar baourentez.
Dour sklaer ha kreun sec'h 'zo boued d'am maga,
truilhous, an dilhad d'am gwiska.

AR BEORIEN

Pa c'houez an avel dre an ti,
ez an er-maez d'am direvi.
Evit an holl e plij d'an heol parañ :
n'eus paour na pinvik evitañ.

LOIZA (*o tont eun eil gwech betek Yann Gerdudal*)
Skuiz oc'h atao, den mat, pa ne zañsit bremañ ?

YANN GERDUDAL

Skuiz ez oun atao bremañ pa ne zañsan, itron,
Skuiz ez oun hag ouspenn-se, tenn eo war va c'halon.

LOIZA

Mar fell d'eoc'h va c'hontanti, deut ganen da zañsal.

YANN GERDUDAL

Hennez 'zo din ur enor ha ne zellezan ket,
Hogen ne din d'ho tinae'h na den seven ebet.
*(Staga 'ra ar sonerien gant un eil bal, hini Bro Dreger,
kenta doare (Musiques bretonnes p. 121).*

AR BEORIEN

Ma dousig koant, ho pedi a ran

d'ober ur bale 'vel ma ran.
Ma botou 'zo toull, ma loerou 'zo fall :
N'am eus ket argant da gaout reou all.

LOIZA (*en ur zañsal gant ar paour a sell piz outañ*).
Ouz ho kwelout e seblant din
Ez oc'h-c'houi bet dre amañ kent.

YANN GERDUDAL

E c'hellfe beza, itron ger.
E meur a lec'h em eus douget
Va dienez ha va rann-galon
Abaoc ma'z oun distroet.

LOIZA

N'oc'h ket ur paour, pa sellan piz :
un dra bennak 'zo en ho kiz
a zegas din soñj eus un den,
ur marc'heg kadarn a garen.

YANN GERDUDAL

Eus ar garantez hoc'h eus bet
N'hoc'h eus ket miret an ardamez.
Ne welan ket war ho torn gwenn
Ar walenn aour bet diganen
War dreuzou ar sal-mañ, bloaz 'zo.
N'oac'h mui o c'hortoz va distro.

LOIZA

Stourmet em eus, Yann Gerdudal,
ouz bolontez pennek va zud
ha tasmantou va c'halon wan.
Evit an holl n'oac'h mui en buhez,
ma krede din beza intañvez.
Ha setu me diou wech dimezet,
hep beza bet da waz ebet.

YANN GERDUDAL

Ar seizenn eured rumenluiet,
eus Tramor 'vidoc'h degaset
gant ur galon chomet feal,
d'un all egedoc'h a vo gouestlet.

Ar ger, avat, ne rentin ket
ho poa din a c'hrad vat roet.
An Ankou ho pezo da bried !

(Dre ma lavar ar gerioù diweza, gant ur gougleze tennet
a-zindan e druilhoul, e sko Loiza e poull he c'halon. He der-
c'hel a ra ur pennad stardet outañ, ha hi lazet mik. E-keit
se e stag ar sonerien gant ur bal all).

(Ar beorien a gan adarre ouz son ar binioù :))

AR BEORIEN

Doue ra viro an dud nevez
ouz pep kleñved ha pep gwalleur
en eskemm eus o madelez
bet ken brokus en hor c'heñver !

(Pa lez Yann Gerdudal korf Loiza da rikla goustad d'an
douar, ar gorollerien a chom trumm a-sav hag a zired daveto.
Ar sonerez a dav trumm).

Diwez

HEKLEVIOU

gant Jef PENVEN

Embann a reomp da heul darn eus tonioù Jef PENVEN —
ar re a zo bet savet gantañ e stumm steuennou breizek poblet
— o klota gant barzonegou ABEOZEN bet moulet dindan an
hevelep ano war niverenn diweza Galv.

1. GALV DA BRINS AR C'HORNOG AOUR

Goostadig

War dreuzou dor ar vu-hez e
c'halvan em be - tek E - lec'h on - ken
hag en - krez, pok al le - ve - nêz barr. A
Briñs ar c'hor nag Aour, te a c'hal -
van - bep noz, Peur, war da as -
kre noz, ka - vln-me va re - poz ?

3. SON GWENEVAR

Goustad

Pa zeu an hañvar ba - la - fen - ned a
 c'hour - nij eus ha leg da va - lan, ha me, e bleuñv - vel
 eur ro - zenn, a c'hortoz an hi - ni a ga - rin.

5. NEVEZ AMZER

Buo

Boull eo an noz e - vel eur feun - teun
 Tal - mi a ra an oabl stir - gan - nek
 Ha frondar bleuñv a zo e a nal.

8. SON PLAC'H AR FRANKIZENN

Buo

E yaouan - kiz bir - vi - dik an deuz, ka - na 'ra
 se - der ev - ned ar c'hood. Na peur e - teuy 'r marc'hog yaou -
 ank ma sou - blo d'e - zan va mestr ga - ro ?

9. AN HINI A GARAN

Buo

Du eo ar vran war an erc'h gwenkann. C'houe - koc'h d'am
 c'halon ez eo du - der Bleo frondus an hini a ga - ran.

10. KANENN ANGHARAT

Goustad

Ne deo ket d'in ar goura ga - ran. Horc'ha - ran -
 tez a voe eun hañ vre, ma kre - de d'e - zan
 en e zi - vrec'h Star - do eun all 'get an hi - ni 'oan.

11. LANSELOT KLASKER BARA

Gousted

Boved d'ar poour en han Dou - e! Bet 'zo an
amzer ma'zon pin - vi - dik, ouz taol ar Roue a - ze zet
krañ, hagwinmoug a leu - nie va ha - naf.

12. KASTELL AR GWERC'HEZED

Gousted

Din dan be - li ar seiz breur garr, e
ve - vemplovet a - ba vlo - a - ve - ziou..
Gant red an am - zer hor yaou - an - kiz
a dec'he diouzimp Tamm ha Tamm.

13. KAN BALE MARC'HEIEN AN DAOL GRENN

Buen

Ke - nei - led, start Klaskerien ben - nek, war du ke -
vria ar Graol San - tel, marche - ko - omp be - tek an der -
vez ma vo ten - net d'hon sel - lou ar gouel pe ken an
eur ma ran - kimp mer - vel.

AL LEVRIOU

ZEITSCHRIFT FÜR KELTSICHE PHILOLOGIE UND
VOLKSFORSCHUNG, Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale),
Deutschland.

Talvoudus-bras eo an dastumadenn-mañ — re nebeut ana-
vezet e Breiz betek-hen — evit kement den desket
en deus lakaet e breder er studioù keltiek. Kavet e vez e
pep niverenn anezi pennadou-skrid sinet gant keltiegourien
amparta hon amzer. War taolenn an trede rumenn eus XXIIe
levr an dastumadenn (1941) e lennomp, e-kichen ano Leo
WEISGERBER o studia buhez hag oberou ar c'heltiegour brud-
det Rudolf Thurneysen (1857-1940), re Roparz HEMON (Peur-
unvanidigez ar brezoneg), Gerhard VON TEVENAR (Diwarbenn
feuriad ar yezou e niveridigeziou iwerzonnat 1926 ha 1936)
Eduard SCHWYZER (Ar ger kembraek-koz *Cant*), ha Ludwig
MÜHLHAUSEN (Ti ha tisaverez e Teilinn — Kont, Donegal —,
gant tresadennoù ha luc'hskeudennoù). Da c'houde e teu
lec'h ar skridvarnouriez, a zo bras-tre en niverenn ma kom-
zomp anezi. Enni eo hurutellet ouspenn kant levr ha hanter-
kant, bet embannet nevez zo er broioù keltiek pe diwar o
fenn. Da echui e kavomp pennadougou-danevelli diwarbenn
diazezidigez ar gevredigez alaman evit ar studioù keltiek ;
stad ar studioù keltiek en Iwerzonn ; framm keltiek Breiz ;
kevredigez Bro-Skos evit studi ar skridoù gouezelek ; hag
erfin notennoù a-zivout tud nevez varo : T. O' Maille, J. J.
Kneen, W. M. Lindsay, J. Loth, E. Ernault, Dom L. Gougaud,
M. L. Sjoestedt-Jonval.

Eun danvez founnus ha liesdoare, evel ma weler, daoust
da ziaesterioù ar mare. An dastumadenn-mañ a dle beza eur
benveg ouspenn evit starda al liammoù speredel war da-
chenn ar geltiegouriez etre ar ouiziegezh alaman hag ar Vrei-
z desket.

DIE STEINE VON CARNAC, gant Werner Hülle ; Johann
Ambrosius Barth Verlag, Leipzig, 99 pp. 1942 8° Kart.
R.M. 4'80.

Karnag a zo anezañ unan eus sebezusa lec'hioù Breiz. Eul
lec'h awenet dreist gant spered ar rummadoù aet da get.
Mein Karnag o deus roet tro da veur a furchadenn, ha war
an dachenn-mañ en deus gouezet Zacharie LE ROUZIG
anaoudegezh padus ar Vretoned. Hogen frouezioù an enklask
a oa chomet betek-hen a-strew e levriougou bihan diniver,
ha diaes bras e oa d'an den lennek kaout eun daolenn glok
ha skiantel diwar ar gudenn dre vras. Setu m'eo bet leuniet
an toull-mañ gant labour eur gouiziezh alaman, an Ao. kelen-
ner Werner HÜLLE, hag a zo bremañ dres a-zevri gant fur-
chadennoù nevez e Karnag.

Diskouezet gant luc'hskeudennoù ha tresadennoù eus a re
wella, e stumm eul levrig 94 pajenn, labour an Ao. kelenner
Hülle a zo eun dudi e lenn. Ne bled ket hepken an oberour
gant taolennadurezh ar savadurioù, hag ar martezeadennoù
bet savet diwar o fenn ! o lakaat a ra en dro en o framm
natur, en doare ma c'hellomp meiza war eun dro displega-
dur istor Bro-Vreiz hag ar pobloù o deus bevet enni abaoe
an amzerioù pella betek an deizioù a vremañ.

R. K.

Ali d'al Lennerien

*Pedi a reomp al lennerien n'o deus ket adkoumanantet
c'hoaz da gas d'imp ar c'henta ar gwella priz o c'houmanant-
bloaz.*